

HIKMET

İLMİ ARAŞTIRMA DERGİSİ - JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH

ADEKSAM
Gostivar - Makedonya
Macedonia

Hikmet
MATÜSİTEB üyesidir

DERGİNİN SAHİBİ:

ADEKSAM adına başkan

Beytullah MUÇA

DERGİNİN EDITÖRÜ ve

YAYIN YÖNETMENİ:

Dr. Enis RECEP

DERGİNİN EDITÖR

YARDIMCISI

Mr. Fadil HOCA

TASARIM

Elyesa ALİ

DERGİNİN YAYIN KURULU:

Mr. Sami İSLAMOĞLU

Mr. Sevin ALİL

Mr. Nazim İBRAHİM

Mr. Melahat ALİ

Mr. Veli KREC

Mr. İslam YUSUF

Mr. Aziz ŞEH

Mr. Esfer ALİ

Mr. Süleyman BAKİ

Mr. Bülent DERViŞ

DERGİNİN DAYANIŞMA

KURULU:

Prof. Dr. Hamdi HASAN

Prof. Dr. Erol ŞABANOV

Doç. Dr. Numan YUSUF ARUÇ

Dr. Anđan TEKŞEN

İNGİLİZCE TERCÜME

Zeynep NUREDDİN

İçindekiler

Inter-Ethnic Relations in Republic of
Macedonia:

The Turkish Community

Prof.Dr.Konstantinos Tsitselikis
(9 - 19)

Makedonya Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez
Kutlamaları ile İlgili Âdet ve Uygulamalar

Prof. Dr. Hamdi HASAN
(21 - 30)

Yayha Kemal Beyatlı's Balkan Impressions
Doç. Dr. Recep DUYMAZ

(31 - 42)

Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar'da
Şiddetin Kaynağı: Tarihsel
Aargümanlardan Konjonktürel Gelişmelere
Yard. Doç. Dr. Hüseyin EMİROĞLU

(43 - 73)

Makedonya Türk Kültürü ve Edebiyatında
Esat BAYRAM

Doç. Dr. Numan Yusuf Aruç
(75 - 83)

Şemseddin SAMİ'nin Türk Edebiyatındaki
Yeri ve Önemi

Yard.Doç.Dr.Zeki Gürel
(85 - 104)

Balkan Müslümanlarında Din-Kimlik
Bütünleşmesi

Dr. Musa MUSAI
(105 - 115)

Veysi ÜSKÜBİ'nin Kasideleri ve
"İstanbul Kasidesi" nin
Değerlendirilmesi

Mr. Fadil HOCA
(117 - 125)

Seniha ZEYİNİLOVİÇ'in "Makedonya
Demokratik Süreçlerinde Türkler " Adlı
Kitabı - Değerlendirme

Mr. Sami İSLAMOĞLU
(127 - 135)

BAŞYAZI

MATÜSİTEB'in kurucu üyelerinden biri olan ADEKSAM derneğimizin dahilinde dört yıldan bu yana yayınlanan ve Makedonya'da Türk kültür konularını işleyen " HİKMET " adı altında ilmi araştırmalar dergimizin 7- ci sayısı elinizde bulunmaktadır.

Değişik sorunlarla karşılaşmamıza rağmen Rumeli coğrafyasında dernek bazında yegâne sayılabilecek, miras aldığımız böyle bir ilmi araştırmalar dergisinin yayınlanmasının devamını getirdiğimiz için duyduğumuz mutluluğu ifade etmek istiyorum.

Üç yıl önce yayınlanan birinci sayısına bakmış olursak yayınlanan makalelerin yazarları akademik ünvanına sahip olan Makedonya Türkleridir. Diğer sayıların yayınlanmasıyla beraber dergiye olan ilgi devamlı artmıştır. Şimdiye kadar yayınlanan " HİKMET " dergilerini gözden geçirsek değişik üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin yazıları yayınlandığını görebiliriz. Bu hususiyet, dergiye olan güvenin ve ilginin arttığının bir ispatıdır. Geçen sayıdan itibaren derginin kalitesinin arttığı bir gerçektir. Bize gelen eleştiriler bunu açıkça ortaya koymaktadır. Kalitenin artmasıyla ilginin daha da artacağını ve gönderilen makale sayısının çoğalacağına inanarak, yıl içerisinde sayıyı arttırmayı da düşündüğümüzü ifade etmek istiyoruz.

HİKMET'in Makedonya'daki Türk Kültürünün tanıtılması açısından önemli rol oynadığını ve tercih edilen bir dergi olduğunu söyleyebiliriz.

Bundan hareketle dergimizin ister Balkan üniversiteleri ister Avrupa'nın değişik üniversitelerinin kütüphanelerine gönderildiğini belirtmek istiyoruz.

İlk sayıdan başlayarak bu sayıya kadar belirlenen ve öngörülen yayın ilkelerimizi ihlâl etmeden dergimizi yayınlamaya devam ediyoruz. Bundan böyle de bu konuda taviz vermeden aynı kararı devam ettireceğimizi ifade etmek istiyoruz.

Dergiye makalelerini gönderen muhterem hocalarımız yanısıra, derginin hazırlanmasında hizmeti geçen herkese teşekkür eder, Allah razı olsun diyoruz.

Saygı ve sevgilerimizi sunarak, Allaha emanet olun.

Beytullah MUÇA

EDİTÖR'ÜN SÖZÜ

Hikmet dergisinin yedinci sayısı ile sizlerin karşısında olmaktan gurur duyuyoruz. Basıldığı ilk sayısından bu yana 4 yıl geçmiş olmasına rağmen sürekliliğimizi korumuş olmanın ve bu arada gelişip büyümenin verdiği gururu sözlere dökmek imkansızdır.

Bu sayımızda yine hepimizi çok yakından ilgilendiren değişik konularla karşınızdayız.

İlk makalemiz Selanik Aristotle Üniversitesinden Prof. Dr. Konstantin Tsitselikis'in yazmış olduğu ve Ohri çerçeve anlaşmasından sonra Makedonya Türklerinin durumunu araştıran ve açıklayan bir yazıdır. Yazını içinde daha önceki Hikmet dergisi kaynak olarak gösterilmiş ve derginin yazılarından yararlanılmıştır. Bu olay, yaptığımız işlerin yurt dışında takip edildiğini göstermiş ve bizi son derece mutlu etmiştir. Takiben, eskiden rağbet görmüş olan fakat çeşitli nedenlerle bugün canlılığını kaybetmiş olan ve çok sade bir şekilde kutlanan Nevruz ve Hıdrellez kutlamaları hakkında bilgi verilmekte; Üsküpte doğan ve 20.yüzyılda Türk edebiyatının en büyük temsilcilerinden olan Yahya Kemal Beyatlı'nın hayatı ve balkanlara dair izlenimleri açıklanmakta; son derece stratejik bir coğrafi konumda bulunan ve multi-etnik yapısı olan balkanlarda gelişen tarihi olaylar, bölgenin etno-demografik yapısı, savaşları, çatışmaları ve katliamların nedenleri incelenmiştir; yazar, şair, eğitimci, çevirmen, gazeteci ve siyaset adamı olan ve Makedonyadaki Türk kültürünün vazgeçilmez bir kişiliği olan Esat Bayram'ın hayatı ve eserleri ilk defa bir makalede toplanmış; mütekeffir, edebiyatçı, dilbilimci, ansiklopedist ve yayıncı olan Şemseddin Sami ve onun Türk edebiyatındaki yeri ve hayatı; ilk bölümü geçen sayımızda basılan ve felsefe, kültür ve medeniyet konusunda olduğu kadar, savaş ve kargaşalar bakımından da dünyanın en önemli sahnelerinden biri olan balkan müslümanlarının din-kimlik bütünleşmesinin ikinci bölümü; uzun zaman Üsküp'te kadılık görevinde bulunup bu şehri çok sevip adeta vatan edinmiş ve Üsküp'te vefat etmiş olan Şair Veysi Üskübini kasidelerinin tahlili yapılmış ve son makalemizde 90'lı yıllardan bu yana Makedonya Türkleri'nin siyasi çalışmaları hakkında bilgi edinmemizi sağlayan Makedonya Demokratik Süreçlerinde Türkler adlı kitabın değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bir sonraki sayıda tekrar buluşana dek herkese sağlık ve mutluluk dolu günler dilerim.

Dr. Enis RECEP

INTER-ETHNIC RELATIONS IN REPUBLIC OF MACEDONIA: THE TURKISH COMMUNITY *

Part I

Prof.Dr.Konstantinos Tsitselikis**

Demographic Situation and Territorial division

Based on the increased political focus given to the area of democracy, good governance and human rights, there is a greater need for applied statistics, quantitative analysis and indicators to help the decision making and the monitoring of impact of policies, pursued at local, national and international levels.

I have mentioned in the previous chapter that the amendments to the Constitution of the Republic of Macedonia together with the Ohrid Agreement set out the obligation for the Assembly to adopt several laws with a view to their implementation. Until the end of the mandate, the Assembly of the Republic of Macedonia shall adopt a number of legislative modifications set forth in Annex B of the Framework Agreement. One of the laws to be implemented in October 2001 was the Law on Census. This law deserves especial consideration, because it is the chief instrument for establishing ethnic affiliation. What should be established at the very outset is that with the criteria of 20 percentage the issue of the numbers became really relevant.

The 2002 Law on Census states in article 1 that it regulates the preparation, organisation and execution of the 2001 Population, Households and Dwellings Census in the country. In accordance to article 4 the census should have been conducted from first to 15th October 2001. Article 51 states that processing and publishing the Census data are done by the State Statistical Office and article 52 "State Statistical

* This article is an abstraction of report of the European Master's Degree in Human Rights and Democratisation, June 2003, Thessaloniki-Greece

** Aristotle University of Thessaloniki - Greece, UNESCO Chair on Education for Human Rights and Peace

Office shall publish final results on the census successively following the finalisation of processing, but at latest up to 30 October, 2003.

We have to bear in mind that until now the latest registration is from 1994 and since then the population has increased and reached the figure of over 2 million inhabitants.

Statistically the religious structure in the country is the following: Orthodox 66%, Muslims 31%, others 3%. According to the last 1994 census data, ethnic structure in Republic of Macedonia is the following:

Total area	25,713 (square kilometres)
Population	1, 945, 932
Capital	Skopje (pop. 540, 000)
Urban population	59,7%
Population under age 15	24,0%
Main ethnic groups	
Macedonians	66,5%
Albanians	22,9%
Turks	4,0%
Roma	2,0%
Serbs, Vlachs and others	4,6%
Average monthly Salary	9,775 denary (1998)

Table 2 presents data on population from the six censuses of the past fifty years:

	1953	1961	1971	1981	1991	1994
Macedonians	860,699	1,000,854	1,142,375	1,279,323	1,328,187	1,288,330
%	66,0	71,2	69,3	67,0	65,3	66,5
Albanians	162,524	183,108	279,871	377,208	441,987	442,914
%	12,5	13,0	17,0	19,8	21,7	22,9
Turks	203,938	131,484	108,505	86,591	77,080	77,252
%	15,6	9,3	6,6	4,5	3,8	4,0
Roma	20,462	20,606	24,505	43,125	52,103	43,732
%	1,5	1,5	1,6	2,3	2,6	2,3
Vlachs	8,668	8,046	7,190	6,384	7,764	8,467
%	0,7	0,6	0,4	0,3	0,4	0,4
Serbs	35,112	42,728	46,465	44,468	42,775	39,260
%	2,7	3,0	2,8	2,3	2,1	1,9
Other	13,111	19,177	38,350	72,037	84,068	36,922
%	1,0	1,4	2,3	3,8	4,1	1,9
TOTAL	1,304,514	1,406,003	1,647,308	1,909,136	2,033,964	1,936,877
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

In table 2 at first sight calls our attention the fact that Turkish population in 1953 was bigger than Albanian population, consequently it was the second minority at that time. The official explanation to this is that in the end of the fifties and during sixties many Turks migrated to Turkey and now the average is 4, 0%, whereas the number of Albanian population was increased. It is the only ethnic community that has decreased over the years in such a way.

According to the 1981 census, there were 101,292 Turks in Yugoslavia from the Ottoman occupation. 86,691 lived in the Republic of Macedonia. The interesting aspect is that from 95,940 ethnic Turks, in the census of 1948, the figure has risen to 203,938 in 1953, yet by the next census seven years later it had fallen again to 131,481.

The explanation given by Hugh Poulton is that "such big fluctuations were due to external events. In the immediate post-war period, the Turks were seen as suspect due to the alliance between Turkey and the West, and in January 1948, seventeen Macedonian Turks were tried as members of Judzel -(YÜCEL) ostensibly a terrorist organisation. The trial was given great publicity within Macedonia to intimidate the Turkish minority, and as a result many of them declared themselves to be Albanians in the 1948 census."

The 1953 census was done after the break with Albania and the Tito-Stalin split. Ethnic Albanians this time were seen as suspect and they declared themselves to be ethnic Turks. We have to include also the immigration factor between 1953 and 1966. However, some of the emigrants could not speak Turkish and were either Muslim Albanians or Slavs who declared Turks in order to escape from the Communist Yugoslavia.

Although I do not present here the data concerning Muslim Slavs I would like to include an appreciation made by Poulton: "The numbers of the Muslim Slavs has fluctuated greatly in past censuses -1, 595 in 1953; 3,002 in 1961; 1,248 in 1971; and a dramatic rise to 39,555 in 1981. This last figure presumably includes many who had previously declared themselves Turks."

Despite its enormous relevance for inter-ethnic relations, the Law on Municipal Boundaries cannot be developed in this work, because is still pending of adoption by the Assembly of the Republic of Macedonia.

In compliance to Annex B Amendment 3 to the Constitution the Assembly shall adopt a revised Law on Municipal Boundaries, taking into account the results of the census and the relevant guidelines set forth in the Law on Local Self-Government. Initially, the Law should have been

adopted, by the end of 2002, but since the census will be published by the end of this year, this law will probably be adopted in the beginning of 2004. The idea is to reduce the number of units of Local Self-Government -currently there are 123 units- into the half of them. The consequence of this reduction could be the loss of 20 percent in some municipalities if borders change. The fear of the Turkish Community to this is perceptible.

Legal status of the community

The present chapter has emerged out of a concern that during the negotiations of the Ohrid Agreement between ethnic Macedonians and ethnic Albanians, other ethnic communities were neglected, although they contribute to the definition of Republic of Macedonia as a multi-ethnic state. This fact led to those smaller ethnic communities to an ambiguous status; namely, there are within a state that declares itself plural-ethnic, composed by "communities" and "communities not in the majority", but at the same time, Macedonian state seems much more aware of the presence and claims of ethnic Albanians.

I will confine myself to a general vision concerning the legal status of ethnic communities in Republic of Macedonia reporting the case study of the Turkish community. I have collected ethnic Turks' claims regarding mainly education, participation and employment, but also mass media and religion. In my opinion, this can give a good picture of the ethnic group's situation and how all the provisions of the Framework Agreement affected ethnic Turks; in addition the claims bring us to the issue of inter-ethnic relations within the state after the signature of the Agreement.

We have to bear in mind that members of ethnic minorities are entitled to the realization of all human rights and fundamental freedoms on equal terms with others in the society, without any kind of discrimination. Human rights of ethnic minorities as any other citizen of the state are explicitly set out in the Universal Declaration of Human Rights, International Covenants, Convention against All forms of Racial Discrimination, Convention on the rights of the Child, Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious or Linguistic minorities and other international human rights instruments and declarations.

To be more specific and in this context, FYROM is a member of the Council of Europe from 9th of November 1995. The country has ratified the International Convention on the Rights of the Child, effective from 2

December 1993; International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, both effective from January 1994; the International Convention for the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, which are effective from January 1994; the European Convention for Human Rights and Fundamental Freedoms, ratified 14 April 1997, as well as protocols 1,2,3,4,5,6,7,8 and 11. The European Charter on Local Self-Government ratified 6 June 1997; the European Convention for the Prevention of Torture, ratified 6 June 1997, as well as protocols 1 and 2 of this convention; Framework Convention for the Protection of National Minorities, ratified 10 April 1997; the Convention on Prevention and Punishment of Crimes of Genocide; the International Convention on Prohibition and Punishment of the Crime of Apartheid, the Convention on Slavery, the Convention on the Status of a Person without Citizenship, the Convention against Discrimination in Education; Republic of Macedonia has also signed the 25th of July 1996, but not yet ratified the Charter on Regional and Minority Languages.

At national level, the legal status of the Turkish community is mainly specified in the changes of the Constitution after 2001. First, the Constitution guarantees in article 9 "citizens of the Republic of Macedonia full equality in the enjoyment of rights and freedoms regardless of sex, race, and colour of skin national and social origin, political and religious beliefs, property and social status."

Equitable representation of persons belonging to all communities in public bodies at all levels and in other areas of public life is a fundamental value of the constitutional order of the Republic of Macedonia (Article 8, paragraph 2). For units of Local Self-Government where there is considerable number of persons belonging to ethnic communities, the Constitution provides guarantees by which the language and the alphabet of the minorities are in official use in addition to Macedonian language and its Cyrillic alphabet.

It may be asserted that the formulation of article 7 of the Constitution 1991 seemed less restrictive than the present one: "The Macedonian language, written using its Cyrillic alphabet, is the official language in the Republic of Macedonia. In the units of Local self-government where the majority of the inhabitants belong to a nationality, in addition to the Macedonian language and Cyrillic alphabet their language and alphabet are also in official use, in a manner determined by law. In the units of local self-government where there are a considerable number of inhabi-

tants belonging to a nationality, their language and alphabet are also in official use, in addition to the Macedonian language and Cyrillic alphabet, under conditions and in a manner determined by law."

However, already the 1991 Constitution introduces the possibility of using several languages in the units of local self-government on the basis of the numerical proportion of the different nationalities in these units. The criterion for that appears only in the article "Status and rights of nationalities in the Republic of Macedonia" by Gjorgji Caca: "This proportion is expressed in two dimensions (expressed arithmetically): a majority and a significant number. The concretisation of these dimensions, that is the numerical proportion of the nationalities and the Macedonians as a basis for the use of language and the script of the nationalities, will have to be determined by the envisaged laws, possibly in such a way that the number of members of the nationality will be considered as a majority if it exceeds 50 per cent of the total population in the unit, and as significant number if it exceeds 25 per cent or 30 per cent, but is certainly considerably below 50 per cent of the population."

More in detail, in those cases where the members of nationalities were in the majority only the manner of realisation of this right needed to be determined, and in the case of significant number also the conditions of implementation were important. Caca asserts that the numerical proportion given by the census was already relevant in 1991 Constitution, although the new formulation is much more specific.

The amendment to this article after the Ohrid Agreement establishes as well that Macedonian language using its Cyrillic alphabet is the official language of the Republic of Macedonia. However, in paragraph 2 appears that "another language spoken by at least 20 percent of the population is also an official language, written using its alphabet, as specified below".

Surprisingly, it is not yet established in practice what paragraph 2 means. There are two possible interpretations: either paragraph 2 brings to the fact that any language spoken by the 20% becomes official within the state, either this paragraph refers to any language that it is official only under the conditions specified in paragraphs 3, 4, 5 and 6.

The snag about this argument is that there is a categorisation in the establishment of the official languages in the country. Paragraph 4 and 6 are controversial, the first one says: "Any person living in a unit of local self-government in which at least 20 percent of the population speaks an official language other than Macedonian may use any official language to

communicate with the regional office of the central government with responsibility for that municipality [...]" Whereas the second one establishes that "in the units of local self-government where at least 20 percent of the population speaks a particular language, this language and its alphabet shall be used as an official language in addition to the Macedonian language and its Cyrillic alphabet [...]". However, we do not have a clear definition of "official language", especially, not a clear interpretation of paragraph 2.

From all this it follows that there is no any official language in every unit of Local Self-government until the criteria of 20 percent is fulfilled. This percentage is more restrictive than the formulation in the old Constitution. According to that formulation Turkish language can hardly become an official one in many municipalities of the state.

Free expression of religion appears in article 19 of the Constitution. The Constitution also guarantees members of the communities the right freely to express, foster and develop their identity and community attributes, and to use their community symbols, protection of the ethnic, cultural, linguistic and religious identity of all communities.

Member of communities have the right to establish institutions for culture, art, science and education, as well as the right to instruction in their language in Primary and Secondary education (article 48).

In accordance with the Constitution the Assembly of the Republic of Macedonia establishes a Committee for Inter-ethnic relations -it has been said the composition in previous chapter. This committee takes decisions with regard to submitted opinions and Initiatives in the field of inter-ethnic relations (article 78).

Finally, the Law of identity card provides that the names of persons belonging to national minorities are written in the document bilingually.

The account of the legal framework shows that Republic of Macedonia is officially determined to respect the principles, values and standards contained in different documents mentioned here.

Inter-ethnic cooperation and clash of communities:

Ethnic Turks and other ethnic groups

Inter-ethnic relations are seen as one of the major generator of destabilisation, although its meaning is one of the important bases for

development and progress and it is confirmed by the existence of the Committee for Inter-Ethnic Relations. Therefore, one of the state priorities in a plural-ethnic democratic state is the development of the spirit of tolerance and intercultural dialogue. Yet in the Republic of Macedonia there have been done very few efforts in this respect in the practice. In terms of education, there are some multicultural projects from different NGOs, but the government did not enforce this intercultural dialogue so far.

One of these projects, Mozaic came out from the work between the Centres for Ethnic Conflict Resolution in Skopje and was implemented in cooperation with the US-based NGO "Search for Common Ground". The programme was initiated in 1998 in Kumanovo and consists in the creation of bilingual kindergardens where educational policy was more divisive than integrating. Each Mozaic group is mixed based on ethnic background, gender and age and now is implementing in Skopje, Gostivar, Struga and Debar as well. In the bilingual preschools children from different ethnic groups attend classes together on the basis of mutual understanding. The lack of interethnic contact gives rise to fear, sowing the seeds of instability and potentially of deadly conflict.

Another project of "Search for Common Ground" is Nashe Maalo (Our Neighbourhood), a Macedonian television series designed to present messages of mutual respect and understanding among ethnic Albanian, Macedonian, Roma and Turkish youth. Nashe Maalo features a cast of children representing each of the four ethnicities. The programme was produced in Macedonian, with roughly 20 percent of dialogue in Albanian, Turkish and Romani. This project started in October 1999.

Every person can freely express himself as a member of a certain ethnicity or manifests his desire of not belonging to any ethnicity. This is what appears in article 3 of Framework Convention on the Protection of Minorities (FCNM): "every subject of a national minority has a right to freely choose or not to be treated as such."

Article 8 of Macedonian constitution was in part modified after the Framework Agreement and sets out that two of the fundamental values of the Constitution are "Equitable representation of persons belonging to all communities in public bodies at all levels and in other areas of public life" and "the free expression of national identity". Namely, individuals can choose and express his identity they can even choose not to belong to any ethnic group. This is being very difficult if we take into account the relevance of the numbers in the Macedonian case. Each minority thinks that

it is important to increase the number of the population in order to achieve more rights, which is indeed something that can influence the attitude of the government.

Article 5 of FCNM obliges State Parties to 'promote the conditions necessary' for minorities to maintain and develop their culture, and to preserve their identity. Paragraph 2 refers to assimilation: "[...] the Parties shall refrain from policies or practices aimed at assimilation of persons belonging to national minorities against their will and shall protect these persons from any action aimed at such assimilation."

In regard to this important issue there are different opinions, which prove that the division line between ethnic and religious community it is not clear. According with the Turkish NGO **ADEKSAM**, ethnic Turks face threat to assimilation gradually, especially in the region where ethnic Turks live and speak Macedonian language. The country does their assimilation by defining them as Macedonian Muslims, even though they declare themselves as ethnic Turks (in places like Rostuše, Debrešte, Plasnica, Lisicani etc.)

The country has not taken measures to explain or clarify the difference between ethnic and religious background. The Roma community shares the view that they are ethnic Turks because of the Muslim religion; this view is more present in the eastern part of the country. This way of thinking is due to not understanding the difference between their national background and their religion.

On the contrary, the picture given by the Macedonian Helsinki Committee is exactly the opposite: Macedonian Muslims are under permanent pressure by the Turkish ethnic group to declare themselves as Turks, but also under the ethnic Albanians: "It could be noted that there is a process of albanization of the part of the population practicing Islam (through increasing the level of the Albanian language in the religious practice and religious service)".

Some Roma declare themselves as Turks also in order to achieve better status and conditions of life. In Association for Democratic Initiatives (ADI)'s report appears that ethnic Albanians can freely manifest their national background without been discriminated from other ethnic groups, whereas the expressiveness as Turks is often not accepted from other ethnic groups, namely they are denied as such and considered as assimilated ethnic Albanians. It is also interesting to analyse the rejection from part of the ethnic group if a person belonging to a community declares to belong to a different one. The exception here is the Roma

community.

Article 6 of the FCNM asks to the Parties to "encourage a spirit of tolerance and intercultural dialogue and cooperation" among all persons in the country. It obliges as well to protect persons from 'discrimination, hostility, or violence' because of their minority identity. Inter-ethnic dialogue is not stimulated in the Republic of Macedonia, apart from in the Committee for Interethnic Relations and this is being more a task for NGOs, although the legislation clearly prohibits any kind of discrimination.

We will see this spirit of tolerance and intercultural dialogue more in detail in the following section of this chapter.

Bibliography

J. Pettifer, *The New Macedonian Question*, in J. Pettifer (ed.), *The New Macedonian Question*, London, Macmillan Press, 1999.

H. Poulton, *Non-Albanian Muslim minorities in Macedonia*, in J. Pettifer (ed.), *The New Macedonian Question*, London, Macmillan, 1999

J. Pettifer, *Former Yugoslav Macedonia-The Shades of Night?*, Conflict Studies Research Centre, July 2001

G. Caca, *Status and rights of nationalities in the Republic of Macedonia*, in J. Pettifer (ed.), *The New Macedonian Question*, London, MacMillan, 1999

K. Seyfula, *National Minorities in the Socialist Republic of Macedonia*, Belgrade, JUGOSLAVIJA, 1965

Human Rights Watch (ed.), *A threat to "Stability". Human Rights violations in Macedonia, USA*, Human Rights Watch, 1996

U.Brunnbauer, *The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments*, in "Journal of Ethnopolitics and Minority issues in Europe", vol. 1, 2002,

Democratic Initiatives, *Macedonia: Micro-credit, Poverty and Returning Ethnic Minorities*, London, Minority Rights Group International, December 2002.

Z. Daskalovski, *Language and Identity: The Ohrid Framework Agreement and Liberal Notions of Citizenship and Nationality in Macedonia*, in "Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe", 1/2002, 2002

J. Engström, *Multi-ethnicity or bi-nationalism? The Framework Agreement and the Future of the Macedonian State*, in "Journal of Ethnopolitics and Minority issues in Europe", 2002

Helsinki Committee For Human Rights in the Republic of Macedonia (ed.), *Report on Minority Rights in the Republic of Macedonia*, September 1999.

Association for Democratic Initiatives (ADI), *Report on the Position of National Minorities in Macedonia with Recommendations*, February 2001.

Hoca Fadil, *Problems in the area of Education in the Republic of Macedonia and suggestions for their solution*, HIKMET No.2, 2003, Gostivar.

ADEKSAM report, *Comparative study the participation ratio of Turks in Macedonia's state institutions, public services and the education system*. July, 2002, Gostivar, Macedonia.

E. Simoska, *FYR Macedonia*, in C. Koulouri (ed), *Clio in the Balkans, the Politics of History Education*, Thessaloniki, Centre for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, 2002

Ş. Kut, *Turkey and Macedonia: a curious alliance in the Balkans*, Turkish Review of Balkan Studies, Annual 1998/99 n°4

MAKEDONYA TÜRKLERİNDE NEVRÛZ VE HIDRELLEZ KUTLAMALARI İLE İLGİLİ ÂDET VE UYGULAMALAR*

Prof. Dr. Hamdi HASAN

Türk dünyasının ortak kültürel değerlerinden biri olan Nevrûz'la ilgili kutlamaların çok eski bir tarihi vardır. Nevrûz, daha çok eski Türklerin ve İranlıların yılbaşı kabul ettikleri yeni gün anlamına gelen geleneksel bir bayramdır. Bir bakıma Türklüğün Eergenekon'dan çıkışını veya kurtuluşunu simgeleyen bu bayram, Türkistandan başlayarak Balkanlar'a kadar bütün Türk devlet ve topluluklarında büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Bu geniş coğrafyada onun Eergenekon Bayramı, Yeni Gün, Bahar Bayramı, Baba Marta, Sultan Nevrûz, 14 Mart v.b. gibi isimler altında kutlandığını görüyoruz. Nevrûz Sadık Tural'ın belirttiği gibi "Gök Tanrı dini çevresinde tabiat, tanrı, insan münasebetlerinin işaretlerini toplayan en eski töremizdir.¹ Adriyatik'ten Çin denizine kadar Türk dünyasının dört bir yanında tarih, coğrafi ve dinî nedenlerle kutsanmış ve kutlanmıştır.

Eskiden çok büyük ragbet görmüş olan bu bayram, belli belirsiz bir takım küçük farklılıkların dışında Makedonya'nın hemen hemen her yerinde aynı şekilde kutlanmıştır. Kasabalarda ve köylerde kutlamalar için halk, ev ev ziyaretler yapıldığı, ve ev sahiplerinin de buna sofralandıklarını anlatıyorlar.

Bazı köy çevrelerinde sadeleştirilmiş ve şeklini değiştirmiş olmakla birlikte, bu kutlamalar bugün de devam etmektedir. Ancak hemen belirtelim ki, Makedonya Türkleri arasında Nevrûz bugün eski canlılığını kaybetmiş ve dinî menkıbevî nedenleri büyük ölçüde unutulmuş bir bahar bayramı olarak kutlanmaktadır.

Makedonya Türklerinin mevsimlik bayramları arasında "Sultan Nevrûz" yanında aşağı yukarı aynı coşkuyla ve benzer şekilde kutlanan bir diğer bahar bayramı da "Hidrellez" bayramıdır.

* Bu makale, Mart 2005 yılında Elazığ ve Malatya'da tarafımızdan konferans olarak sunulmuştur.

¹ Sadık K. Tural, Yeniden Nevruz.-"Nevruz ve Renkler-Türk Dünyasında Nevruz" 2.Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara, 1996, s.VIII

Bu iki bayram, mevsimlik olması, kutsanma ve kutlanması bakımından birtakım benzer özellikler göstermektedir. Bu benzerlikleri şöyle sıralayabiliriz :

1. Başta her ikisi mevsimlik ve bahar bayramıdır.

2. Her ikisi bir nevi zaman simetriğini ve mevsimler arasındaki geçiş noktayı simgeler. Nevrûz 21 Martta, gün ile gecenin eşitleştiği yani, gün ile gecenin 12'er saat sürdüğü bir zaman simetrisi noktasında kutlandığı gibi, 6 Mayıs'ta kutlanan "Hidrellez" (Hızır İlyas) de, Anadolu'da Türk halk takvimine göre 6 Mayıs Hidrellez ile Koç katımı denen 8 Kasım arasındaki günler, yılı ikiye ayırır: 6 Mayıs ile 8 Kasım arasındaki 180 güne kasım günleri, 6 Mayıs ile 8 Kasım arasındaki 180 güne hızır günleri denir.

3. Her ikisinin kutlanması sırasında bolluk ve bereketle ilgili birtakım benzer âdetler ve örflerin Türklerin yanında müslüman olmayan milletlerin tarafından da uygulanması, bu iki bayramın ortak ve başlıca benzerliklerini oluşturmaktadır

Makedonya ve Bosna-Hersek'te "Sultan Nevrûz" olarak bilinen Nevrûz bayramı, genelde dinî nedenlerle ve daha çok Bektaşî-Hal-vefî çevrelerinde kutlanmaktadır. Kutlamalar yakın zamanlara kadar çoğunlukla tekke veya ev gibi kapalı ortamlarda yapıldı. Nevrûz arifesinde yani 20 Martı 21 Marta bağlayan akşam için yemek hazırlanır haşure yapılır ve misafirlere ikram edilirdi. Gostivar'da bu bayram vesilesiyle tekkede pişirilen haşure hısım akrabadan başka konukmuşu veya ziyarete gelen bütün halka dağıtıldı. Tekkede veya özel evlerde toplananlar o geceyi sabaha kadar ibadet ve zikirle geçiriyordu.

Bazı kaynaklar, Osmanlı döneminde, Balkan ülkelerinin kimi çevrelerinde Nevrûz'un çok daha alenî ve tantanalı bir şekilde kutlandığını bildirmektedir.² Onun bazan "Kurban ve Şeker bayramlarından bile daha törenli ve daha görkemli bir şekilde kutlandığını öğreniyoruz. Bu bayram vesilesiyle evler, baştan başa temizlenir, badana edilir, herkez yeni ya da temiz giysilerini giyer, yakınları, ya da sevdikleri arasında aşure ve özel yemekler yapıp, ziyafetler verilirmiş. Kimi köy meydanlarında çeşitli törenler düzenleniyormuş. Halk çevrenin mesire yerlerine

² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Enver Mulahaliloviç, Verski obiçaju Muslimana u Bosni i Hercegovini, II. Dopinjeno izdanje, Sarajevo, 1989, s.111-113

ve köy korularına gidip salıncaklar kurar, genç kızlar ve erkekler oynar eğlenirmiş. Eğlenceler akşama kadar devam edip ondan sonra halk evlerine dağılırmış.

Bosna'nın Konyiça yöresinde "Sultan Nevrûz" olarak kutlanan bu bayramda, kazanlar dolusu helva pişirilip çok sayıda ekmekler alınarak öğretmenlerin vasıtasıyla okul öğrencilerine dağıtılmış. Genel halk bayramı olarak nitelendirilen "Sultan Nevrûz" tören ve şenliklerine, çocukların yanında genç kızlar, delikanlılar, kadınlar ve hatta yaşlılar bile katılıyormuş. Sabahleyin erkenden tan ağarırken çocuklar kalkıp, banyo yaptıktan sonra, yeni elbiselerini giyerek tören için hazırlıklarına başlıyorlarmış. "Sultan Nevrûz" günü sabahın erken saatlerinde etraftaki yüksek yerlerin birine çıkabilen herkes kasabanın kalabalık sokaklarında büyük bir insan kalabalığının meydanlara, ırmaklara ve diğer mesire yerlerine nasıl akın akın gittiğini görebiliyormuş. Bu bayram için hazırlanmış olan özel yemeklerin yenmesinden sonra kutlamalar hısım ve akrabaların ziyaretleriyle devam ediyormuş. Ziyaretler, öğleden sonra saat 14'ten itibaren gecenin karanlığına kadar devam ediyormuş. Bu arada çocuklar ellerinde büyük bayraklarla çok kalabalık bir şekilde, davul zurna eşliğinde söyledikleri ilâhilerle geniş bir meydana giderlermiş. Orada genç kızlar ve delikanlılar çeşitli halk dansları oynayıp ertesi gün sabahın şafağına kadar eğleniyorlarmış. Ondan sonra halk evlerine dağılıyormuş.

Makedonya'nın Ohri yöresinde 1/ 14 Mart gününe rastlayan³ Nevrûzla ilgili olup **aile bağlılığı, genç kızların kismetlerinin açılması, sağlığın yürümesi, saf, temiz ve pak durumların üstünlük kazanması, zararlı haşaratin yok olması, bereketin artması ve istikbali öngörmek veya sezme** gibi çeşitli temenni ve inançlarla ilgili âdet ve uygulamalara rastlanılmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır:

1. Yılbaşı hazırlıkları "**kravay**" adı verilen tepsi ekmeği ile "**kol-börek**" adlı böreğin hazırlanması ile başlar. Arife günü hazırlanan ve mayasız tutulup yoğurulan "kravay"ın içine ev sahibi tarafından bir eski gümüş para karıştırılır. Yılbaşı bayramı olan ertesi gün erkenden pişirilir ve aile reisi tarafından parçalanıp ev halkına dağıtılır. Hangisine gümüş paralı kısım isabet etmişse, onun şanslı olduğuna inanılır. Kolböreğin yapılışı esnasında ise ev hanımı, "**Bu kollarin birbirine sarıldığı gibi,**

³ Bu tarih çeşitli Türk topluluklarında az-çok farklılık göstermektedir. Bkz. Andülhaluk Çay, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Türk Kültürü Araştırma enstitüsü, Ankara, 1985, s.104.

ailemiz de birbirine bağlı olsun, inşallah!" temennisinde bulunur.

2. **Bekâr kızların kismetlerinin açılması için** evin dış kapısında bir salıncak kurularak, bekâr kız yüzü sokağa olmak üzere salıncakta üç defa sallanır. Kızın annesi veya akrabalarından birisi bu sallanma sırasında , "Kızımız sallanırken dışarı baktığı gibi, kismetini de öyle çıksın!" sözünü üç defa tekrarlar.

3. Aynı nedenle 1/14 Mart sabahı tanyeri ağardığında kızın bir akrabası, kızın başına bir kabak koyar. Kabağın bir kenarı dörtgen biçiminde oyulur. Daha sonra kabak hızla kapıdan dışarı atılır. Çıkaracağı sese göre damad adayının özelliği tespit olunur.

4. Arife günün kuzu ayaklarıyla yapılmış kuru fasulye yenir. Kemikleri evin hanımı tarafından ya bir dolaba saklanır, ya da mutfağın duvarına asılır. Ertesi sabah gün ağarmadan bu kemikler sokağa atılır ve bu sırada **"Tahtakurular ve pireler bizde kışladı, dışarda yazlasınlar!"** temennisinde bulunulur.

5. Yine buna benzer bir âdet arife günü **bulaşık bezinin güneşin görmemesi için tavana atılmasıdır**. Bubnunla da zararlı haşaratın yokolacağına inanılır.

6. Hayvan besleyen aileler "boz" adı verilen mürver dalını kopararak, süt, yoğurt ve çalkama kabı ile birlikte yasla altına konulur. Arife günü süt, yoğurt gibi çekildiği halde, mürver dalı burada gübrenin ahırdan atılmasına kadar kalır. Bu âdetin bereketle ilgili olduğu sanılıyor.

7. Bereketle ilgili diğer bir âdet de konukomşuya "piliç veya civciv" götürmektir. 1/14 Mart sabahı çocuklar, **"piliç veya civciv"** olarak nitelendirilen çalı çırpıları toplayarak konukomşuya götürürler. Ev sahipleri buna karşılık çocuklara çeşitli armağanlar verirler. Bu çalı çırpı ocağa atılarak "Evimizde çok civciv ve bol bereket olsun!" temennisinde bulunulur.

8. Ohri Türkleri'nde diğer bir âdet de "Martinka" adını taşımaktadır. Arife günü "martinka" adı verilen iki çeşit bükme hazırlanmaktadır. Bunlardan birisi beyaz-sarı iplikten, diğeri beyaz-kırmızı iplikten yapılmaktadır. Sarı renkli bükme çocuğun boynuna, kırmızı iplikten yapılmış bükme bayram gecesi dışarda bir gül dalına asılmaktadır. Bayram sabahı kırmızı martinka gül dalından alınır, yerine sarı martinka takılır. Bu âdet kötülük, hastalık timsali sarı rengin kapı dışarı edilmesi, sağlık ve sıhat timsali kırmızı rengin ev içine alınması anlamına gelmektedir. Çoğu zaman da kırmızı martinkaya bir gümüş para geçirilerek leyleklerin gelmesine kadar çocukların boynuna asılı olarak bırakılır. Leyleklerin

gelmesiyle bu tekrar gül dalına asılır. Gümüş paraları annelerine iade eden çocuklar, bunun yerine geçer para olarak yoğurt satınalıp yerler. Yoğurt yenilmesinin âdetiyle de bütün bir yıl boyunca çocukların yoğurt gibi saf ve temiz ve pak durumları temenni edilmiş olur.

9. En nihayet, Nevruz bayramıyla ilgili Ohri'de görülen bütün bu âdet ve uygulamaların en yaygını "**Martufal**" oyunudur.

Burada hemen belirtelim ki, 1,7,8 ve 9 sayılı âdet ve uygulamalar, "Tayane", "Enyovata bula", "Klidon" v.b. gibi değişik adlar altında Makedonlar, Ulahlar, Bulgarlar ve Yunanlar arasında kutlanan bahar bayramlarında da görülmektedir.⁴

Geleceği öğrenmek gayesiyle uygulanan "mattifal" âdeti, önemsiz bir takım küçük ayrılıklarla hem Nevruz, ve hem de Hidrellez'de uygulandığını görmekteyiz. Ohri çevresinde 1/ 14 Martta kutlanan bahar bayramı vesilesiyle uygulanan bu âdet, Makedonya'nın Üsküp, Radoviş, Valandova, Manastır gibi diğer bölgelerinde ve Kosova'da Hidrellez kutlamaları esnasında görülmektedir. Martifal âdeti aslında, bu iki bayram birleştiren en belirgin benzerliklerden biridir. Martifal âdetinin yanında :

Makedonya'nın Ohri bölgesinde "martufal"⁵ Radoviş'teki Yörüklerinde "mantifal"⁶ olarak adlandırılan bu âdet, Üsküp'te "martifal"⁷ olarak bilinmektedir. Martufal, diğer Türk topluluklarında görülen niyet oyununun aynısıdır.⁸ Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde "Baht açma", "Bahtiyar", "Martaval", "Dagara yüzük atma", "Çiçek ölçen", "Mani Çekme", "Mantifar" gibi isimlerle adlandırılmaktadır.⁹ Sebahat Mahmudi bu ismin

⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Лепосава Спировска, "Кон проучувањето на обичајот тајане во некои места на Македонија", Македонски Фолклор, Год. VI, бр. 12, Скопје, 1973, стр. 111- 115; Абдулхак Салих, "Прилог за проучувањето на обичаите околу први март кај Турците во Охрид", Македонски Фолклор, Год. VI, бр. 12, Скопје, 1973, стр. 229-- 232

⁵ Avni Salih, "Ohri Türkleri Arasında Örfler", Sesler, Yıl XI, Sayı 95, Üsküp, 1975, s. 107-113

⁶ Galaba Palikruşeva, "Jedan Durdevdanski Običaj kod Juruka u okolini Radoviša", Rad IX kongresa folklorista Jugoslavije u Mostaru i Trebinju, 1962, s.363-370.

⁷ İsmail Eeren, "Kiril Harfleriyle Yayınlanmış Üsküp Manileri", Sesler Yıl XX, Sayı 189, Üsküp, 1984, s. 95-102; Aynı: "Üsküp'te Hidrellez Âdetleri ve Kiril Harfleriyle Yayınlanmış Üsküp Manileri", Halk Kültürü, Sayı 3, Ankara, 1984, 33-43

⁸ Doç. Dr. Abdülhaluk Çay, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1985, s. 104.

⁹ Kemal Güngör, "Hidrellez Törenlerine Dair Bir İnceleme", Türk Etnografya Dergisi, Sayı 1, Ankara 1956. s. 60.

anlamını "martu fal" yâni "mart falı"¹⁰ olarak açıklamaya çalışırken, Kemal Güngör ise, manti adıyla bilinen bir ilkbahar çiçeğiyle¹¹ açıklamaya uğraşmaktadır. Geleceği öngörme veya sezdirme yani, Hidrellez'de fala bakma biçiminde algılanan bu oyun, Anadolu'da olduğu gibi, Makedonya Türklerinin yaşadığı Radoviş, Ohri, Üsküp v.b. gibi bölgelerinde de bilinmektedir.

Burada aradaki farklılıklara işaret ederek, bu âdetin en iyi korunduğunu düşündüğümüz Radoviş yöresindeki Yörük Türklerinin varyantını örnek olarak veriyoruz:

Bu âdet, onun yapılacağı yerinin tespitiyle başlamaktadır. Bu yer, bir gül bahçesi olmalıdır. Ondan sonra içine "nişanlar" diye adlandırılan çeşitli eşyaların atılacağı yeni yeşil bir küp alınır. 6 Mayıs arifesinde günüşin batışından sonra dereden (veya çaydan), çeşmeden ve pınardan su getirip küpün içine dolduruluyor. Doldurulan küpü daha önce gül altında hazırlanmış bir çukura koyup "mantifal küpünün" konulduğunu kadınlara bildiriliyor. Küpün konulduğu evin sahibi evde kalır, kızlar ise köy yakınlığında kokulu otlar toplamaya gidiyorlar. Bu arada küpe nişanlar koyacak olan kadınlar birer birer gelip nişanları sahiplerinin adlarını bildirerek " Ne ise hâlim, o düşün falım" sözleriyle teker teker küpün içine atıyorlar.

Bu nişanlar genelde, düğme, yüzük, küpe, bilezik, iğne v.b. gibi kadınların üstünde bulunan şeylerden ibarettir. Her kadın, kendi nişanı yanında, kocası, oğlu, ebeveynleri veya kızkardeşleri için de nişanlar koyabilirler. Bu tür nişanlar, özellikle orada bulunmayan veya gurbette olan kişiler için kunulmaktadır.

Kızların kokulu otlarla döndüklerinde, kadınlar mantifal küpünü kapamaya başlıyorlar. Küpün yetim bir kız çocuğunun başı üzerinde kapanması gerekir. Böyle biri bulunmadığı takdirde, bir dul kadının başı üzerinde kapanır. Küpü kapayıp açan kadının önemli bir görev üstlenmesine rağmen özel bir adı yoktur. Bazı bölgelerde ise bu kız "Hidrellez gelini" olarak bilinir.¹² Tain edilen kız toplanan otları küpün içine koyduktan sonra başını kırmızı maramayla (çemberle) örtüp üzerinde nişanlarla dolu olan küpü koyarlar. Ev sahibi olan kadın diğer kadınların huzurunda ve

¹⁰ Doç. Dr. Abdülhaluk Çay, a.g.e. s.104

¹¹ Kemal Güngör, a.g.e. s. 66, 67.

¹² М. Арнаудов, Студии в'рху блгарските обреди и легенди, част' И-ИИ, Софија, 1924, с. 495.

onların yardımıyla küpü kırmızı bezle örter ve bezi düğümleyip kapatmaktadır. Düğümün yerinde bir kilit koyup : **"Kırk bir dul karı kapadık, kırk bir kızı açalım"** sözleriyle onu kapatır. Böylece küpün kapatılma eylemine son verilerek kadınlar evlerine dağılır.

6 Mayıs sabahı, banyo yapıp törenli bir biçimde giyinmiş olan kadınlar, evlerinde birer bardak süt veya ayran içerek mantifal küpünün bulunduğu yerde toplanırlar. Onlarla birlikte küçük çocuklar ve bulûğ çağına henüz gelmemiş olan erkek ve kız çocukları da geliyorlar. Hepsi toplandıktan sonra daha önce küpü kapatan kadın küpü alıp tekrar aynı kızın başına koyarak "Kırk bir dul kari kapadım, kırk bir kız açarım" sözleriyle kilidi açar ve anatarı aynı yere koyar. Küpten çıkarılan kırmızı mendille küpün yanındaki kızın başını örtüp, sol eline bir ayna vrirler. Bu âdete iştirak edenlerin hepsi çember şeklinde küpün etrafında oturuyorlar. Ev sahibi olan kadının işareti üzerine, küpün yanındaki kız elini küpün içine sokarak bir avuç ot çıkarır. Bu sırada, törene iştirak eden bütün kadınlar ilk üç maniyi söylemeye başlıyorlar:

Mantifalin mantifal	Maniciyim ezelden
Mantifalin başı var	Gönlüm gitmez güzelden
Er kimlere düşerse	Gönlümün gözi çiksin
Devlet ile bahti var	Sevmeseydim ezelden

Manici başı mısın
Cevair taşı mısın
Yollayayım bir mani
Koynunda taşır mısın

Şeklinde ilk üç maniyi söylüyorlar. Üsküp'te hemen hemen aynı şekilde uygulanan bu âdet, Radoviş'ten farklı olarak, nişanları çıkarmaya veya mani söylemeye başlamadan önce, toplantının yöneticisi sayılan deneyimli bir kadın tarafından:

Martifalım fal ola,
İçi dolu hâl ola!
Martifale gelenin
Muradı hasıl ola!

Şeklinde bir nevi dua söylenmektedir.¹³

¹³ İsmail Eren, a.g.e s.97

Bu manilerin söylendiği sırada bütün hazır bulunanlar kızın elinden birer avuç çimen alıp yüzlerine sürdükten sonra başlarına koyarlar. Âdetin bu bölümüne "**devletiyle bahtı var**" nişan çekme denir. Ondan sonra nişanların çekilişine başlanır. Kız, sol elindeki aynaya bakarak, sağ eliyle küpten bir nişan alır, hazır bulunan kadınlardan biri de mani söyler. Mani bittikten sonra, kız avucunu açıp nişanı gösterir. Nişan sahibi de yaklaşır nişanını alır. İyi bir mani söylendiği takdirde sevinir, bahtsızlık ifade eden bir mani söylendiği zaman da kaderine (razı olur) katlanır.

Manide işaret edilen şeylerin gerçekleşeceğine, inanılır ve kesin gözüyle bakılır.¹⁴

En sonunda bütün nişanlar küpten çıkarıldıktan sonra törene katılanlar küpün içinde bulunan suyla yüzlerini üç defa yıkayıp : "**Gelecek yıl da sağ olalım**" temennisinde bulunuyorlar. Tören bittikten sonra kadınlar biraz daha kalıp eğleniyorlar.

Bu âdetlerle ilgili bilgi veren Abdülhak Salih, onların bazılarının kimi küçük ayrılıklarla sadece Türkler arasında değil de, Ohri'de Makedonlar arasında da uygulandığını bildirmektedir.¹⁵ Bu da bu bayramın kökeninin ve eskiliğinin araştırılması bakımından önemli bir ipucudur. Yılbaşı olarak kutlanan Nevrûz bayramı vesilesiyle Ohri'de söylenen bazı manilerde de bu bakımdan önemli olabilen birtaim işaretlere rastlanılmaktadır. Örnek olarak :

Martifal başi misin	Martifalım tufalım
Cevahir taşı misin	kime düşer bu fsalım
Gel bir mani söyleyim	Ya çıkarın bakalım
Cebinde taşır mısın?	Mart ile devlet ilen.....
Yüzüğümün mavi taşı	Kuş kayadan el edey
Gözügür Petrina başi	Eşine gel gel edey

¹⁴ Galaba Palikruşeva, a.e. s.366

¹⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: *Абдулхак Салих, Прилоџ кон иџрочувањеиџо на обичаиџе околу иџрви марџи кај Турџиџе во Охрид, Македонски Фолклор, џод.ВИ, бр. 12, Скопје, 1973, сџп. 229-232*; Yine, Ohri'de kutlanan İlyaz bayramında uygulanan "Martinka" âdeti, Struga'da Makedonlarda ve Ulahlarda da kullanılmıştır. Bkz.: *Наум Трајковски, Пролетните обичаи и песни кај Македоџците и Власите во Струга, Македонски Фолклор, год.ВИ, бр. 12, Скопје, 1973, сџп. 223-227*

Sen ütede ben beride
Eritelim dagi taşı

Gönüller bir olurse
Dagi taşı yol edey

Mani mani martifal
Martifalın adi var
Her kime düşerse
Devlet ile baktı var
Ben bir yeşil kuş idim
Asmaya konmuş idim
Erenler olmasaydı
Ben orda kalmış idim

Alçacık gügem dalı
Altında yeşil halı
Ya Muhammed ya Ali¹⁶
Sen kavuşturun iki yarı
İkide bir denersin
Merdivene binersin
Zalogli Rüstem olsam
Gene beni yenersin

Yol bulup geledim
Şu dağı deledim
Yârim yanımda iken
Kadrini bilemedim

Yukarıda sergilenen manilerde, açık ve doğrudan doğruya olmamakla birlikte, "**Sen öteden ben beriden / Eridelim dagi taşı** veya "**Yol bulup geledim / şu dağı deledim**" şeklinde söylenen dizelerin Nevrûz (ilkbahar bayramı)'nı simgeleyen Ergenekon'daki dağ eritme motifini hatırlattığı gibi, "**Ya Muhammed ya Ali / Sen kavuşturun iki yâri**" dizeleri de , daha sonraları, bu bayramın

büründüğü İslâmî havayı sezdirmesi, Nevrûz'un Türk toplumundaki kaynaklarının araştırılması bakımından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, Makedonya ve Balkanlarda Yılbaşı bayramı olarak kutlanan Nevrûz ve bununla ilgili uygulamaların benzer biçimleri kimi küçük farklılıklarla bütün Türk dünyasında ve hatta Türklerin yaşadığı coğrafyalarda belirli ölçüde diğer milletlerde de görülmesi, onun birleştirici ve tarihin yıpratıcı gücü karşısındaki dayanıklılığını göstermektedir.

¹⁶ Nevrûz, Alevî-Bektaşî inancına göre, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed tarafından halife tayin edildiği gündür. Alevî-Bektaşî inancına göre Hz. Muhammed Veda Haccı dönüşü deve semerinden yapılmış minberin üzerine çıkıp: "Ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır" diyerek, Hz. Ali'yi kendisine eşit tutmaktadır.

ÖZET

Nevrûz, Türk dünyasının ortak kültürel değerlerinden biridir. Daha çok eski Türklerin ve İranlıların kabul ettikleri yeni gün anlamına gelen geleneksel bir bayramdır. Eskiden çok büyük ragbet görmüş olan bu bayram, belli belirsiz küçük farklılıklar dışında, Makedonya'nın hemen hemen her yerinde aynı şekilde kutlanmıştır. Sadeleştirilmiş ve şeklini değiştirmiş olmakla birlikte, bu kutlamalar, bazı köy çevrelerinde, bugün de devam etmektedir. Ancak, Makedonya Türkleri arasında Nevrûz bugün eski canlılığını kaybetmiş ve dinî menkıbevî nedenleri büyük ölçüde unutulmuş bir bahar bayramı olarak kutlanmaktadır.

Makedonya ve Balkanlarda Yılbaşı bayramı olarak kutlanan Nevrûz ve bununla ilgili uygulamaların benzer biçimleri kimi küçük farklılıklarla bütün Türk dünyasında ve hatta Türklerin yaşadığı coğrafyalarda belirli ölçüde diğer milletlerde de görülmektedir.

ABSTRACT

Nauruz (a holiday celebrated at the vernal equinox) is one of the most common cultural values of the Turkish world mostly celebrated by the old Turks and the Persians. This is a traditional celebration meaning 'new day'. Although this was quite significant in the past excluding some small changes it has been celebrated in almost every region of Macedonia. Together with some small changes and simplifications, these celebrations are continued in some suburbs and villages. However, Nauruz has lost its significance and importance among the Macedonian Turks lacking its base philosophy, which is, the religious tales, and is celebrated as a spring feast.

In Macedonia and the Balkans in general, nowadays Nauruz is celebrated similar to the New Year's celebration. And, it is also celebrated by the other nationalities where Turkish people live and the Turkish world in general with slight differences in the regulations.

YAHYA KEMAL BEYATLI'S BALKAN IMPRESSIONS

Doç. Dr. Recep DUYMAZ*

Abstract

Yahya Kemal who is one of the outstanding personalities in the 20th century Turkish literature was born in Skopje and lived here in his childhood and youth. His personality started to be shaped from the beginning of his childhood by the memories which he listened from his mother first and his relatives whose level of affinity were different but, living mostly in Leskofche, Ivrania, Niche, Skopje, Salonika and the other cities of the Balkans. His memories are full of the materials that help us to recognize closely both his personality and the Ottoman geography of his period.

Yahya Kemal, before anything else, took his place in the history of Turkish literature as a poet. The books published in the names of Kendi Gök Kubbemiz (1961), Eski Şiirin Rüzgârıyla (1962), Rübâiler and Hayyam Rübâilerini Türkçe Söyleyiş (1963) and Bitmemiş Şiirler (1976) are the texts which convey our classical poetry to the modern times. Besides these books of him on poetry, he also has books on prose namely Aziz İstanbul (1964), Eğil Dağlar (1966), Siyasî Hikâyeler (1968), Siyasî ve Edebî Portreler (1968), Edebiyata Dâir (1971), Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım (1973) and Tarih Musahabeleri (1975).

The events and the memories that he talked about in his book called as Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım which is among these, reflect the sad story of how Ottoman Empire was eradicated from the lands of its own in the process of dissolution, while they are illustrating the dark corners of first years in his life. He has lived his childhood and the first years of his youth in these cities of the Balkans and had the first impressions of his life from these sad events.

* Ass. Prof. Trakya University Faculty of Science and Literature, Edirne

The memories of Yahya Kemal are full of clues which help us to grasp accurately the secrets of how the Ottomans conquered these lands, how they administered the region in peace throughout the centuries, how and why they declined and left these lands.

Yahya Kemal who is from the Balkans talked mostly about Skopje, Salonika, Bosnia and Plovdiv in his book namely *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım* at the top and in his texts of prose. He saw and reflected the conditions in these cities between the end of the 19th century and the beginning of the 20th century with the sensitivity of a poet. I think that the gainings provided from the impressions related to these cities, will shed a light on the efforts to shape the future of the region.

Key Words

Yahya Kemal, memory, the Balkans, Skopje, Bosnia

Introduction

Yahya Kemal, who is one of the prominent personalities of Turkish literature in the twentieth century, was born in Skopje and spent his childhood and teenage years there. The historical events and memories he listened to since his childhood from his mother and from both his close and distant relatives who lived in Leskofca, Ivryanya, Nis, Skopje, Thessaloniki and some other Balkan cities contributed to the formation of his personality. Then the higher education he received in France certainly enriched these national and local values with the advantages of the modern times. His memories present data that can help us to understand him better and the Ottoman geography during his childhood and teenage years.

Memories is a literary genre produced by people who have experienced things that are worth narrating to other people and who have words worth telling other people. It is evident that these memories should be true and helpful for the readership. Yahya Kemal, like in writing his poetry, was meticulous and careful about writing his memories and getting them published. It is clear that memories that fulfill this requirement enrich and mature both those who experience them and readers who read them. He stresses this idea in one of his poems:

“Kâmildir o insan ki yaşar hâtıralarla”.*

* The person who lives with memories is mature.

Additionally, the memories of some people are significant in terms of the position they hold, the geography or the period in which they live. Yahya Kemal is one of them. He spent his childhood and teenage years in the lands and in a period when the Otoman Empire started to withdraw from the lands that were governed for centuries. In Yahya Kemal's memories lay the secrets of Turks making the Balkans their homeland and their withdrawal from these lands after staying there for centuries.

First Impressions

Yahya Kemal is a personality who became prominent, above all, as a poet in the history of Turkish literature. His books entitled *Kendi Gök Kubbe* (1961) [Our Own Sky], *Eski Şiirin Rüzgârıyla* (1962)[With the Wind of Old Poetry], *Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş* (1963) [Rubais and Composing Hayyam's Rubais in Turkish] and *Bitmemiş Şiirler* (1976)[Uncompleted Poems] are texts that convey the form and content our classical poetry to the modern times. Besides his books of poetry, he published books of prose such as *Aziz İstanbul* (1964) [Dear İstanbul], *Eğil Dağlar* (1966) [Bend, the Mountains], *Siyasî Hikâyeler* (1968)[Political Stories], *Siyasî ve Edebî Portreler* (1968) [Political and Literary Portraits] *Edebiyata Dair* (1971)[On Literature], *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım* (1973) [My Childhood, My Youth, My Political and Literary Memories] and *Tarih Musahabeleri* (1975) [History Conversations].

Yahya Kemal, in his book entitled *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım* [My Childhood, My Youth, My Political and Literary Memories] presents his memories in four parts:

- 1) My Childhood, My Youth, pp. 1- 89,
- 2) Literary Memories, pp. 93 -118,
- 3) Political Memories, pp. 121 - 176,
- 4) About Young Turks, pp. 179 - 213.¹

We will study briefly his memories by foregrounding the family environment in which he was born and grew up and the cities in which he received primary and secondary education.

¹ Yahya Kemal's memoirs were published in two books: *Nihat Sami Banarlı, Yahya Kemal'in Hatıraları*, (Yahya Kemal's Memoirs) İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı: 2, İstanbul 1960, 224 pages.; *Yahya Kemal, Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, (My Childhood, My Youth, My Political and Literary Memories) Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul 1973, 286 s. Besides, when he was alive, his close friends wrote many texts with their memories about him.

His family

Yahya Kemal, in the beginning of the first part of his memories which is entitled "My childhood, my youth", states that he was born on December 2, 1884 in İshakiye Neighborhood of Skopje in the house of his grandmother Âdile Hanım, and then he narrates about his mother Nakiye Hanım, the nurse of his mother Fatma Hanım, their family friend Deli Ahmet, male servant Hüseyin and his nurse Zeynep.

Nakiye Hanım, his mother, is the eldest daughter of Dilâver Bey of Leskofça and Âdile Hanım of İvranya. The writer records in his later years when he started to write his memories the fact that he does not remember her "face", the fact that he did not have a picture of her, and that she disappeared without leaving a picture since she lived in an environment where the Islamic veil was observed "most strictly" as the first grief of his memories.

Nakiye Hanım is a very meticulous and clean lady, cleanliness is like "an obsession". This lady who washes her hands and face besides washing herself for prayers five times a day, feels sorrow because of Yahya Kemal and his brother Reşat's dirtiness after school or playing in the street and she does not feel satisfied until she cleans them. Nakiye Hanım is a clean and profound lady, not only physically but also spiritually:

"... My mother was a great influence on my religious and national education. My mother was a true Muslim. She used to read Muhammediye, and teach me the Qur'an"²

Yahya Kemal states that his mother usually read Yazıcıoğlu Mehmet Efendi's (?–1459) Muhammediye after the morning prayer and he felt he

² Nihat Sami Banarlı, a., g., e., s. 24. Muhammediye is a verse work written by Yazıcıoğlu Mehmet in Gelibolu in 1449. Based on his statement, he wrote a book in Arabick entitled Megâribü'z- Zaman (The Sunsets of Time) by "finding all commentaries available, taking their essence one by one and revising the sayings of Prophet Muhammad", then he composed Muhammediye' by translating it into Turkish through verse. The work narrates the creation of the world, the prophets, the lives of Prophet Muhammad and four caliphs, doomsday, apocalypse, paradise, hell, through the Qur'an and the prophet Muhammad's sayings and a true Muslim style of life and world view is presented. This work, second to Süleyman Çelebi's (? - 1422) Mevlit (1409), is the most well read work for centuries by the Turks in the Balkans, Anatolia, Caucasia and the Central Asia. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (Encyclopedia of Turkish Language and Literature) v. 6, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, p. 420.

saw her mother “bending to the book in her hands in her white veil with faith” even in the later years of his life. The lines which are in the book and can be read with a special rhythm :

Eğer Rûm'un revânındâ görürsem ben dilârâyı*
Revânınâ revân îdem Semerkand û Buhârâ'yı

Not only take her to different cities or countries in geography, but also “to another world, probably to the other world” and this text gives him the secret of the flow in history of our self adventure, of our neighborhood, of Skopje, of the Balkans, even of all the nation from the East to the West, from Anatolia to the Balkans. At that age, he starts to feel that Yazıçoğlu Efendi's book combines “the Turkish world and Islam” in his conscience.

He states that his mother wanted him to love two people in the world. The first one is the Prophet Muhammad, and the second one is Sultan Murat. According to his mother, the names and services of Murat I, who conquered the Balkans and Murat II (1404-1451), who consolidated the Ottoman rule in the Balkans, are combined in the name Murat. Later in his life, Yahya Kemal observes that this combination has been true for the people living in all cities in the Balkans, especially in Skopje. Likewise the people of Skopje refers to Murat II, who had built a mosque on the hill in the center of the city with one name, as Murat Hudavendigâr combining it with Murat I.

The most vivid memories from his childhood years in Skopje where he spent his childhood are the calls for prayers: “As a child, I grew up listening to the calls for prayers from the minarets of Skopje and feeling them inside me. When the call for prayers started in the minarets there was a spiritual silence in our house”. I used to feel that this silence left the houses, and spread to the streets, shops and to the whole city. He feels that the sound of the call for prayers is a combination of our religion and national music. He hears this mysterious call for prayers echoing in the sky in Skopje in his childhood years far away from this city and from the Balkans when he lived in Paris, another center of culture and civilization during his youth and he had a strange nostalgia that is full of sorrow: “Even when I was in Paris, there were moments when I felt I heard the

* If I see my beloved in the heart of the Roum, I can forgive Semerkand and Buhara for her walk.

sound of the call for prayers in Skopje, even though it is not related, it was reflected in my ears as memories, and made me feel nostalgia”.

According to him, Skopje is the city where “Turkishness condense” in the Balkans. So much so that “the spirit of our nationality” is shaped there under each stone. This forming spirit is transferred to those who lived there in that period and united the Balkans and Anatolia. In the poem entitled “Kaybolan Şehir” [The Lost City], which he wrote later in his life, he states with yearning that he will continue to keep the memories of the Balkan cities, symbolized by Skopje in his heart:

Üsküp ki Yıldırım Beyazıd Han diyârıdır,
Evlâd-ı Fâtihân'a onun yâdigârıdır.

Fîrûze kubbelerle bizim şehrimize o;
Yalnız bizimdi, çehre ve ruhiyle biz'di o.

Üsküp ki Şar-dağı'nda devâmıydı Bursa'nın.
Bir lâle bahçesiydi dökülmüş temiz kanın.

Üç şanlı harbin arş'a asılmış silâhları
Parlardı yaşlı gözlere bayram sabahları.

Ben girmeden hayâtı şafaklandıran çağa,
Bir sonbaharda annemi gömdük o toprağa.

Îsâ Bey'in fetihde açılmış mezarlığı
Hulyâma âhiret gibi nakşetti varlığı.

Vaktiyle öz vatanda bizimken, bugün niçin
Üsküp bizim değil? Bunu duydum, için için.

Kalbimde bir hayâli kalıp kaybolan şehir!
Ayrılmanın bıraktığı hicran derindedir!

Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene,
Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene.^{3*}

³ Yahya Kemal, Kendi Gök Kubbeimiz (Our Own Sky), Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1967, s. 77,78.

According to him, Skopje is a Turkish city which hosted “the flavor” during the periods of conquest which was preserved until recent times. This city is a spiritual cemetery of the Mehmed the Conqueror era. After stating that there lies a Muslim saint in every corner, he talks about a popular rumour. According to this rumour, either Bagdad or Skopje has one saint more than the other! The researchers have not solved this issue yet! But all the same, the Saints of Skopje had a superiority. All of them were “warriors”...Even their names recall this... Bukağılı Baba Türbesi, Cafer Baba Türbesi, Gazi Baba Türbesi, Haydar Baba Türbesi...

Yahya Kemal further argues that the first Turkishness was introduced in Istanbul by the Turks in Skopje and proves this statement by the fact that some of the people of Skopje who fought in the conquest of Istanbul were wounded and some others were martyrs and those who were wounded formed the Skopje neighborhood by the Golden Horn and settled there⁴.

The most sentimental parts about his family in Yahya Kemal's memories, doubtlessly, is the part in which he talks about the death of his mother. What concerns us here is the fact that the stages such as relatives, neighbours and acquaintances gather in the house of the deceased upon hearing the news of death and wrapping the body in shroud, taking the body to the cemetery and burial is the same as the stages of any funeral ceremony in an Anatolian city.

Based on what he narrates about his family in his memories, we can

³ * Skopje is the land of Yıldırım Beyazıd Han it is the gift for the grandsons of the conquerors.

It was our city with turquoise domes, it belonged only to us with its face and spirit.

Skopje was the continuation of Sar mountain in Bursa, your clean blood shed was a garden of tulips.

The weapons of three glorious wars hang on the sky, shone in the tearful eyes on festival mornings.

Before I reached the age that dawns the life, we burned my mother in the earth on an autumn day.

The bomb of İsa Bey opened during the conquest, embroidered the existence like doom in my dream.

In the past Skopje belonged to us, but today why is not it ours? I felt this.

The city that disappeared, its dream in my heart, the sorrow it left with separation is deep down.

If the separation is long, though years pass, if we are not in with you, you are always with us.

⁴ Nihat Sami Banarlı, a., g., e., s. 30.

summarize that: Yahya Kemal is the son of a middle-income family in Skopje. This family had nurses, housekeepers, male servants, and stewards and lived in mansions like the families living in any city in Anatolia such as İstanbul, Bursa, Konya etc.. This Turkish family structure which was prevalent in the Balkans until as late as the end of the nineteenth century, deformed after the Balkan War (1912) and disappeared almost totally.

His school days

Besides providing first-hand information about his life, the ceremony on the day he started primary school and his school days in Skopje and Thessaloniki narrated in Yahya Kemal's memoirs, they inform us about the level of education of the Turkish schools in the Balkan cities at the end of the nineteenth century:

"I started school in 1889 when we moved into our new house which had been built recently. The school was called the New School and was located just behind the niche of Sultan Murat Mosque and it was a foundation of five hundred years.

The day I started school was in full accordance with the old traditions. Early in the morning the Principal Sabri and Second Teacher Gani Efendi came to the male section of our house; they had bought a fat ink-holder from the shops and a walletcase with silver thread that can be hung from the neck. Gani Efendi sharpened a pencil, dipped it into the ink in the holder. He wrote Rabbi yessir. Then they poured sugar on it; they made me lick the ink of that piece of writing with sugar. They gave some candies to the school children waiting outside in the garden or in the square. Finally this group of children started to march chanting the hymn together :

Şol cennetin ırmakları
Akar Allah deyu deyu
Çıkmiş Tanrı melekleri
Bakar Allah deyu deyu*

There were guests, they drank fruit juice, they put candies into their belts and pockets, then so as not to make me feel afraid, they took me to the school from the Saat Hill in a carriage following a different route. They

* The rivers of this paradise flow singing Allah Allah, and the angles of God looking and singing Allah Allah.

put the mattress prepared by my mother in semi arch behind the niche-like place in the teacher Gani Efendi's corner. That was the first day I stepped into the world of education."⁵

He started the primary school with Âmin Alayı' at the age of five. It seems that this ceremony, which was common in Anatolia, was observed in the Turkish cities in the Balkans as well.

In fact, The New School where Yahya Kemal started his education had been built before Turks conquered Istanbul and since then, has been an old structure where the knowledge taught and the teaching methods never changed. The reason why this school was called the new school was "the fact that the burnt and destroyed building was reopened in time". Yahya Kemal, who must have liked the ceremony of starting school very much, writes about it in the following pages of the book with small changes. The New School has two classrooms and two teachers, Sabri Efendi and Gani Efendi. Though Yahya Kemal states that he never knew the differences between them in terms of education, he writes that Sabri Efendi was like a principal of the school.

In his memoirs, he does not mention the curriculum of the school; but the level of education can be inferred from the relations between teachers and students and the relations among the students, the punishment methods applied in the school, and occasional level exams.

Above all, the students were divided into two groups : the nobles and the public. The noble class, among them is Yahya Kemal, used to sit near the teacher Gani Efendi in the classroom which was a big hall of audience while the others used to sit on sheepskin rugs by the walls of the hall. The teaching method employed is "memorization". The students used to read the Qur'an Amme Cüzü loudly by moving to and fro. History was considered to consist of the life stories of the prophets.

The most common punishment methods used in the schools were bastinado, drawing the ears with fingernails and beating. Taking trays of baklava sweets to the houses of the teachers during feasts, Ramadan and religious festival days is a tradition observed by students like a rule. Yahya Kemal attends this school for about three years; but because of the curriculum applied and inefficient management, he cannot even learn the alphabet.

At the end of the third year, there was news about the fact that Ahmet

⁵ Yahya Kemal, Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1973, s. 2.

Eyüp Paşa, the governor, had a new school called Mekteb-i Edep (School of Modesty) built in the Jewish quarter of Skopje and assigned Ali Galip, a convert from Thessaloniki, as the principal of this school. This new school aims to change and improve “the mentality which has never been changed” since the Yıldırım Beyazıt era, in many fields, particularly in education. The public and teachers who resist to change start to rumour about this school clandestinely. The fact that it was opened in the Jewish quarter doubtlessly made things easier for them. But all the same, Yahya Kemal’s father sends his son to Mekteb-i Edep, believing that the education provided in the new school will be better:

“In 1892, when I was seven, they sent me to a private school, which was the first modern school in Skopje and which was opened by the governor and the commander Müşir Ahmet Eyüp Pasha.

The name of this school was Mekteb-i Edep. Most probably this name was taken from Şeyh Galip’s *Hüsn ü Aşk*. Despite the fact that its name is related to *Hüsn ü Aşk*, Mekteb-i Edep was totally new. It had a modern building and modern teachers. The principal was Galip Efendi of Thessaloniki. We had a reading book brought from İstanbul. Its name was *Oku*. The book contained all kinds of letters. Big and small, in various sizes.

Galip Efendi of Thessaloniki taught the children of Skopje the alphabet. He taught me how to read in six months. We used to have modern desks. Galip Efendi used to walk between the desks and stand by each child and teach us how to read paying great attention and knowledge.

I studied at Mekteb-i Edep for four years. At the age of eleven, I had a certificate from this school. People used to bring the newspapers *Sabah* and *İkdam* from İstanbul and various magazines. I used to read these newspapers and magazines with great passion okuyor, understood them and improved my reading skills”⁶.

Yahya Kemal sums in his memoirs his matriculation in Mekteb-i Edeb in a sentence : “My transfer from the new school to Mekteb-i Edeb was like transferring from the East to the West”.

Because of the early death of his mother, Yahya Kemal could not receive a regular education; so after Mekteb-i Edep, though he attended preparatory schools in Skopje and Thessaloniki for some time, he could not graduate from such schools and he was sent to İstanbul in 1902 to complete his preparatory school education⁷. The fact that he went to

⁶ Nihat Sami Banarlı, op. cit., p. 23.

⁷ Kazım Yetiş, *Yahya Kemal'in Hayatı I*, (The Life of Yahya Kemal) Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1998, p. 51

İstanbul and then to Paris started a new period which could never be changed. His ties with the Balkan cities continue with either his envisioning them in his imagination or occasionally through short visits. In each of such visits, he experiences sorrow, surprise and regret at the same time. He ruminates on the causes of the fact that we cannot influence the changing map of the region with the lands which belonged to Turks for centuries. He wants the Turkish men of letters, philosophy and science to research the real causes of the collapse of the Otoman State and to convey the warning stories of the sad separation from Bosnia, Skopje, Thessaloniki and other Balkan cities to the future generations.

He is a poet. What poetry can achieve is to preserve alive the great joys and sorrows of an individual, a family or a nation experienced in time, thereby to form the thoughts that can shape the future:

(...)

Kopmuşuz bizler o öz varlık olan manzaradan
 Bahseder gerçi duyanlar bir onulmaz yaradan
 Derler: İnsanda derin bir yaradır köksüzlük
 Budur âlemde hudutsuz ve hazîn öksüzlük
 Sızlatır bâzı saatler dayanılmaz bir acı
 Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş ağacı
 Ruh arar başka teselli her esen rüzgârda
 Ne yazık! Doğmuyoruz şimdi o topraklarda! ^{8*}

⁸ Yahya Kemal, Kendi Gök Kubbemiz, (Our Own Sky) p. 51,52.

* We were separated from the view that is our self existence. Those who hear that talk about our incurable wound.

They say: Rootlessness is a deep wound in man; it is real unlimited and sad orphange in the world.

Sometimes an unbearable pain hurts, the cut-down tree whose roots are in the earth.

The soul searches for consolance in each blowing wind. Unfortunately! We do not give birth in those lands.

Conclusion

Yahya Kemal Beyatlı, who was born in the Balkans, and who after completing his higher education in France and returned to Turkey, is a man of letters and philosophy who wrote books of prose as well as books of poetry during the republican period. He served as a Member of Parliament in the following years and as the ambassador of Turkey in Poland, Spain and Pakistan. The end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century, when he was a child and a teenager, was a period when the Otoman State started to collapse and new formations in the Balkans started. Since his memories narrate this turbulent period and geography, they are interesting texts not only for our history of literature but also for our history of thought and politics. Based on his memories, it is observed that the family life in the Balkan cities, wedding ceremonies and funerals and school-starting ceremonies, are the same as the ones in Anatolian cities even at the end of the nineteenth century. These common ties of our culture united us despite the fact that we lived in different regions and geographies for centuries. These common ties will continue to function in the future as well.

Sonuç

Balkanlar'ın Üsküp şehrinde doğup Fransa'da yüksek öğrenimini bitirdikten sonra tekrar Türkiye'ye dönen Yahya Kemal Cumhuriyet döneminde hem düz yazı hem de şiir yazan bir kültür ve felsefe adamıdır. Ayrıca, ileriki yıllarda mecliste milletvekili ve Türkiye büyükelçisi olarak Polonya, İspanya ve Pakistan gibi ülkelerde değişik görevlerde hizmet vermiştir. 19. yy sonlarında ve 20. yy başında şairin çocukluk ve gençlik zamanında Osmanlının düşüş dönemi idi ve Balkanlar da yeniden şekilleniyordu. Bu nedenle Yahya Kemal'in Balkanlar coğrafyasının karmaşık döneminden kalan hatıraları sadece edebiyat tarihi açısından ilginç yazılar değil, aynı zamanda düşünce ve siyaset açısından da çok önemlidir. Yazdığı hatıraları ve tespitlerine göre 19.yy'ın sonlarında Balkanlarda aile hayatı, düğün ve cenaze törenleri, okul açılış törenlerinin. Anadoluda benzerini görüyoruz. Farklı coğrafyalarda yaşamamıza rağmen bizi birbirimize bağlayan kültür bağları vardır. Bu sıkı bağlar devam edecektir.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI BALKANLAR'DA ŞİDDETİN KAYNAĞI: TARİHSEL ARGÜMANLARDAN KONJONKTÜREL GELİŞMELERE*

Yard. Doç. Dr. Hüseyin EMİROĞLU

GİRİŞ

Tarihsel süreç boyunca, Asya topraklarından hareketle batıya, Avrupa topraklarından hareketle doğuya yönelik askeri, siyasal ve toplumsal düzeydeki girişimlerin kapısı, Balkan yarımadasıdır. Balkan yarımadasının coğrafi açıdan sahip olduğu geçiş bölgesi olma özelliği, Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan süreçte, kendisini eksen olarak siyasal güç merkezini inşa etmeye çalışan bütün siyasal entitelerin bu alanı denetlemek için büyük bir mücadele vermelerine yol açmıştır. İmparatorluk tarzındaki büyük siyasal yapılar, Balkanlar bölgesindeki küçük siyasal entiteleri, büyük oranda askeri kuvvet kullanımı yoluyla, merkezi siyasal otoritenin hakimiyeti altına almıştır. Bu hakimiyet altına alma süreci, söz konusu bölgenin etkili merkezkaç unsurlarının etkisizleştirilmesini içerdiği gibi, bu merkezkaç unsurların etnik-sınırlarından denetledikleri etnik-halklara kadar, yeniden tanımlanması ve değişimini kapsamaktadır.

İmparatorlukların kurmaya çalıştıkları hakimiyet süreci, genel olarak, üç safhaya ayrılabilir: birinci safha, siyasal merkezi inşa etmenin ilk aşamasında direnç gösteren merkezkaç unsurların hakimiyet altına alınması. İkinci safha, hakimiyet altına alınan merkezkaç siyasal yapıların merkezi siyasal yapının otoritesinin derinlemesine nüfuz edeceği tarzda yeniden tanımlanması ve şekillendirilmesi. Üçüncü safha, merkezi siyasal yapının zayıflamasıyla birlikte, merkezkaç unsurların, merkez ve diğer merkezkaç unsurlarla giriştikleri büyük mücadele. Bu sürecin birinci ve üçüncü safhası, dönemsel olarak 'şiddet' içeren araçların kullanımını öne çıkar-

* Yard. Doç. Dr. Hüseyin EMİROĞLU, KÜ İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih ABD Öğretim Üyesi.

* Ali MASKAN

maktadır. Ancak, ikinci safha, geleceğe dönük şiddet tohumlarının ekildiği bir dönem olmaktadır. Aynı zamanda her üç safhada yaşanan gelişmeler etno-toplumsal hafızaya, geleceğe dönük şiddet üretecek ve onu meşrulaştıracak 'argümanlar'ın oluşturulmasının malzemesini temin etmektedir. Bu çerçevede, tarihsel süreçte varolan malzemenin yoğrularak şiddete kaynaklık etmesi olası bir argümana dönüştürülmesine kaynaklık edecek iki temel tespitte bulunmak olasıdır: birincisi, merkez-merkezkaç unsurlar arasındaki mücadelenin meydana geldiği coğrafi alanın kimlik özelliklerinin tanımlanmasıyla ilgilidir. Söz konusu coğrafi bölgenin kimlik özelliklerini belirginleştiren nitelik, bölgede ilk önce hangi etno-siyasal yapının varolduğuyla ilgilidir. Bu bağlamda tarih, siyasetin bir aracı haline dönüştürüldüğünde, propagandif nitelikte şu kısa cümlede temel kazanabilmektedir: 'Önce biz vardık'. Bu kısa cümle, daha sonraki tarihsel süreçte yaşananlar ne olursa olsun, gerek yaşanan dönemde gerekse gelecekte yaşanması olası düşünce ve eylemleri meşrulaştırıcı bir rol üstlenmektedir. İkincisi, tarihsel sürecin herhangi bir aşamasında ilgili coğrafi alanda kurulmuş etno-siyasal yapının askeri ve siyasal etkileme kapasitesi açısından ulaştığı 'zirve noktası'. Herhangi bir etno-siyasal yapının ulaştığı 'zirve noktası', stratejik dış politika hedefi haline dönüşebilmekte ve gelecekte şiddet üretebilecek bir alan olarak varlığını korumaktadır.

Tarihsel süreç boyunca yaşanan merkez-merkezkaç mücadelesi sonucunda ortaya çıkan etno-siyasal yapıların ve etno-coğrafi sınırların yeniden tanımlanması/dönüştürülmesinin şiddeti besleyen niteliğine dair yaptığımız tespitler daha çok bölge içi dinamiklerden kaynaklanmaktadır. Bu noktada, bölge içi merkezkaç unsurlar arasındaki mücadelenin şekillenmesinde, etno-siyasal, etno-toplumsal ve etno-coğrafi sınırların yeniden tanımlanmasında rol oynamış iki 'dışsal' olgunun varlığını ortaya koymak gerekir. Birincisi, bölge içi içsel dinamikler çerçevesinde yaşanan merkezkaç unsurlararası mücadele sürecine 'dışsal müdahaleler'. Söz konusu dışsal müdahaleler, bölgede uzun tarihsel süreç boyunca oluşmuş dengeleri sarsma olasılığı taşımaktadır. Dışsal müdahaleler, merkezkaç unsurlar arasındaki dengeyi sarstığı dönemde, nispi etki kapasitesi açısından daha güçlü merkezkaç unsura yönelmekte, etki kapasitesini en aza indirebilmektedir. Dışsal müdahalenin ikinci aşaması, bölgede siyasal merkezi inşa eden 'yapı'ya yönelmektedir. Bu aşamada dışsal müdahalenin yol açtığı gelişmeler, dış güçler ile merkez-merkezkaç güçler arasında son derece dalgalı bir seyir izlemektedir. Bu aşamanın son derece dalgalı bir seyir izlemesinde, dışsal müdahalenin

ideolojik, askeri, siyasal etkileme kapasitesinin ulaştığı boyut ile müdahalenin yöneldiği merkezi siyasal yapının direnç gösterme gücü ve bu esnada öne çıkarılan dış politika seçenekleri etkili olabilmektedir. Bu süreç boyunca izlenen politikalar, gelecekte de şiddet üretmenin meşru zeminine dönüşebilme potansiyelini taşımaktadır.

Tarihsel süreçte meydana gelen gelişmelerin ve etno-toplumsal hafızaya sinmiş olayların, potansiyel şiddet üretecek bir alan olarak varlığını sürdürmesi, uygun konjonktürel gelişmeler karşısında birdenbire ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir. Konjonktürel gelişmelerin büyüklüğü, çoğu zaman şiddetin kaynağının görülmesini engellemektedir.

Bu çalışma, soğuk savaş sonrası Balkanlar bölgesinde yaşanan şiddet olgusunu, yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığımız tespitlerden hareketle sebep-sonuç ilişkisi içinde çözümleme amacını taşımaktadır. Çalışma üç ana başlık altında yürütülecektir. Birinci başlık altında, milattan önce (mö) ve milattan sonra (ms) Balkanlar bölgesine yönelik etnik toplumsal hareketlilikler ortaya konulmaya çalışılacaktır. İkinci başlık altında, Balkanlar bölgesini hakimiyet altına almaya çalışan siyasal oluşumlar tespit edilmeye çalışılacaktır. Üçüncü başlık altında, çok önemli konjonktürel gelişmelerin Balkanlar bölgesine yaptığı etkiler ve yol açtığı gelişmeler ele alınacaktır. Her üç başlık altındaki çözümlenmeler, sadece bir tarih incelemesi değil, aynı zamanda soğuk savaş sonrasında Balkanlar'da yaşanan şiddetin kaynağına yönelik siyasal tespitler yapma amacını taşımaktadır.

I-) TARİHSEL SÜREÇ BOYUNCA BALKANLAR BÖLGESİNE YÖNELİK ETNİK TOPLUMSAL GÖÇ HAREKETLERİ

Balkan yarımadası, geçiş bölgesi olması ve sahip olduğu deniz bağlantısı nedeniyle etnik-toplumsal grupların göç hareketlerinin ilk uğrak noktası ya da denetim altına almak istedikleri bir bölge olma özelliğine sahiptir. Arkeolojik araştırmalar, Balkan yarımadasının Adriyatik kıyılarındada İÖ yedinci yüzyılda, bölgenin yerleşik halkları olan ve bugünkü Arnavutlar'ın ataları olarak nitelenen İliryalılar ve kıyı adalarında ticari koloniler oluşturmuş olan Yunanlılar'ın varlığına işaret etmektedirler. Bu bölgede, özellikle İliryalılar Roma fetih hareketlerine ve Yunanlılar'ın bölgeye sızma girişimlerine uzun bir süre direnmiş olmalarına karşın, Yunanlılarla birlikte Roma hakimiyetine girmişlerdir.

Roma benzeri merkezi imparatorlukların hakimiyeti, bölgedeki etnik-

toplumsal hareketliliklerin en az düzeye inmesi anlamına gelmektedir. Ancak Roma İmparatorluğu'nun merkezi siyasal otoritesinin sarsılmasında ve ortadan kalkmasında, dördüncü yüzyılda daha da artan Germen göçebe akınları büyük rol oynamıştır. Germenler'in artan baskısını hafifletecek alternatif bir güç merkezi inşa etmek, Tuna'nın kuzeyinden gelen halkların göçlerini/akınlarını engellemek/denetim altına almak ve doğudaki Sasani tehlikesini karşılamak vb gibi nedenlerden dolayı Kral Konstantinos, MS 330 yılında Roma İmparatorluğu'nun merkezini, Boğaziçi kıyılarındaki eski Grek kolonisi Byzantion'a taşımıştır. 330 yılından 395 yılına kadar meydana gelen gelişmeler Roma İmparatorluğu'nun, Doğu-Batı olmak üzere ikiye bölünmesini resmileştirmiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında, geçmişte hakim olduğu topraklar üzerinde, etnik-toplumsal temelden hareketle çok sayıda Germen krallıkları oluşmuştur. Batı Roma İmparatorluğu yıkılırken Boğaziçi kıyılarında, Roma devlet tarzını, Grek kültürünü ve Hristiyanlık inancını kendisine esas alan Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu, Balkanlar eksenli merkezi bir siyasal yapı olarak ortaya çıkıyordu. Roma İmparatorluğu'na hizmet eden İliyalılar bu kez, Bizans'ın yerleşik tebası olarak, takdir edilen bir imparatorluk ordusu üyesi olmuşlardır (Ostrogorsky, 1999: 25, 40, 41; Özyüksel, 1989: 28; Wolf, 1956: 21; Wilkes, 44-49, 68-69; Forbes, 1915: 81; Todorova; 2003: 42; Yerasimos, 2002: 13-18, 23-29).

Dördüncü yüzyılda(n) (itibaren) Bizans İmparatorluğu, ilk olarak eski (Batı) Roma İmparatorluğu topraklarında kurulan Germenik krallıkların saldırılarını karşılamaya çaba göstermiştir. 378'de Vizigotlar, Ostrogotlar ve bunlara katılan Hunlar Roma ordusunu çok büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Bu tarihten sonra Doğu Roma yaklaşık yüz yıl Germen sorunu ile uğraşacak, Batı Roma'nın siyasal varlığı sona erecektir. Roma İmparatorluğu, Germenleri askeri gücü ile tasfiye etme olanağı olmadığından, Ostrogot ve Vizigotlarla barış anlaşmaları yapılmıştır. Germen göçebe savaşçıları ile başa çıkamayan devlet onları hizmetine almıştır. Ancak zamanla Germenler, orduya ve devlete barışçı bir şekilde sızmışlardır. Önemli mevkiiler ve ordu komutanlıkları Germenler'in eline geçmiştir. Doğu Roma'nın Başkenti İstanbul'da zaman zaman Germenler'e karşı oluşan tepkiler karşısında, Germen komutanları ordu- dan uzaklaştırılmasına karşın, yedinci yüzyıla kadar bunlar devlet ordusundaki önemlerini korumaya devam etmişlerdir. (/)Germenler'in yol açtığı gelişmeler, Batı Roma topraklarında feodal eğilimlerin güçlenmesine yol açarken, Doğu Roma'da beşinci yüzyılın başı itibariyle sükunetin

hakim olmasıyla sonuçlanmıştır. Buraya kadar yapılan inceleme sonucu şu tespiti yapmak olasıdır. İkinci yüzyıldan itibaren artarak devam eden Germen akınlarının dördüncü yüzyıl itibarıyla geldiği nokta, Roma İmparatorluğu'nun merkezini ele geçirme/denetleme çabası olarak ortaya çıkmıştır. Vizigot ve Ostrogotlar, Balkanlar'a düzenledikleri saldırılarla bölgeyi büyük oranda tahrip etmelerine karşın, Doğu Roma, Germen savaşçılarını imparatorluk komutanlarının emri altına alarak denetleyebilmiştir. Batı Roma'dan farklı olarak uygulanan bu politika, Doğu Roma merkezinin Germenleşmesini önlediği gibi aynı zamanda Balkanlar'da güçlü bir Germen etnisitesinin oluşmasına da engel olmuştur. Daha sonraki tarihlerde de Germen krallıkları tarafından bölgeye düzenlenecek saldırılar da, Balkanlar'ın etno-demografik yapısında kalıcı bir etki bırakmayacaktır (Ostrogorsky, 1999: 50, 51).

Doğu Roma İmparatorluğu, Germen tehlikesini belirli oranda hallettikten sonra, beşinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kuzeyden Balkanlar'a yönelen Hun, Avar, Macar, Bulgar, Peçenek, Slav halklarının askeri akınları ve kitlesel göçleri sonucu ortaya çıkan tehdidi karşılama mücadelesini vermiştir. 440'larda Atilla'nın başında olduğu Hun Devleti'nin Doğu Roma üzerine düzenlediği akınlar, Balkanlar bölgesinin bütünüyle tahrip olması sonucunu doğurmasına karşın, kalıcı bir etno-demografik etki bırakmamıştır. Batı Roma, 470'lerde bütünüyle Germenler'in hakimiyetine geçerken, Bizans devlet ve ordu kurumlarında artan etkileri dolayısıyla Doğu Roma da Hun tehlikesini atlattıktan sonra bir kez daha Germen sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Macar-Slav benzeri etnik toplumsal göç hareketleri, Bizans İmparatorluğu açısından içerdiği tehlikelerin yanında, bazı fırsatları da sunmuştur. Bizans merkezi, söz konusu halkları hristiyanlaştırıp Bizans Ortodoks Kilisesi'ne bağlayarak, akrabalık ilişkileri kurarak, imparatorluk topraklarında iskan ederek, bu unsurlarla ittifak anlaşmaları yaparak kendi savunmasına yardımcı olacak tampon siyasal yapılar oluşturmayı hedeflemiştir. Bu sayede, altıncı yüzyıl ve yedinci yüzyılın ilk yarısında Sasanilerle mücadelesinde avantajlı bir konum elde etmiştir. Yedinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans bağlaşığı-merkezkaç siyasal yapılar, Emevi ve Abbasi İslam devletleriyle yürütülen mücadelelerde de bu yönde olumlu bir işleve sahip olmuşlardır. Örneğin, sekizinci yüzyılın başlarında İstanbul'a yönelik Arap akınlarının karşılanmasında Hazarlar ve Bulgarlar Bizans'a yardımcı olmuştur. Ancak, bu etnik-toplumsal temelde şekillenen merkezkaç siyasal yapılar, yedinci ve on birinci yüzyıllar arasında kendi hakimiyet sahalarını genişletmek amacıyla Bizans merkezi ile

büyük bir savaşım içine girmişlerdir. Örneğin, sekizinci yüzyılın ilk yarısında Arap akınlarının doğurduğu tehdidin karşılanmasında Bizans'a yardımcı olan Bulgarlar'ın, yüzyılın ikinci yarısında imparatorluk topraklarına yönelik saldırılarını arttırmaları üzerine imparator, Bulgar Devleti'ne karşı dokuz sefer düzenleyecektir. Bu seferler neticesinde Bulgaristan büyük oranda denetim altına alınmıştır. Bulgarlar denetim altına alınmasına karşın, 10. Yüzyılın sonuna kadar, Balkan yarımadasında Bizans'ın en büyük düşmanı olacaktır. Özellikle 893 yılında Bulgar Devleti'nin başına Symeon'un hükümdar olmasıyla başlayan mücadele sürecinde, Balkanlar'da Bulgar tehdidini karşılayacak askeri gücü bulunmayan Bizans Devleti, diplomatik manevralarla tehdidi sınırlamaya çalışmıştır. Bu dönemde, Dinyeper Nehri ve Tuna arasında yerleşmiş bulunan ve sürekli Peçenek baskısını üzerlerinde hisseden Macarlar yardıma çağrılarak, ilk defa Avrupa politikasına dahil edilmişlerdir. Ancak Bulgarlar'ın Peçeneklerle yaptıkları işbirliğiyle Macarlar yenilgiye uğratılmış ve Bizans haraca bağlanmıştır. Bulgar hükümdarı Symeon, 927 yılındaki ölümüne kadar geçen süreçte, İstanbul'u almak için çeşitli teşebbüslerde bulunmuş ancak, başarısız olmuştur. O'nun döneminde Bulgar Devleti Balkanlar'da en geniş sınırlara ve etki kapasitesine ulaşmıştır. Sırbistan, Bulgarlar'ın denetimi altına alınmıştır. Bu noktada, 11. Yüzyıla kadar geçen süreçte, özellikle sekinci ve dokuzuncu yüzyıllarda hakimiyet sahasını merkezkaç unsurlara karşı genişleten Bizans İmparatorluğu, bu (10.) yüzyılda birçok savaşımından başarısız çıkarak manevra alanının daralmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu başarısızlığın önemli sonucu, Balkanlar'ın etno-demografik yapısının şekillenmesinde Bizans'ın etkileme kapasitesinin de en düşük düzeye inmesi ve etno-demografik temelden hareketle oluşturulacak diplomatik oyunların manevra alanının büyük oranda daralmasıdır (Ostrogorsky, 1999: 53-57, 144, 156, 157; Fine, 1983: 64-72; Ristelhueber, 1971: 31-32; Charles and Barbara Jelavich, 1965: 19).

Beşinci yüzyıldan itibaren Tuna'nın kuzeyinden Balkan yarımadasının etno-demografik haritasında en köklü değişikliği doğuracak olan göç hareketi, Slavlar tarafından yapılanlardır. Altıncı yüzyılda, Orta Avrupa'ya giren Avarlar ve onlara bağlı Slav kabilelerinin Bizans topraklarına olan baskısı gittikçe artmaya başlamıştır. Yukarı Tuna bölgesindeki Avarlar ve onlara bağlı Slavlar, Bizans bölgelerine yaptıkları akınlar sonrasında geri çekilmelerine karşın, aşağı Tuna bölgesine yerleşen Slavlar geçici değildiler ve yerleşik hayata geçmektedirler. Bu bağlamda, erken Bizans döneminin Balkan yarımadasındaki imparatorluk topraklarındaki en

önemli gelişme, Slavlar'ın gittikçe artan oranda Balkanlar'a yerleşmesidir. Bizans'ın kitleler halinde Balkanlara yönelen Slav kabilelerinin göçleri ve yerleşimlerine karşı güçlü bir direnç gösterememesinde doğuda Sasani Devleti'ne karşı yürütülen mücadele etkili olmuştur. Ancak Sasanilere karşı kazanılan zaferler sonrasında, Slavları Tuna'nın kuzeyine atmak mücadelesine girilebilmiştir. Fakat Slavları Tuna'nın kuzeyine itmek ve Balkanlar'da imparatorluğun hakimiyetini tesis etmek amacıyla yürütülen uzun mücadele, başarılı bir sonuç ortaya koyamadığı gibi, bölgedeki Slav hakimiyeti daha da kökleşmiştir. Yedinci yüzyılın başında Bizans Devleti'nin doğuda Sasaniler karşısında yenilgiye uğraması, Balkan yarımadasında Slav halklarının hakimiyetinin kökleşmesine yardımcı olmuştur. Bu dönemde Slavlar, 626 tarihinde Avar Kağanı'nı destekleyerek Bizans Başkenti'ni dahi kuşatmışlar ancak, başarılı olamamışlardır. Avarlar ve Slav müttefiklerine karşı kazanılan zaferin ardından, Bizans'ın 628 tarihinde Sasanilere karşı kazandığı zafer sonrasında Avarlar'ın Balkanlar'daki hakimiyeti zayıflamıştır. Avar hakimiyetinin zayıflamasının en önemli sonucu, Slavlar'ın Avar boyunduruğundan büyük oranda kurtulmuş olmalarıdır. Bu dönemde Batı Slavları ilk büyük Slav devletini kurmuşlardır. Karadeniz ve Hazar Denizi'nin kuzeyindeki Bulgarlar da Avar hakimiyetinden kurtulmuşlardır. Bulgarlar'ın Avarlara karşı mücadelesi Bizans tarafından da desteklenmiştir. Bizans İmparatoru'nun onayı ile Sırp ve Hırvatlar Karpatlar bölgesindeki yurtlarını terkederek Balkan yarımadasındaki varlıklarını daha da güçlendirmişlerdir. Bu dönemde, Balkanlar Slavlaşırken, Bizans merkezi de Grekleşmekteydi. Grekçe, halkın, kilisenin yanında devletin de resmi dili olmuştur (Ostrogorsky, 1999: 74-77, 96-98, 99; Fine, 1983: 28-37, 49-59; Ristelhueber, 1971:30-31; Charles and Barbara Jelavich, 1965: 19-21).

Balkan yarımadasına Tuna'nın kuzeyinden büyük kitleler halinde göç eden Slavlar'ın iki yönlü bir strateji izlediği görülür. Birincisi, Avarlar gibi, Balkan yarımadası topraklarına akınlar düzenleyen ancak, yerleşik hayata geçmeyen halklarla birlikte hareket ederek ve onlara yardımcı olarak, yerleşim alanlarını genişletmek. İkincisi, bir yandan Avarlar gibi halklarla birlikte hareket ederken diğer yandan da onların kendi üzerlerindeki hakimiyetini zayıflatacak bir politika takip etmişlerdir. Bu çabaları onlara, Bizans tarafından uygulanan daha büyük tehdit oluşturan halklarla kendi arasında tampon halkları yerleştirme politikasının bir uzantısı olarak, devlet tarafından yeni yerleşim alanları gösterilmesine yol açmıştır. Bizans, daha büyük tehdidi karşıladıktan sonra, daha zayıf gördüğü halkları tam hakimiyeti altına alma ve asimile etme politikasına yönelmekte-

dir. Ancak nasıl yedinci yüzyıl öncesinde ve ilk çeyreğinde Sasanilere karşı yürütülen mücadeleler sekte vurmuşsa, 635 tarihinden itibaren Sasani Devleti'ni de yıkan Müslümanların Bizans topraklarına yönelik akınları ve doğurduğu tehdit de benzer bir sonucu doğurmuştur. Müslümanların 660'larda yaşadıkları iç siyasal çekişmeler döneminde Bizans, Balkan yarımadasındaki Slavlarla büyük bir mücadeleye girişmiş ve Slavları Anadolu yarımadasına tehcir politikası izlemeye başlamıştır. 665 tarihinde Araplara iltica eden bir Slav askeri birliği, Emevilerce Suriye'ye iskan edilmişlerdir. 678 tarihinde Bizans'ın Araplar karşısında kazandığı zafer sonrasında Balkanlar'daki Slav kabileler imparatora bağlılıklarını bildirmişlerdir. 680 tarihinde Araplarla yapılan anlaşma sonrasında Bizans Devleti, Hazarlar'ın baskısı altında dağılan Bulgar Türkleri'nin önemli bir kısmının yurtlarını terkederek, Tuna bölgesine göç etmeleri ve yerleşmeleriyle büyük bir tehditle karşı karşıya kalmıştır. Bulgar Türklerinin Tuna havzasına akın yaptıkları dönemde bölge Slavlaşmıştı. Bulgar Türkleri'nin Bizans karşısında kazandığı zaferler, bölgedeki Slav kabilelerinin Bulgarlara vergi vermeyi kabul etmeleri ve Bizans'a karşı onlarla birlikte hareket etmelerine yol açmıştır. Tuna'nın güneyine Bulgar Türkleri'nin gelişile birlikte, uzun bir süredir Slavlaşmış olan bu bölgede bir siyasal entitenin oluşumu hızlanmış, Bulgar-Slav devleti kurulmuştur. Ancak uzun dönemde Bulgar Türkleri, büyük Slav kitleleri içerisinde etnik kimlik özelliğini kaybedecektir. Bizans Devleti de Bulgar devletine her yıl belli ölçüde haraç ödemeyi kabul etmiştir. Ancak Emevi Devleti'ndeki iç siyasal gelişmeler neticesinde doğuda oluşan sükunet ortamı, Bizans Devleti'ni 688-89 tarihlerinde Balkan yarımadasındaki Slavları hakimiyet altına almak amacıyla yeni seferler düzenlemesine yöneltmiştir. Bu mücadelesinde başarılı olan İmparator Justinianos II, Slavları Anadolu yarımadasına yerleştirme yönündeki iskan politikasına girişmiştir. Bizans, Slavları Anadolu'ya iskan etmekle, bu bölgedeki savunmasını güçlendirmek ve üretim gücünü arttırmayı amaçlamıştır (Ostrogorsky, 1999: 102-109, 117-125; Fine, 1983: 64-69).

Bulgar Hükümdarı Symeon'un ölümü sonrasında, bölgede yaşanan çatışmalar neticesinde 11. Yüzyılın ilk yarısı itibariyle Balkan yarımadası bütünüyle Bizans hakimiyetine girmiştir. Ancak burada incelememiz açısından önemli olan husus, 11. Yüzyılda Balkan yarımadasının Slavlaşmış olmasıdır. Balkanlar'da Slav merkezkaç unsurlar arasında yaşanmakta olan bu siyasal hakimiyet mücadelesi zaman zaman Bulgar Hükümdarı Symeon döneminde olduğu gibi aleyhte sonuçlansa da, çoğu zaman Bizans merkezinin diplomatik oyunlarına geniş bir manevra alanı

sunmaktadır. Bu diplomatik oyunun en önemlisi Bizans'ın, 'barbarları birbirine kırdırma' politikasında görülmektedir. Ancak bu politika iki ucu keskin bir bıçak gibidir. Örneğin, 10. Yüzyılda Bulgar tehlikesine karşı yardıma çağrılan Macarlar, 12. Yüzyıl itibariyle Bizans'ın en büyük düşmanı haline gelmişlerdir. Bölgede güçlü bir etno-demografik temele sahip siyasal yapılar, bölge dışı güçlerin Bizans'a karşı mücadelesinde onlara yardım etmişlerdir. Örneğin, 13. Yüzyılda Bizans'ı hakimiyet altına almaya çalışan Latinler'e Bulgar ve Sırp Kralları yardımda bulunmuşlardır (Ostrogorsky, 1999: 288, 300-301, 339, 421; Forbes, 1915: 90-92).

6.-11. Yüzyıllar arasında Balkan yarımadasında yaşanan etno-demografik dönüşümün en belirgin sonucu; bölgenin Slavlaşması, bölgeye yönelen diğer etnik halkların Slav halklar içerisinde asimile olmasıdır. Balkanlar bölgesine yönelik gerek Avar, Peçenek, Uz, Kuman, Hun, gerekse Germen ve Latin akınları çoğu zaman siyasal hakimiyet tesisini amaçlamış, etno-demografik bir kökleşme yaşanmamıştır. Bunun sonucu olarak, bölgede Bizans merkezine yönelik sürekli ve kalıcı tehditler büyük oranda, bölgede etno-demografik temele sahip siyasal yapılardan gelmiştir. Buna en güzel örnek, 14. Yüzyılın ilk yarısında Sırbistan Kralı Stefan Duşan'ın, Bizans'ın Balkanlar'daki hakimiyetine büyük oranda son vermesidir. Bu dönemde Balkan yarımadasında Arnavutluk ve Makedonya da Sırp hakimiyetine girmiş, Bulgarlar'ın etkisi sınırlanmıştır. Sırp Kralı Duşan, 10. Yüzyıldaki Bulgar Kralı Symeon gibi İstanbul'u ele geçirecek Bizans merkezini tam olarak hakimiyet altına almak istemiş ancak, başaramamıştır. Sırbistan Kralı Duşan'ın Bizans'ı ele geçirememesine karşın, 1355 tarihindeki ölümüne kadar geçen dönemde ulaştığı sınırlar, Sırp halkı ve siyasal figürler açısından tarihsel meşruiyet iddialarına güçlü bir zemin olarak alınmıştır (Ostrogorsky, 1999: 460-490; Forbes, 1915: 94-95; Castellan, 1992: 27-30; Ristelhueber, 1971:34-38).

11. Yüzyıl itibariyle Slavlaşmış Balkan yarımadasında, 14. Yüzyılın ilk yarısına kadar köklü bir etno-demografik değişim yaşanmamıştır. 11. ve 12. Yüzyıllarda Anadolu Selçuklularının Bizans ile olan mücadelesi de Balkan yarımadasına yönelik olmaktan daha çok, Bizans ve bağlaşıklarına karşı Anadolu topraklarında yürütülen bir mücadele olarak ortaya çıkmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti de, şehirlere yönelik sürmekte olan Türkmen göç akınlarını, uç beylikleri olarak Bizansla arasına tampon etno-siyasal birimler olarak iskan etmektedir. 14. Yüzyıl itibariyle Balkan yarımadasında Sırp Bizans'ın etki alanını daraltırken, Anadolu yarımadasının batısında da göçebe Türkmenler'in oluşturduğu siyasal yapılar bir yandan bölgenin etno-demografik yapısını dönüştürürken, diğer yan-

dan da bu bölgede Bizans'ın etki alanını daraltmışlardır. Bu dönemde, Bitinya bölgesinde bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlı Beyliği, Moğollar tarafından Selçuklu merkezinin ortadan kaldırılmasından sonra ilan ettiği bağımsız devlet yapısıyla, kısa bir süre içerisinde Anadolu yarımadasından sonra Balkan yarımadasının da köklü etno-demografik dönüşüm sürecini başlatacaktır (İnalçık, 1997: 78-84).

Daha önceki satırlarda da belirttiğimiz üzere, Osmanlı Türkleri'nin 1350'lerden itibaren Bizans'a yardım etmek amacıyla Balkan yarımadasına geçmelerinden önce Bulgar, Kıpçak/Kumanlar, Peçenekler vb gibi Türk halkları bölgede varolmuşlar ve çeşitli siyasal yapılar oluşturmuşlardır. Ancak bu unsurlar genel olarak Slav halklar arasında asimile olmuşlar ve hristiyanlaşmışlardır. Yine bu dönemde (1300'lerde) Karesi Beyliği ve Aydınolu Beyliği gibi Türk siyasal yapılarının gerek tek başlarına gerekse başlaşık olarak yürüttükleri faaliyetler Balkan yarımadasının etno-demografik yapısından köklü bir değişiklik doğurmamıştır. Bu noktada, Balkanlara yönelik Türk halklarının göçlerine dair şu tespiti yapmak olasıdır: Bizans merkezi yakın hakimiyet havzasında yeralan Balkan yarımadasına yönelik Tuna'nın kuzeyinden gelen 'barbar göçleri'nin oluşturduğu tehdidi, onları birbirlerine kırdırarak veya tampon siyasal yapılara dönüştürerek denetlemesini bilmiştir. Bizans'ın bu politikasını uygulayabilmesinin zemini, Balkanlar'a göç eden halklar zemininde şekillenen siyasal yapıların 'stratejik' bir yöneliminin olmamasının bu sonuçta etkili olduğudur (İnalçık, 1991: 9-11).

Anadolu yarımadası ve Balkan yarımadasında Bizans'ın 'barbarlar'ı birbirine kırdırma ve tampon siyasal yapılara dönüştürme politikası, Osmanlı Türkleri'nin her iki bölgeye yönelik sahip oldukları ve uyguladıkları 'stratejik' yönelimler karşısında başarısız olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilk liderleri Osman Bey ve Orhan Bey, Bizans'ın ittifak kurma, akrabalık ilişkisi kurma, bağlı tampon yapıya dönüştürülme vb politikalarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Ancak Osmanlı Devleti'nin ilk yöneticilerinin sahip oldukları stratejik algının uygulama boyutu, Bizans'ın dar alanda ürettiği diplomatik oyunların sonuç alamayacağını göstermiştir. Bizans, Osmanlı Türkleri'ni yardıma çağırarak 1353 yılında Sırplar'ın elinden Edirne'yi kurtarmıştır ancak, bu yardımın karşılığında alınan Cinbi kalesi Balkan yarımadasındaki etno-demografik değişimin başlangıç tarihi olarak alınabilir. Çünkü Bizans'ın kale devletinin arka güvenlik alanı olarak görülen bu bölgede sadece askeri önlemlerle tutunmanın olanaklı olmadığını gören Osmanlı Devleti, kazandığı her zafer sonrasında, Türk halklarının bölgede iskan edilmesi yönünde planlı bir politika uygulaya-

caktır. Ostrogorsky'nin, '(...) Süleyman'ın Gelibolu'ya kuvvetle yerleşmesinden pek az sonra Balkan ülkelerinin Türkler tarafından sistemli şekilde fethi başladı' değerlendirmesini, German, Latin, Hun vb halkların oluşturduğu siyasal yapıların bölgeyi hakimiyet altına almak yönündeki çabalarından ayırmak gerekir. 'Türkler tarafından sistemli şekilde fetih' cümlesini Türk halklarının bölgeye sistemli bir şekilde iskan edilmesi şeklinde anlamak da olasıdır. Osmanlı Türkleri fethettikleri yerlere kurumları ile birlikte gidiyorlardı. Bu dönemde Osmanlı Türkleri padişahları I. Murat döneminde, sadece Yunanistan'ı değil, Slavlar'ın altıncı yüzyıldan beri yerleştikleri ülkeleri de kendi topraklarına katmışlardır. Ostrogorsky'nin deyişiyle, '(...) Bizans gibi güney İslavları da bu üstün düşmanın ilerleyişi karşısında acz içinde idiler. Sırp devleti Duşan'ın ölümünden beri çözülme içinde bulunduğu gibi, kısmi devletlere ayrılmış, ağır bir iktisadi bunalım ve dinsel kaynaşmalarla kötürümleşmiş durumda yere serilmiş olan Bulgaristan'da hüküm süren şartlar daha da hazin idi'. Geçmiş dönemde Bizans üzerinde ve hakim olduğu topraklarda etki kurmuş iki büyük etno-siyasal yapının içinde bulunduğu bu durum, bazı küçük yenilgiler dışında yaklaşık 250 yıl boyunca kesintisiz bir galibiyetin ve Osmanlı Türkleri'nin Balkanlar'da Tuna'nın güneyi ve kuzeyine hakim olmasının yolunu açacaktır. Osmanlı Türkleri'nin Balkanlar'daki fetih hareketlerinin bölgenin etno-demografik haritasındaki dönüşümünü Ostrogorsky şu şekilde ortaya koymaktadır: 'Bulgaristan, Osmanlı hakimiyeti altında eski tarihi şahsiyetini en ziyade kaybetmiş sahalardan birini teşkil etmekte idi. Birçoğu Osmanlılar tarafından kurulmuş olan şehirlerde hayat ve manzara tamamıyla türktü'. Balkanlar'daki Türk varlığı 19. Yüzyıla kadar büyük bir tehdit altında kalmadan varlığını devam ettirecektir. Balkan halklarından Arnavutlar, Boşnaklar vb gibi farklı etnik kökene sahip unsurların da müslüman olması, bölgede yeni oluşan jeo-kültürel hatların daha da güçlenmesine ve ayrışmasına hizmet etmiştir. Ancak, 19. Yüzyılın başlarından itibaren Balkanlar'da ortaya çıkmaya başlayan milliyetçi ayaklanmalar, bağımsızlıklarını Osmanlı siyasal hakimiyetine karşı ayaklanarak kazanmışlardır. Yeni oluşan etno-siyasal yapılar, siyasal varlıklarına en büyük tehdit olarak azınlıkları görmüşlerdir. Balkanlar'daki bu yeni siyasal yapılar içindeki en büyük azınlık kitlesi, Anadolu'ya doğru büyük göç hareketlerine ragmen, Türk ve müslüman unsurlar olmuştur. Bu süreçte, Balkan müslümanlarının Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığını savunmak doğrultusunda ortaya koydukları yaklaşım, gerek Balkan halkları gerekse Büyük güçlerin bu halklara karşı olumsuz bir tutum takınmalarında etkili olmuştur (Ostrogorsky, 1999: 493-494; İnalçık, 1992:

109; Osmanlı Ansiklopedisi, 1996/I: 94-97, 105; Uzunçarşılı, 1988/I: 179-184; İnalçık, 1993: 23, 29-31; 2004: İnalçık: 15-22; Palmer, 2003: 192-194; Rusinow, 2000: 117; Gibbons, 1998: 122-123).

Buraya kadar yaptığımız incelemelerden şu tespitleri yapmak olasıdır: Balkan yarımadası 6. Yüzyıldan 15. Yüzyıla kadar geçen süreç boyunca sürekli halkların göç ettiği bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaya çıkan göç olgusunun çok farklı tetikleyici unsurları bulunmaktadır. Ortaya çıkan göç olgusunun itici güçleri ne olursa olsun, bölgeye akan halkların bütünü bölgenin etno-demografik haritasının şekillenmesinde ve bölgede kendilerine kalıcı hayat alanları oluşturmada başarılı olamamışlardır. Bu noktada, bölgeye yönelik göç eden halklardan iki tanesi diğerlerinden farklı bir nitelik arz etmektedir. 6. Yüzyıldan itibaren bölgeye kitleler halinde göç eden Slavlar, bölgenin yerli halkları üzerine baskı yaparak, yerli halkların yaşam alanlarını önemli ölçüde kendi lehlerine daraltmışlar ve 11. Yüzyıl itibarıyla Slavlaşmış bir Balkanlar'ın ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Balkanlar'da kalıcı hale gelen Slavlar süreç içerisinde bölgedeki merkezi siyasal/dinsel yapılarla kurdukları ilişkiler çerçevesinde (Sırp, Hırvat vb gibi) farklı kimlik özelliklerine sahip olmuşlardır. İki Slav kökenli devlet olan Bulgar Devleti ve Sırp Devleti, sırasıyla, 10. ve 14. Yüzyılda ulaştıkları siyasal etki kapasitesine rağmen, Bizans merkezini ele geçirememişlerdir. Başarılarını kalıcı kılamamışlardır. Sahip oldukları güçlü etnik-toplumsal temele karşın, siyasal merkezi inşa etmekte başarısız olmuşlardır. Merkezi Bizans Devleti diplomasisi, onların dönemsel başarılarının kalıcı hale dönüşmemesinde önemli rol oynamıştır. Bizans bu diplomatik oyunu kurgulamakta, Balkanlar'daki güçlü Slav toplumsal yapısından hareketle kurulan makro ölçekteki siyasal yapılar içindeki mikro siyasal birimlerin kendi manevra alanlarını genişletme yönündeki çabalarını esas almıştır. Osmanlı Devleti yöneticileri, Anadolu yarımadası gibi etnik olarak Türkleşmiş bir alanda, Bizans'ın alışık olduğu bir diplomatik oyun sürecinin öznesi haline gelmekten sakınarak, Slavlaşmış bir Balkan yarımadasına enerjilerini yoğunlaştırarak bir sinerji ortaya çıkarmışlardır. Ortaya çıkan bu sinerji, Balkanlar'da güçlü bir etnik-toplumsal temele sahip olmayan Osmanlı Türkleri'nin kazandıkları zaferlerle birlikte, bölgenin Türkleşmesinin/müslümanlaşmasının¹ yolunu açmasına neden olmuştur. Bölgenin Slav toplulukları ve siyasal yapıları, yaklaşık 500 yıl boyunca Osmanlı siyasal hakimiyeti altında kalmışlardır. Osmanlı Türkleri'nin inşa ettikleri siyasal merkez, Balkanlar'daki daha

¹ Buradaki Türkleşme ve müslümanlaşmadan kastedilen, Osmanlı Türkleri'nin bölgeye gelişinin Balkan yarımadasında etnik ve dinsel heterojeniteye yol açmasıdır.

güçlü etnik temele sahip siyasal yapıların, altı yüzyıl boyunca kesintiye uğraması anlamına gelmektedir. Bu uzun tarihsel süreç, halkların sahip oldukları etnik-dinsel temelli söylemlerin geçen yüzyıllar boyunca sürekli kendini yeniden üretmesi ve değişen konjonktürlerde yeniden tanımlanmasıyla sürekli bir etnik nefret olarak varlığını sürdürmüştür. (Ortaylı, 2000: 77; Tuncer, 1995: 21-22; Gibbons, 1998: 178; Vamık, 1999: 144-146; Itzkowitz, 2000: 58-59).

II-) TARİHSEL SÜREÇTE BALKANLAR BÖLGESİNİ HAKİMİYET ALTINA ALMAYA ÇALIŞAN SİYASAL OLUŞUMLAR

Yukarıdaki başlık altında ele aldığımız süreçte iki olgu iç içe geçmiş bir durumda gibidir. 6. Yüzyıldan itibaren Balkan yarımadasına Tuna'nın kuzeyinden, Batı Avrupa'dan, Anadolu yarımadasından yönelen etnik göç hareketleri/siyasal hakimiyet kurma amaçlı hareketler ve bu etno-demografik yapı üzerinde şekillenen siyasal yapıların, bölgede siyasal merkezi inşa etme çabası çerçevesinde izledikleri stratejinin, eş-zamanlı/iç içe geçmiş bir mücadelenin birbirinden ayrılamazlığına sahip olduğu ileri sürülebilir. Ancak, ele aldığımız dönem içerisinde, Balkan yarımadasının etno-demografik yapısı tam olarak şekillenmemiştir. Bu sürecin 14. Yüzyılın ikinci yarısı ve 15. Yüzyılın ilk yarısı itibariyle dahi tam olarak şekillendiğini ileri sürmek olası değildir.

İstanbul merkezli Bizans'ın siyasal hakimiyeti incelediğimiz dönem boyunca oldukça dalgalı bir seyir izlemektedir. Bizans merkezinin siyasal varlığı ve bunun Balkan yarımadası üzerindeki hakimiyeti, etno-demografik temelden yükselen güçlü bir hakimiyet değil, tarihsel süreç içerisinde geliştirmiş olduğu karmaşık diplomatik ağ, Doğu-Batı Kiliseleri arasındaki etkileşim/mücadele/işbirliği, merkezkaç unsurlar arasındaki çatışmaların tahrik edilmesi ve yönetilmesindeki başarı ve İstanbul'u kuşatan güçlü surlar vb unsurlarla hayat bulan bir hakimiyettir.

Osmanlı Türkleri'nin izlediği strateji, ifade ettiğimiz nitelikteki Bizans merkez politikaları ve bunun yanında gerek Balkan yarımadasındaki gerekse Anadolu yarımadasındaki çok sayıda merkezkaç unsurun siyasal/askeri güç kapasitesini diğerleri karşısında nispi olarak artırma mücadelesinin doğurduğu anafordan çıkabilmesine olanak tanımıştır. 1353'de Bizans'a yardım karşılığında alınan Cinbi Kalesi ile bölgeye güçlü bir şekilde tutunmanın kapısını aralayan Osmanlı Türkleri, Balkan yarımadasındaki mücadelenin taraflarından biri haline gelmişlerdir. Osmanlı Türkleri'nin 1453 tarihinde İstanbul'u ele geçirmelerine kadar

geçen süreçte Balkan yarımadasında kazandıkları başarı dahi, bölgede güçlü bir siyasal merkez inşasının oluştuğu/tamamlandığı anlamına gelmemektedir.

Daha önceki satırlarda da işaret ettiğimiz üzere, gerek Bulgarlar gerekse Sırlar, farklı tarihsel zaman dilimlerinde, Bizans'ı kendi vassalleri haline getirebilmişler ve bütün güçlerini İstanbul'u ele geçirmek için harcamışlardır. Çünkü Bizans merkezini ele geçirmeden, karmaşık Bizans diplomatik girişimlerinin yıkıcı/parçalayıcı/birbirine düşürücü etkilerinden kurtulmak mümkün olmayacaktır. Sultan İkinci Mehmet'in bütün enerjisini İstanbul'u ele geçirmeye yöneltmesi ve izlediği stratejinin somut uygulamalarının ortaya çıkması üzerine; Bizans diplomasisi girişimleriyle, Osmanlı siyasal sisteminin en tepedeki seçkinleri arasında bile görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sultan İkinci Mehmet'in kararlılığı ve stratejik dehası, Bizans diplomasisinin tüm girişimlerini etkisiz kılmayı başararak, İstanbul'u fethetmiş ve Bizans siyasal varlığına son vermiştir. Ancak Fatih Sultan Mehmet'in kazandığı bu büyük zafer dahi Balkanlar'da tam anlamıyla bir siyasal merkezin inşa edildiği anlamına gelmemektedir. Hatırlanacağı üzere, 1200'lerin başında düzenlenen haçlı seferlerinde İstanbul'a gelen haçlılar, şehri ele geçirmişler ve geçici bir yönetim oluşturmuşlardı. Ancak Bizans merkezi, süreç içerisinde geliştirdiği ve uyguladığı politikalarla Latinleri tasfiye etmesini bilmişti. Batı Hristiyan dünyasının ortaya koyacağı tepkiler/politikalar ve bu tepkilerin/politikaların başarıya ulaşip-ulaşmaması, Balkanlar eksenli siyasal güç mücadelesinin sonucunu belirleyecektir. Ortaya çıkacak bu sonucun Osmanlı Türkleri'nin lehine olması durumunda Balkan yarımadasında, merkez-merkezkaç unsurlar arasında zaman zaman ağırlık birinden diğerine kaysa da, yaklaşık '900 yıllık sürekli bir çatışma dönemi' son bulacaktır. Gerçekten de Fatih Sultan Mehmet, Sultan İkinci Beyazıt ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde, Balkan yarımadasında Osmanlı siyasal merkezine karşı koyan, Bulgar, Sırp, Arnavut, Boşnak, Yunan, Macar vb gibi bütün etnik/dinsel siyasal merkezkaç unsurlar hakimiyet altına alınmıştır. Osmanlı Devleti, Tuna'nın kuzeyinde 16. Yüzyılın ilk yarısında kazanmış olduğu zaferlerle, bu bölgeden kendisine yönelen örgütlü direnişi de ortadan kaldırmış, Balkanlar bölgesine Tuna'nın yukarı (kuzey) bölgelerinden yönelecek tehditler için bir ileri savunma hattı oluşturmuştur. Balkan yarımadasında, yaklaşık 18. Yüzyıla kadar Tuna'nın kuzeyinden ve 19. Yüzyıla kadar da Tuna'nın güneyinden Osmanlı siyasal hakimiyetine yönelik ciddi bir tehdit ortaya çıkmamıştır. Osmanlı Türkleri'nin Balkan yarımadasını merkez alarak inşa ettikleri siyasal

merkez, Tuna'nın kuzey ve güney alanlarında yaklaşık 200-300 yıl sürmüştür. Bu uzun dönem, geçmiş örnekleriyle kıyaslanmayacak bir süre ve çok güçlü bir etkileme kapasitesine sahip olunan bir süreçtir. Osmanlı Devleti, Balkan yarımadasında kurmuş olduğu bu hakimiyetini, Bizans gibi karmaşık bir diplomasi ağı, İstanbul'u kuşatan güçlü surların ardına sığınma, merkezkaç unsurları birbirine kırdırma vb gibi yöntemlerle de sürdürmemiştir. Balkan yarımadasındaki her etnik topluluğa kendi dini kimliği ile merkezi otoritenin hakimiyeti altında hayat alanı sağlayan Osmanlı 'millet sistemi', Balkan hristiyan halklarının kendi kimliklerini korumalarının garantisi olduğu gibi, 200-300 yıl süren Osmanlı barışının da garantisi olmuştur (Osmanlı Ansiklopedisi, 1996/I, 94-97; 1996/II, 6-16; Uzunçarşılı, 1988/I: 179-184, 457-460; Rusinow, 2000: 117).

Osmanlı Devleti, Balkan yarımadasında hakimiyet tesis ettiği bu uzun tarihsel süreç boyunca, bölgede varolan toprağa bağlı soyluluğu ortadan kaldırmış ancak, etnik/dinsel halkların feodal sınırlarıyla pek fazla oynamamıştır. Bu unsurlar Osmanlı 'millet sistemi' içerisinde dinsel kimlikleriyle yer almışlardır. Ancak bu hakimiyet döneminde de Balkan yarımadasına yönelik bir iskan politikası uygulanmıştır. Yine bu süreçte, 14. Yüzyılda Balkanlar'daki Osmanlı Türkleri'nin ilerleyişine karşı kurulan ittifakların içinde yer alan Boşnaklar, Arnavutlar vb gibi bazı halkların farklı nedenlerle müslüman olmaları ve Osmanlı Devlet sistemi içerisinde önemli mevkiler kazanmaları söz konusu olacaktır. Boşnak ve Arnavutlar'ın Osmanlı Devlet sisteminde edindikleri yüksek mevkilerin yanında, özellikle Sırlar'ın kadim Sırp toprağı olarak gördükleri yerlerde kendi hayat alanlarını genişletmişlerdir. Bir başka bakış açısıyla Arnavutlar, 6. Yüzyıldan itibaren artarak devam eden Slav göçleri nedeniyle bölgedeki yaşam alanlarını kaybeden ataları İliyalılar'ın topraklarını yeniden ele geçirdiklerini düşünmüşlerdir. Bu uzun tarihsel süreç, Sırp-Arnavut-Boşnak unsurların gerek Osmanlı Türkleri'ne gerekse birbirlerine karşı zıt/negatif kimlik özelliklerinin pekiştiği bir dönemdir. Özellikle Sırlar örneğinde görüldüğü üzere, kaybedilen savaşlar (Kosova Savaşı vb gibi) ve dönemin önde gelen liderleri için oluşturulan şiirler, efsaneler vb folklorik unsurlar negatif kimlik ögesinin pekişmesi, yaşatılması ve nesilden nesile aktarılmasına aracılık etmiştir. Bunun dışında, Balkan halklarından 'devşirme' yoluyla alınan kişiler de 'yeniceri ocağı'nda istihdam edildikleri gibi, devlet mekanizmasında da önemli mevkilere gelmişlerdir. Yaklaşık 17. Yüzyıla kadar Batı ve Orta Avrupa'da birçok bakımlardan kendisine öykünülen Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadasındaki hakimiyeti, bu yüzyıldan sonra gerek

Avrupalılar gerekse Balkan halkları tarafından negatif imajlarla yüklenmeye başlayacaktır. Bu negatif yüklemelerden, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki uzantısı gibi görülen halklar da kendilerine düşen payı fazlasıyla alacaklardır (İnalçık, 2000: 32-46; Timur, 1998: 181-182; Todorova, 2000: 83-85; Banac, 1995: 134-136; Vamık, 1999: 78-82, 142-145; Itzkowitz, 2000: 51-52).

Balkan yarımadasında 16. Yüzyıl itibariyle muhkem hale gelen Osmanlı Devleti hakimiyeti, 17. ve 18. Yüzyıllarda çok ciddi bir dış tehdit ile karşı karşıya kalmayacaktır. Ancak Batı ve Kuzey Avrupa'nın 15. Yüzyıl itibariyle dünyaya açılması, yeni keşfedilen kıtalar ve bu bölgelerden Avrupa'ya akan büyük miktardaki altın ve gümüş, Avrupa'daki küçük siyasal birimler arasındaki rekabet ve çatışma olgusu, diğeri karşısında nispi güç arttırımı çabasının sağladığı sürekli ilerleme olgusu vb gelişmeler Batı'nın dünya üstünlüğünün habercisi olmuştur. Batı dünyasının, deniz aşırı ticaret ve merkantilist iktisadi politikalar yoluyla edindiği büyük altın ve gümüş stoku, dünyanın diğeri üretici medeniyet alanları için Batı pazarlarını cazip hale getirecektir. Ancak, 1750'lere kadar Batı'da uygulanan merkantilist politikalar ve sonrasındaki korumacı iktisadi politikalar, Batı dışı dünyanın hammaddelerinin Avrupa Kıtası'na akmasını sağlayacaktır.

1769 tarihinde James Watt tarafından icat edilen buhar makinasının üretim alanına uygulanması ve fabrikasyon sistemine geçilmesiyle, meta üretiminde yeni bir safhaya girilecek ve Batı dışı üretken medeniyet alanları batı mallarının birer pazarı haline dönüştürülecektir. Sanayi Devrimi ve ortaya koyduğu ürünler, bir yandan Avrupa Kıtası'nın dünya hakimiyetinin 'emperyal' bir niteliğe bürünmesine yol açarken, diğeri yandan ekonomik, siyasal ve toplumsal yapının 'kapitalist' eksende yapılmasını da muhkem bir hale getiriyordu. Batı Avrupa'daki gelişmelerin tetiklediği ekonomik, siyasal ve toplumsal model, öncelikle Avrupa Kıtası'nın diğeri bölgelerini ve daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alacaktır.

Özellikle 1789 Fransız İhtilali'nin ortaya çıkarttığı 'ulusçuluk' vb akımlar Napolyon savaşlarının etkisiyle tüm Kıta Avrupası'na yayılacaktır. Ortaya koyduğumuz bur sürecin, birçok açıdan (ulusçuluk Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu da olumsuz etkilemektedir) Kıta Avrupası devletleri bakımından olumlu içeriğe sahip olduğu varsayılabilir. Ancak, çok dinli, çok dilli, çok etnisiteli kozmopolit bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti bu süreçte meydana gelen gelişmelerden en büyük zararı görecektir. Özellikle Balkan yarımadası halkları için, kendi kimliklerini inşa

etmekte Osmanlı varlığı 'negatif' öge olarak öne çıkacaktır. 18. ve 19. Yüzyıllar, Batı modelinde siyasal yapılar kurmaya çalışan Doğu Avrupa ve Balkan yarımadası halklarının mücadele tarihi olarak da nitelenebilir. Bu dönemde, negatif imajlarla yüklü Osmanlı Devleti'ne karşı bölge halklarını kullanarak/tahrik ederek bağımsızlaştırmak yoluyla bu alanlarda hakimiyet/etki kurmaya çalışan büyük merkezi siyasal yapılar ortaya çıkmıştır. Bu merkezi siyasal yapıların en önemlileri şunlardır: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rus Çarlığı. 18. ve 19. Yüzyıllarda Doğu Avrupa ve Balkan yarımadası halklarının kaderi, Osmanlı Devleti-Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı arasındaki büyük mücadele sonucunda belirlenecektir. İfade ettiğimiz bu dönemler, Balkan yarımadasına yönelik dış müdahalelerin en çok yaşandığı bir zaman dilimidir. 18. Yüzyıl ve de özellikle 19. Yüzyıl, Osmanlı barışının sona erdiği; uzun barış döneminin yerini çok sıklıkla yaşanacak çatışma ve savaflara bıraktığı bir dönem olacaktır. Bu dönemin bir başka özelliği, her savaşın bir diğer çatışma ve savaşın tohumunu atmasıdır. Çatışma/savaş dönemleri ise, tarihsel kinlerin ulusal hafızada daha derinlerde yer edinmesine ve kökleşmesine hizmet etmiştir/edecektir (Soysal, 1999: 172-173; İnalçık, 1992: 34-38).

15. Yüzyıldan itibaren bir Orta Tuna prensliği olarak, Germenik havzanının, zaman içerisinde yetkilerini arttıran ve güçlenen bir siyasal yapısı olarak tarih sahnesine çıkan Avusturya Habsburgları'nın iki yönlü bir yayılma stratejisi izlediği görülür. Birincisi, Orta Avrupa'da dağınık bir durumda bulunan Germenik prenslikleri bir araya getirerek siyasal merkezi inşa etmek. İkincisi, öncelikle Tuna'nın kuzeyinden sürekli bir tehdit olarak gördüğü Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyetini tasfiye etmek; Tuna'nın güneyini de hakimiyeti veya denetimi altına almak. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bu stratejik yönelimini de tarihsel olarak üç döneme ayırmak olasıdır. Birincisi, 1683 ikinci Viyana kuşatması'na kadar geçen süreçtir ki, bu dönemde Osmanlı Devleti karşısında nispi olarak savunma durumundadır. Ancak bu savunma durumuna karşın, Balkan halkları ile çeşitli düzeylerde ilişkiler kurulmakta, özellikle bölgedeki Sırp halklarına yakınlık gösterilmektedir. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığından rahatsız olan Sırp halklarının bir kısmı Avusturya topraklarına geçmesine karşın, bu devletin Katolikliği yayma yönündeki politikalarından da rahatsızlık duymaktadırlar. Bu dönem Avusturya'nın Balkanlar bölgesine ticari ve entellektüel açıdan sızma çabalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. İkincisi, 1684 tarihinde Avusturya'nın liderliğinde kurulan Kutsal İttifak'ın Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı

başarıyla başlayan 'saldırı' dönemidir (Bu süreçte ticari ve entellektüel sızma ve etki kurma çabaları devam etmektedir). 1684-1699 yılları arasında yaptığı savaşlardan yenilgiyle ayrılan Osmanlı Devleti, Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki ilk ciddi toprak kaybını yaşadığı Karlofça Andlaşması'nı da imzalamıştır. Karlofça Andlaşması, gerek Avusturya Devleti gerekse Osmanlı Devleti açısından, Doğu Avrupa ve Balkan yarımadasında hangi devletin hakim olacağı veya etki kuracağını belirleyen bir milat gibidir. Avusturya Devleti, bu dönemde Doğu Avrupa ve Balkan yarımadasında kazandığı zaferlerle nispi olarak arttırdığı güç kapasitesini, Orta Avrupa'da Germetik prenslikleri bir araya getirerek siyasal merkezi inşa etme çabasına yöneltmiştir. Avusturya'nın inşa etmeye çalıştığı siyasal merkez karşısında Balkanlar, çevreyi oluşturmaktadır. Ancak bu çaba, kara imparatorluğunun güçlü deniz bağlantısını sağlamasına hizmet ederek bir Akdeniz imparatorluğuna dönüşmesine olanak tanıyacağından çok büyük önem taşımaktadır. Üçüncüsü, Avusturya'nın Prusya karşısında 1866 tarihinde uğradığı yenilgi sonrasında Germetik Konfederasyonu'ndan çıkarılması, Orta Avrupa'daki Germetik prenslikleri hakimiyet altına alma projelerine son vermiştir. Prusya'nın 1870 tarihinde Fransa'yı Sedan Savaşı'nda yenmesi ve 1871'de Alman birliğini sağlaması bu sürecin geri çevrilemez olduğunu ortaya koymuştur. Almanya nedeniyle Orta Avrupa'da, Rus Çarlığı nedeniyle Doğu Avrupa'da topraklarını genişletme stratejisi başarısız olan Avusturya, Venedik topraklarını da İtalya'ya vermesinden dolayı, topraklarını genişletebileceği ve deniz bağlantısını sürdürebileceği bir alan olarak bütün enerjisini Balkanlar bölgesine yöneltmiştir. Bu tarihten sonra Almanya'nın da desteğini alan Avusturya Devleti, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını hakimiyeti altına alma veya kendisine bağlı siyasal yapılar oluşturma politikası izleyecektir. Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'ın Fransa'yı çevrelemek adına oluşturacağı ve hassas dengelere oturan İttifaklar Sistemi'nin Avusturya'nın müttefikliğinin zorunluluğuna dönük yarattığı stratejik dış politika algısı, bu devleti Balkanlar'da yayılcı politikalarda askeri kuvvet kullanımı politikasına daha çok öncelik vermesine yol açmıştır. Avusturya Devleti'nin Balkan yarımadasında izlediği yayılcı dış politika, Osmanlı Devleti'den gördüğü tepkinin yanında, bu devlete karşı siyasal bağımsızlık peşinde koşan diğer halkların kadim toprak talepleriyle de büyük oranda çatışmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya ile birlikte hareket eden Balkan halkları, özellikle Sırlar, bu devletin Balkan yarımadasını geçmişe oranla daha güçlü bir şekilde hakimiyet altına almaya çalışan dış politikası

karşısında yeni bir dış politika çizgisi oluşturmuşlardır. 1878 Berlin Konferansı'nda Sırbistan'ın tam bağımsız olması, Sırlar'ın kadim Sırp toprağı olarak gördükleri Bosna-Hersek'in Avusturya korumasına bırakılması ve 1908'de bu devletçe ilhak edilmesinin Sırp algı dünyasında yarattığı etki ve ortaya koyduğu sonuçlar, Birinci Dünya Savaşı'na gidilen sürecin önemli olayları olarak tarihe geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin millet sisteminin tersine Avusturya'nın zaman zaman ölçeğı değişse de katı Katoliklik politikası, bu devletin sınırları içinde kalan Ortodoks Balkan halkları için bir endişe kaynağı olmuş, çatışmaları tırmandırmıştır (Mcneill, 1963: 653-664; Armaoğlu, 1999: 529-540; Jelavich, 1983: 62-72; Todorova, 1997: 88-89; Banac, 1995: 135-136).

Balkan yarımadasında, modern dönemde hakimiyet tesis etmeye veya etki kurmaya çalışan üçüncü büyük siyasal yapı Rus Çarlığı'dır. Avusturya'nın Balkanlar'a yönelik yayılcı politikası 1871 sonrasında önemli bir stratejik değişim geçirmiştir. Orta Avrupa merkezli bir İmparatorluğun kuşak bölgesini oluşturacak bu alan yavaş yavaş, bu alanlarda yaşanan başarısızlıklarla devletin doğrudan hakimiyet tesis edeceği bir yaşam alanına dönüşmüştür. Bosna-Hersek'in ilhakı bunun en önemli göstergesidir. Orta Avrupa'da güçlü bir birleşik Almanya inşa etmeye çalışan Alman liderleri tarafından da, farklı dış politika formülasyonları çerçevesinde desteklenmiştir. Başlangıçta sömürge politikası izlemeyen ve sonrasında da çeşitli sorunlar yaşayan Almanya için, Doğu Avrupa ve Balkan yarımadası önemli fırsatlar sunmuştur. Almanya, Balkan yarımadasında güçlü bir Avusturya varlığını da desteklemiştir. Ancak Avusturya'nın Balkan yarımadasına yönelik izlediğı dış politika, Osmanlı Devleti'ni rahatsız ederken, bölgede etki kurmaya çalışan Rus Çarlığı'nı da karşısına almıştır. Ruslar, ilk defa 9. Yüzyılda (860) Balkan yarımadasında İstanbul önlerinde gözükmüşlerdir. Bizans yeni oluşmakta olan bu genç Rus Devleti ile çeşitli düzeylerde ilişki kurmuş ve yürütülen misyonerlik faaliyetleri sonucunda önemli başarılar kazanmıştır. Slav kökenli olan Bulgar ve Sırlar'ın Bizans karşısında kazandıkları önemli başarılarla karşın, Balkan yarımadasında önemli bir başarısına rastlanmamaktadır. Ancak 14. Yüzyılın sonu itibariyle yıkılan Altınordu Devleti'nin baskısından kurtulan Ruslar, 15. ve 16. Yüzyıllarda hızlı bir gelişme sürecine girmişlerdir. 16. ve 17. Yüzyıl boyunca Ruslar güneye ve doğuya doğru sürekli bir şekilde topraklarını genişletmişlerdir. Rus Çarlığı'nın 18. Yüzyıl monarkları I. Petro ve Çariçe Katerina dönemlerinde, devletin Batılı bir kimlik göstermesine çaba harcadıkları gibi, Baltık bölgesindeki varlıklarıyla Doğu Avrupa'ya, Kırım ve Azak bölgesin-

deki varlıklarıyla da Osmanlı topraklarına yönelik ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkmışlardır. Çariçe Katerina'nın ortaya attığı 'Grek Projesi', Doğu Avrupa ve Kuzey'deki Osmanlı topraklarının yanında bu devletin Balkanlar'da kurmaya çalıştığı etkinin habercisi gibidir. Grek Projesine göre, Ortodoks Yunan halkı Osmanlı boyunduruğundan kurtarılacak, İstanbul Türkler'den alınacak, Bizans yeniden canlandırılacak ancak iki taht birleştirilmeyecektir. Bu projeyi değerlendirmemizin nedeni, Balkanlara yönelik Rus dış politika stratejisine dair bir tespit yapmaktır. Avusturya için Balkanlar daha çok doğrudan hakimiyet tesis edilecek bir alan olarak görülmekte ve yönde güçlü adımlar atılmaktadır. Ancak Rus Çarlığı, bölgeyi doğrudan hakimiyeti altına almanın zorluğu ve doğuracağı tepkiler nedeniyle, daha çok Balkan yarımadasında güçlü bağlı devletler oluşturma politikası izlemektedir. Rusya'nın bu politikası da Balkan halkları tarafından karşılık görmektedir. Yeni bağımsızlaşan Balkan halkları, kendi yayılım/yaşam alanlarının Avusturya tarafından ele geçirilmesi veya güçlü bir Avusturya ile komşu olmaktan endişe duymaktadırlar. 17. 18. ve 19. Yüzyılın ilk yarısında daha çok Avusturya ile yakın ilişki içinde olan Balkanlı unsurlar, 19. Yüzyılın ilk yarısından itibaren yavaş yavaş Rusya ile işbirliği yapmaya çalışmışlardır. Özellikle 1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında sağlanan Yunan bağımsızlığıyla birlikte bu eğilim daha da güçlenmiştir. Rusya bu süreçte Yunan ve Sırp'ların dışında diğer Balkan halklarıyla da yoğun ilişkiler içine girmeye başlamıştır. Bu noktada Ruslar'ın yakın ilişki kurmaya başladığı Bulgarlar'a yönelik izlediği dış politika, biraz önce yaptığımız tespiti doğrular bir nitelik taşımaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde, Ruslar ve Avusturyalılar arasında bir centilmenlik anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, Avusturya kendi korumasına verilecek Bosna-Hersek'i ilhak etmeyecek, Rusya'da Balkanlar'da büyük bir Slav devletinin kurulmasını istemeyecektir. Ancak savaş sonrasında düzenlenen Ayestefanos Konferansı ve Antlaşmasında, çok geniş sınırlara sahip bir Bulgar Prensiği'nin kurulması, centilmenlik anlaşmasının çiğnenmesi olduğu kadar, Rus Dış politikasının bölgeye yönelik stratejik içeriğini de ortaya koymaktadır. Avusturya başta olmak üzere duyulan rahatsızlık Alman Şansölyesi Bismarck'ın aracılığıyla toplanan Berlin Konferansı'nda çözümlenmiştir. Bulgaristan'ın sınırları küçültülmüştür. Bu noktada bir başka tespit yapmak olasıdır. Balkan yarımadasındaki mikro milliyetçi unsurların tarihsel referanslar çerçevesinde tanımladıkları teritoryal sınırları, modern dönemdeki gelişmelerle Bulgar örneğinde olduğu gibi yeniden tanımlanmaktadır. Ancak söz konusu teritoryal hedeflere çoğu

zaman kendi güç kapasitelerinin yanında daha çok uluslararası politik dengeler çerçevesinde gelişen ittifak ilişkileriyle ulaşmaya çalışmaktadır. Bu tür bir gelişme, Balkan yarımadasında geleceğe dönük çatışma dinamiklerini bölgeye ekmekte, mikro milliyetçi unsurların nispi güç kapasitelerini arttırma çabalarına ağırlık vermelerine yol açmaktadır. Avrupa Kıtası ölçeğinde artan silahlanma yarışı, bölgesel düzeyde Balkan yarımadası ülkelerinde de kendisini hissettirmektedir. Bu ise, yeni bağımsızlaşan ülkelerin kıt kaynaklarını verimli olmayan alanlara harcamalarına yol açtığı gibi, bölge ülkeleri arasındaki çatışmaların çok kanlı bir nitelik kazanmasına da yol açacaktır (Ostrogorsky, 1999: 213; McNeill, 1963: 670-674; Rusya için bkz. Kurat, 1999; Jelavich, 1983: 62-72; Todorova, 1997: 86-87; Charles Jelavich, 1990: 16-17; Yakubovskiy, 1992: 205-219).

Rus Çarlığı, Balkan yarımadasında koruyuculuğunu üstlendiği Ortodokslar'ı sürekli Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtarak bölgede kendi etkisinde siyasal yapılar oluşturma politikasına, 19. Yüzyılda bu devletle yapmış olduğu beş büyük savaşla da fiili yardım sağlamıştır. Ancak bu yüzyılda Avusturya'nın Balkanlara yönelik izlediği dış politika, Rusya'nın bölgedeki Slav halkların kendisine yönelik sempatisine karşın, manevra alanını daraltmıştır. Bunun dışında İngiltere, Balkanlar'da güçlü bir Rus varlığını sömürge yolunun tehdit altına düşmesi de dahil bölgesel düzeydeki politikalarına karşıt olarak algılamıştır. İngiltere'nin bu algısı da Rusya'nın Balkanlar'daki manevra alanını daraltmıştır. 1890 sonrası Bismarck İttifak Sistemi'nden kopan Rusya, 1894 tarihinden itibaren Fransa ile yakınlaşmaya başlamıştır. Doğu Avrupa ve Balkanlar'da manevra alanı daralan Rusya, Fransız sermayesinin de yardımıyla trans-Sibiryaya demiryolu hattını inşa ederek Uzak Doğu'da etkisini arttırma çabasına girmiştir. Ancak 1894 tarihinde Çin'i yenilgiye uğratarak Kore yarımadasında varlığını tahkim eden Japonya, Rusya ile 1904-1905 tarihinde yapmış olduğu savaşlarda bu devleti çok büyük bir yenilgiye uğratmıştır.

Uzak Doğu'da başarılı olamayan Rusya, gözünü yeniden Osmanlı topraklarına çevirmiştir. Hakimiyet kurma mücadelesinin arttığı söz konusu Osmanlı toprakları ise Balkan yarımadasından başka bir yer değildir. 1908 tarihinde Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, 1912-1913 tarihleri arası yaşanan I. ve II. Balkan Savaşlarının doğurduğu tarihi olmayan sınırlar ve paylaşım sorunu, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtının öldürülmesi, ilk küresel düzeyde bir savaş olacak olan Birinci Dünya Savaşı'nın yakın nedenleri

olacaktır. İlk kıvılcımı Balkan yarımadasında yaşanan bir gelişme neticesinde başlayan Birinci Dünya Savaşı, bölgede hakimiyet kurmaya çalışan üç imparatorluğun da tasfiye olmasına yol açmıştır. İmparatorluklar tasfiye olurken, Balkan yarımadasında bağımsızlığını yeni kazanmış olan çok sayıda siyasal yapı arasında, imparatorluk mirasından en çok payı almak için büyük bir mücadele başlayacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda Balkan ülkeleri, savaşta yer aldıkları ittifak grubuna göre ya tarihsel toprak iddialarını gerçekleştirecekler ya da yeni kayıplara uğrayacaklardır. Gerçekten de Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Versay düzeninde belirginleşen, 1930'lu yıllarda şekillenen revizyonist ve statükocu ülkeler grubu içerisinde Balkan ülkeleri de savaş sonu pozisyonlarına göre yer alacaklardır. Bu çerçevede, savaştan kazançlı çıkan Yugoslavya, Romanya statükocu grupta, Bulgaristan ve Macaristan ise revizyonist grupta yer alacaktır (İnalçık, 1992: 34, 38-39, 69-73; Charles and Barbara Jelavich, 1965: 78-84).

III) ÖNEMLİ KONJONKTÜREL GELİŞMELERİN BALKANLARA ETKİSİ

Soğuk Savaş sonrası Komünist Blok'un çöküşüyle, Doğu Avrupa ile birlikte Balkan devletleri üzerinde (devletler üzerinde farklı düzeylerde de olsa) Sovyetler Birliği'nin 'ideolojik' etkisi sona ermiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Andlaşması ile kurulan 'Büyük Bulgar Krallığı'nın sınırlarının Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Andlaşması ile küçültülmesi, Balkanlar'da güçlü bir Slav siyasal yapılanması kurmaya çalışan Rusya için büyük hayal kırıklığı olmuştu. 1919'da kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Yugoslavya, Sovyetler'in Balkanlar'da güçlü bir slav siyasal yapı kurma hayallerinin gerçekleşmesi olarak gözükümüştür. Ancak Sovyetler'in bu beklentisinin tersine, Yugoslavya Devlet Başkanı Josef Broz Tito (1945-1980) döneminde Sovyet-Yugoslavya ilişkileri dalgalı bir seyir izlemiştir.

Tito'nun 1980'deki ölümü sonrasında Sırp'ların kendi eksenlerinde yeni bir 'slav' siyasal yapılanması kurma yönünde geliştirdikleri söylemler ve bu doğrultudaki uygulamaları, gerek cumhuriyet gerekse özerk bölge statüsündeki birimlerde büyük rahatsızlığa yol açmıştır. Çarlık Rusyası'nın Balkanlar'da büyük bir slav siyasal yapısı kurma düşüncesinin Ayastefanos'ta bulduğu karşılık, Almanya Şansölyesi Otto von Bismarck'in devreye girmesiyle Berlin Konferansı'nda ortadan kalk-

mıştı.

Soğuk Savaş'ın bitişi, Almanya'nın bölünmüşlüğü'nün sonu anlamına gelirken, Almanya'nın bu dönemde Balkanlara yönelik AB'ne rağmen izlediği dış politika Yugoslavya'nın parçalanması sonucunu doğuruyordu. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti tarihe karışırken, Rusya Federasyonu da Balkanlar'da güçlü bir Slav siyasal yapısının varlığını sürdürme yönünde izlediği dış politikasında birkez daha başarısız oluyordu. Soğuk Savaş sonrası büyük güçlerin, küresel düzeyde makro ölçekteki rekabetleri, alt-bölge seviyesinde yürüttükleri ekonomik-siyasal etki alanları oluşturma mücadelesi, mikro düzeyde çok kanlı çatışmaların kapısını aralamıştır. Sırbistan lideri Slobodan Milosevic ve ekibi, Sırbistanı merkeze alan Yugoslavya oluşturma projeleri Almanya'nın izlediği dış politikayla başarısız olunca; 'bütün Sırp'ları aynı siyasal çatı altında toplama' projesini uygulamaya koymuşlardır. Yugoslavya Devlet Başkanı Milosevic'in Balkanlar'da güçlü bir Slav siyasal yapısı kurma amacını öngören bu politikasının en büyük destekçisi de Rusya Federasyonu olmuştur. Milosevic, 1991-1999 yılları arasında 'Büyük Sırbistan' projesini alt-bölgesel dengeleri de alt-üst etme maliyetini de üstlenerek uygulamaya çalışmıştır. 1992-1995 yılları arasında yürütülen Bosna-Hersek savaşında Milosevic ve ekibinin kazanımları, 1995 tarihli Dayton Andlaşmasıyla meşrulaştırılmıştır. Dayton Andlaşması, üç yıl boyunca BM üyesi ve koruması altında bir devlet olan Bosna-Hersek'in üç yıl boyunca uğradığı büyük insan kaybı, kendisini meşru savunmadan bile yoksun kılan silah ambargosu, nüfusuna oranla uğradığı toprak kaybı ve ortaya çıkan idari yapıya karşın, bir nefes alma olanağı sağlamıştı. Bosna-Hersek'in uğradığı kayıpların ve yaşadıklarının Boşnak halkının hafızasında, dünya siyasal sistemine duydukları güvensizlik kadar, Sırp ve Hırvatlar'a karşı negatif imajları güçlendirdiğine şüphe yoktur. Taraflardan birisi veya birkaçının, Soğuk Savaş'ın bitişiyle yaşanan gelişmelere hazırlıksız yakalandıklarını, gelecekte yaşanması olası benzer gelişmelere karşı hazırlıklı olma çabasına ağırlık vermeleri gerektiği doğrultusunda düşünmeleri sürecin dayattığı bir zorunluluktur. Ortaya çıkan bu zorunluluk ise süreç içerisinde sürekli kendini yeniden üretme riskini taşımaktadır. Bu durum ise Balkanlar'da gelecekte yaşanması olası çatışmaların şiddet boyutunu daha da arttıracak unsurlar içermektedir. Varolan pozisyondan daha geri duruma düşme riskini kendi varolmayacak mücadelesi olarak algılayacak tarafların geri atması son derece zor olacağı gibi, çok küçük olayların çok büyük çatışmaları başlatma olasılığı da artacaktır. Çünkü yaşanan süreç, taraflar arasındaki 'güven'

olgusuna çok büyük darbe vurmuştur (Itzkowitz, 2000: 58-59; Banac, 1995: 144-146).

1995 tarihinde Dayton Andlaşması'nın imzalanması, Balkan yarımadasında nispi zayıflıklar taşısa da bir barış ortamının kurulması anlamına gelmekteydi. Ancak Dayton Andlaşması, Sırp tarafına nüfusuyla orantılı olmayan ve federal yapıda ayrı bir cumhuriyet statüsü ile bulunma hakkını tanıdı. 1992-1995 savaşı, büyük oranda Sırbistan destekli Bosnalı Sırpları hedeflerine ulaştırmıştı.

Kosova sorunu, Sırbistan'ın bir iç işi gibi görüldüğünden, küresel aktörler düzeyinde yapılan bazı uyarılar dışında çok fazla uluslararası toplumun dikkatini çekmemiştir. Dayton Andlaşması'na kadar daha çok pasifist yöntemlerle uluslararası toplumun dikkatini çekmeye çalışan Kosova Arnavut toplumu liderliği, Dayton müzakere sürecinde kendilerinin gündeme alınmamasından dolayı tam bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Kosovalı Arnavutlar'ın yaşadıkları bu hayal kırıklığı, 1993 yılından itibaren düşük düzeyde şiddet eylemlerine girişen, Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) liderlerinin söylemlerinin haklılık kazanması ve gittikçe artan oranda toplumsal meşruiyet zemininin genişlemesine yol açmıştır. 1995 tarihinden itibaren Kosova eyaletinde Sırbistan'ın kurmaya çalıştığı olağanüstü yönetim tarzı ve Kosovalı Arnavutlarca düzenlenen kitle gösterilerinde Sırp asker ve polis birliklerince kullanılan kuvvet kullanımı, taraflar arasında bir şiddet sarmalı yaratmıştır. Kosova'nın geleceğiyle ilgili Sırbistan liderlerinin söylemleri ve eyaletin % 90 nüfusunu oluşturan Arnavutlar'ın tam bağımsızlık yolundaki istekleri birlikte ele alındığında Kosova sorununu, tarihsel argümanlarla konjonktürel gelişmelerin buluşmasının yarattığı bir fenomen olarak algılamak yerinde olacaktır. 1997 yılından itibaren Kosova sorunu, yavaş yavaş uluslararası toplumun gündemine girmeye başlamıştır. 1998 yılından itibaren artan çatışmalar nedeniyle halkın büyük çoğunluğu mülteci durumuna düşmüş veya buldukları bölgeleri terketmiştir. 1999 yılının ilk aylarında düzenlenen Rambouillet müzakereleri sonucunda ortaya çıkan Rambouillet Andlaşması'nı Kosovalı Arnavut tarafı imzalamasına karşın Sırp tarafı imzalamamıştır. Bunun üzerine, 24 Mart-10 Haziran 1999 tarihleri arasında NATO tarihinde ilk defa, BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayanmaksızın, egemen bir devlete karşı hava saldırısında bulunmuştur. NATO'nun hava saldırısı için ortaya koyduğu gerekçe, egemen bir devletin içerisinde meydana gelen trajik insan hakları ihlalinin varlığıdır. Bu anlamda, NATO hava saldırısı 'yasal değil ancak meşrudur' savunması yapılmıştır. Bu savunma, başta Çin ve Rusya Federasyonu olmak üzere birçok ülke

tarafından eleştirilirken, birçok ülke tarafından da yerinde kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Kofi Annan da, NATO hava saldırısının BM dışında gelişmesini eleştirmiş ancak, trajik insan hakları ihlalinin bunu zorladığını ifade etmiştir. Daha sonraki süreçte, BM'nin devreye sokulması ve BM kararların Kosova sorununun çözülmesinde esas kabul edileceğinin ilan edilmesi Genel Sekreter'in değerlendirmesinde etkili olmuştur. Ahtisaari-Chernomyrdin Barış Anlaşması'nın Sırp Ulusal Meclisi'nce de 3 Haziran 1999 tarihinde onaylanmasıyla Kosova sorununun çözümlenmesinde önemli bir süreç geçilmiştir. 2000 Sonbaharı'nda eski Yugoslavya'da düzenlenen genel seçimlerde Milosevic'in kaybetmesi üzerine, Kosova sorununun çözümlenebilmesinde daha olumlu bir zemin ortaya çıkmıştır. Ancak Kosova sorununu adil, kalıcı, yasal ve moral değerleri dışlamayan tarzda bir çözüme kavuşturmak, sadece konjonktürel gelişmelerin ortaya koyduğu sonuç ile değil, tarihsel argümanların da dikkate alınarak çözümlenmesi bir zorunluluktur. Nasıl Versay Barış Andlaşması'nın kurduğu düzen bir barış ortamı tesis etmemişse, Kosova sorunu için üretilmesi olası çözümlerin de Balkan yarımadasında bir barış ortamı tesis etmektense, yeni çatışmaları tetiklemesi söz konusu olabilecektir. Kosova sorunu eksenli başlayacak bir çatışma, sahip olduğu 'yayılma' etkisi dolayısıyla denetlenemediği takdirde, bölgesel ve hatta küresel aktörleri de çatışmanın içine çekebilme olasılığı taşımaktadır. Çünkü, küresel aktörlerin bir kısmı, Kosova sorununu küresel bir sorun olarak niteleyebilmektedir. Veya BM Güvenlik Konseyi üyelerinin Kosova sorunu çerçevesinde aldığı kararlara karşı sergiledikleri yaklaşım ve pozisyonları, bakış açısına göre bu sorunun küresel ölçekte bir önem taşıyabileceğini göstermektedir. Sorunların ölçeği ne olursa olsun, Balkan yarımadasındaki sorunların bu tür bir nitelik arzetmesinde, bölgenin sahip olduğu stratejik konumu olduğu kadar, sorunlarının sahip olduğu tarihsel derinlik etkili olmuştur (Thomas, 1999: 44-50; Woodward, 2004: 428, 429, 434,455-458; Hoolbrooke, 1999: 162-164, 362-368, 373-379; Clinton, 2004: 848-851; Yeltsin, 2001: 219-227).

SONUÇ

Zbigniew Brzezinski'nin 'küresel Balkanlaşma' tanımlaması, bu bölgenin uluslararası politikada sahip olduğu negatif imajın bir yansıması gibidir (Brzezinski, 2005: 83). Bu negatif imajın oluşmasında, çalışmamızın birinci ve ikinci başlıkları altında ortaya koymuş olduğumuz üzere, bölgenin son derece stratejik bir coğrafi konumda bulunmasının yol açtığı sonuçlar etkili olmaktadır.

Siyasal merkezi inşa etme çabasında olan tüm siyasal entiteler, Balkan yarımadasına bu süreçte ister merkez isterse çevre rolü biçsinler, mutlaka hakimiyet altına almak için büyük bir mücadele vermektedirler. Çünkü bu bölge tam olarak denetlenmedikçe, inşa edilen siyasal merkezin varlığını uzun sürede dış tehditler karşısında savunabilmesi olanağı çok zayıftır. Balkanlar'da tarihsel süreçte oluşmuş zayıf siyasal merkezler, bölgenin çok uzun yüzyıllar boyunca bir çatışma alanına dönüşmesine yol açmıştır. Bizans siyasal yapılanmasının Balkan yarımadasındaki varlığını devam ettirmesi, bir anlamda, bu çatışma ortamının devamına bağlıdır. Zayıf siyasal merkez, kendi manevra alanını genişletebilmek için veya yetersiz güç kapasitesi dolayısıyla, Balkan yarımadasına yönelik etnik göçleri ve merkezkaç unsurlar arasındaki kıyasıya çatışmayı önleyememektedir/önlememektedir. Bu nedenle Balkan yarımadasındaki güç mücadelesi, son derece dalgalı bir seyir izlemiş, çoğu zamanda oldukça kanlı olmuştur.

Bu süreçte yaşananlar, Balkan yarımadasında yaşayan bütün halkların kendi acılarını yüceltmeleri ve ötekine dair negatif imajlarını keskinleştirmelerine yol açmıştır. Osmanlı Türkleri'nin 14. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanları merkez alarak inşa etmeye çalıştıkları siyasal merkez, bölgenin merkezkaç unsurlarının hakimiyet altına alınması ve Bizans Devleti'nin ortadan kaldırılması sonrasında, 15. Yüzyılın ikinci yarısı ve 16. Yüzyıl itibarıyla muhkem bir hale gelmiştir. Osmanlı Türkleri'nin varlığı Balkan yarımadasında etno-demografik yapının çeşitlenmesini de sağlamıştır. Osmanlı Türkleri'nin inşa ettikleri güçlü siyasal merkez, 19. Yüzyıla kadar, büyük oranda, Balkan yarımadasında uzun barış döneminin en önemli sebebi olarak nitelenebilir. Ancak özellikle 17. Yüzyıldan itibaren, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttükleri mücadele çerçevesinde, Balkan yarımadasının sahip olduğu stratejik konumundan dolayı, öncelikli olarak hakimiyet altına alma ya da bağlı siyasal yapılar oluşturmak için, sürekli dış müdahalede bulunmaları, bölgenin yeniden büyük bir çatışma alanına dönüşmesine yol açmıştır. Bu süreçte, Balkan yarımadası halklarının mücadelesi, bir yandan ortak düşman olarak varsaydıkları Osmanlı Devleti'ne karşı iken, diğer yandan belirli oranda kurtarıcı misyonuyla gelen ancak, bölgeyi hakimiyet altına almaya veya bağlı devletler oluşturmaya yönelik Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı

gibi devletlere karşı olmuştur. Çünkü bölgeyi (kısmi veya bütünüyle) hakimiyet altına alan devletlerden Osmanlılar dışındaki merkezi siyasal yapılardan özellikle Bizans İmparatorluğu ve kısmen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, değişen yoğunlukta asimilasyon politikası uygulamışlardır. Osmanlı millet sistemi, asimilasyonu değil, sisteme dahil edilen her halkın, merkezi otoriteyi tanımak şartıyla, kendi dini kimliği ile varolmasına olanak tanımaktadır. Balkan yarımadasında yaşayan halkların büyük çoğunluğundaki güçlü Ortodoks kimliğinin varlığı bunun açık delilidir. Bu anlamda Balkan yarımadasındaki Osmanlı varlığı, bölgenin etnik ve dinsel olarak homojenleşmesinin önündeki en önemli engel olmuştur. Osmanlı varlığı, büyük merkezi devletlerin asimilasyon politikalarına engel olduğu gibi, aynı zamanda bölge halklarının birbirlerini asimile etme yönündeki politikalarına da büyük oranda set çekmiştir. Sırp, Bulgar ve Yunanlar'ın Makedonları asimile politikaları ve bunun başarıl-maması bunun en güzel örneğidir. Ele aldığımız tarihsel süreçlerde oluşan çatışma dinamiklerinden ve gelecekte çatışmaları tetikleme potansiyelini taşıyan iki argüman, 'önce biz vardık' ve 'en geniş teritoryal sınırlar ve siyasal etkileme kapasitesine ulaşılan dönem'. Bu iki argüman, Balkanlar'daki zayıf siyasal merkezin varolduğu dönemde geliştirilme olanağı bulmuştur. Güçlü siyasal merkezin oluştuğu dönemde, bu iki argümana dayalı söylemler geçersizleşirken, yeni argümanlar geliştirilmiştir. Çünkü güçlü merkez, her ne kadar asimilasyon politikası uygulama-sa da, bölgenin etno-demografik haritasını köklü bir şekilde değiştirecek ve halkların yaşam alanlarının yeniden tanımlanmasını başlatabilmektedir. Bu ise Balkan yarımadasını da kapsayan siyasal güç merkezlerinin ortadan kalkmasından sonra, konjonktürel gelişmelerin de etkisiyle, ortaya çıkan siyasal entiteler arasında çok kanlı çatışmaları tetikleyebilmektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında, Soğuk Savaş'ın bitişi sonrasında Balkan yarımadasında yaşanan çatışmalar ve büyük katliamlar bunun en önemli delilidir. Bugün itibarıyla de bu potansiyel çatışma unsurları ortadan kalkmadığı gibi, yeni derinlikler kazanarak gelecekte yeni çatışmalar üretme tehlikesini de içerisinde barındırmaktadır (Rusinow, 1997: 117; Todorova, 1997: 82-86; West, 1982: 476).

CONCLUSION

Zbigniew Brzinski's definition of 'Global Balkanization' is the reflection of the negative image that this region has in international politics. As we have pointed out in the first two headings of our research dealing with the topic, this region has a very strategic geographical position that affects it.

All of the entities that strive to build political centers are actually putting effort for sovereignty. Because, if this area is not controlled completely, the center that has been built will have difficulties in defending itself against the external threatens. The process of history had shown that the

weak political centers that were created have caused long years battles in that region. Therefore, the struggle for power in the Balkan's has always been bloody. These happenings have caused the peoples in the Balkans to exaggerate their own pain and the negative image of the enemy.

From the 2nd half of the 14th century the Ottoman Turks established political center in the Balkans. After clearing away the Byzantines, from the 2nd half of the 15th century until the 16th c it became more dominant. The existence of the Ottoman Turks in the Balkans has helped the ethno-democratic construction there to variegate. The powerful political center that Ottoman Turks have built up to the 19th century was the reason of the long peace in the Balkans.

However, especially with the beginning of the 17th century the Balkan's were turned to an area of great battles by the effort of the Austro-Hungarian Empire and the Russian Kingdom wasted against the Ottoman Empire because of the strategic political position of the region. They tried to interfere from outside in order to dominate or to establish bound political constructions.

During this period, the struggle of the nations in the Balkan Peninsula was on one hand against the Ottoman Empire who was considered the enemy they were fighting against, on the other hand the Austro-Hungarian Empires and Russian Kingdom who were coming with a mission of saviors but were actually coming to rule. They had to struggle because of the grate effect of assimilation politics that was applied especially by the Byzantines and later the Austro-Hungarians, whereas the Ottoman State didn't use the system of assimilation by maintaining their own religion as most of the people living in the Balkans were Orthodox which can still be an evidence.

They were always facing with other interferences, and this made them fight with each other. From this aspect the influence of the Ottomans in the Balkans was the most important obstacle in mixing the ethnicity and religion. As the influence of the Ottomans was an obstacle for the assimilation politics of the big countries, it was obstacle of the people in their assimilation with each other. The best example for this is the assimilation of the Macedonians by the Serbian, Bulgarian, and Greeks.

Dynamics of conflict that appeared in the historical period that we considered as potentials for provocation of conflict carries out two argumentative topics:

'we were the first' and 'the period when the widest territorial borders and political influence was reached'. These two topics have succeeded to be developed when the weak political centers were dominant in the Balkans. But, nevertheless, these political force centers and their influences have disappeared as a result of and by the effect of the developments in general.

KAYNAKÇA

ARMAOĞLU, Fahir (1989), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

ARMAOĞLU, Fahir (1999), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1980-1990**, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.

BANAC, Ivo (1995), **'Nationalism in Serbia', Balkans, A Mirror of the New International Order**, (Edited by Günay Göksu Özdoğan, Kemali Saybaşı), Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul.

BROWM, L. Carl (Editör) (2000), **İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BRZEZINSKI, Zbigniew (2005), **Tercih**, (çev: Cem Küçük), İnkılap Kitabevi, İstanbul.

CASTELLAN, Georges (1992), **History of The Balkans**, (Translated by Nicholas Bradley), Columbia University Press, New York.

CLINTON, Bill (2004), **My Life**, The Random House Group Limited, London.

CVIIC, Christopher (1991), **Remaking the Balkans**, Pinter Publishers, London.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (1993), Ciltler: 10, 11, 12, Çağ Yayınları, İstanbul.

Edited by Jasminka Udovicki&James Ridgeway (1995), **Yugoslavia's Ethnic Nightmare**, Lawrence Hill Books, New York.

FINE, John V. A. (1983), **The Early Medieval Balkans**, A Critical Survey From The Sixth to The Late Twelfth Century, The University of Michigan Press.

FINE, John V. A. (1987), **The Late Medieval Balkans**, A Critical Survey From The Late Twelfth Century to The Ottoman Conquest, The University of Michigan Press.

HOLBROOKE, Richard (1999), **Bir Savaşı Bitirmek**, (çeviren: Belkıs Çorakçı Dişbudak)Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ITZKOWITZ, Norman (2000), **'Algılamalar Sorunu'**, L. Carl Browm (Editör), İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, İletişim Yayınları, İstanbul.

JELAVICH, Barbara (1983), **History of The Balkans**, Twentieth Century, Volume: II, Cambridge University Press, New York.

JELAVICH, Barbara (1990), **History of The Balkans**, Eighteenth and Nineteenth Centuries, Volume: I, Cambridge University Press, New York.

JELAVICH, Charles (1990), **South Slav Nationalism and Yugoslav**

Union Before 1914-Textbooks, Ohio State Press, Columbus.

JELAVICH, Charles and Barbara (1968), **The Balkans**, Prentice Hall Inc., New Jersey.

KURAT, Akdes Nimet (1999), **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 4. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.

McNEILL, WILLIAM H. (1963), **West A History of The Human Community**, The University of Chicago Press, Chicago.

NELSON, Daniel N. (1991), **Balkan Imbroglıo**, Politics and Security in Southeastern Europe, Westview Press, San Francisco.

ORTAYLI, İlber (2000), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

OSTROGORSKY, Georg (1999), **Bizans Devleti Tarihi**, (çev: Prof. Dr. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

PALMER, Alan (2003), **Son Üç yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu**, (Çeviren: Belkıs Çorakçı Dişbudak), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

RISTELHUEBER, René (1971), **A History of The Balkan Peoples**, (Edited by Sherman David SPeçtor), Twayne Publishers Inc., ew York.

RUSINOW, Dennison (2000), **'Yugoslavya'nın Parçalanmasında ve İç Savaşta Osmanlı Mirası'**, L. Carl Browm (Editör), İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, İletişim Yayınları, İstanbul.

SOWARDS, Steven W., **Twenty-Five Lectures On Modern Balkan History** (The Balkans In The Age of Nationalism), <http://www.lib.msu.edu/Sowards/staff/balkan/index/htm>.

SOYSAL, İsmail (1999), **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri** (1789-1802), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SOYSAL, İsmail (editör) (1993), **Balkanlar**, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, 1993.

The Balkans A History of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey (1915), (Edited by Nevill Forbes, Arnold J. Toynbee, D. Mitrany, D. G. Hogarth), Oxford University Press, London.

The Balkans In Transition (1974), (Edited by Charles and Barbara Jelavich), University of California Press, Berkeley.

TODOROVA, Maria (2000), **'Balkanlar'daki Osmanlı Mirası'** L. Carl Browm (Editör), İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, İletişim Yayınları, İstanbul.

TODOROVA, Maria (2003), **Balkanlar'ı Tahayyül Etmek**, (çev: Dilek Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul.

TİMUR, Taner (1994), **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

TİMUR, Taner (1998), **Osmanlı Kimliği**, İmge Kitabevi, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), **Osmanlı Tarihi**, Cilt: I, TTK Yayınları, Ankara.

VAMIK, Volkan (1999), **Kanbağı Etnik Gururdan Etnik Teröre**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

WEST, Rebecca (1982), **Black Lamb and Grey Falcon A Journey Through Yugoslavia**, Penguins Books, New York.

WILKES, John (1992), **The Illyrians**, Blackwell Oxford UK & Cambridge USA, Massachusetts.

WOLF, Robert Lee (1956), **The Balkans In Our Time**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

WOODWARD, Bill (2004), **Madeleine Albright**, Elips Yayınları, Ankara.

WOODWARD, Susan L. (1995), **Balkan Tragedy**, Chaos and Dissolution after Cold War, The Brookings Institution, Washington, DC.

YAKUBOVSKİY, A. YU. (1992), **Altın Ordu ve Çöküşü**, (çeviren: Hasan Eren), TTK Yayınları, Ankara.

YELTSİN, Boris (2000), **Geceyarısı Günlükleri**, (çeviren: Ahmet Fethi) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

YERASIMOS, Stefanos (2002), **Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar**, Kafkasya ve Orta-Doğu, (çev: Şirin Tekeli), Beşinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

İNALCIK, Halil (1992), **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul.

İNALCIK, Halil (1993), **'Türkler ve Balkanlar'**, İsmail Soysal (editör), Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul.

İNALCIK, Halil (1997), **'Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi'**, Elizabeth A. Zacharadou (Editör), **Osmanlı Beyliği (1300-1389)**, (çev: Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

İNALCIK, Halil (2000), **'Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği'**, L. Carl Brown (Editör), **İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, İletişim Yayınları, İstanbul.

İNALCIK, Halil (2004), **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (çev: Ruşen Sezer), Dördüncü Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İZZETBEGOVİC, Aliya (2003), **Tarihe Tanıklığım**, (Çev: Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Alev Erkilet Başer), Klasik yayınları, İstanbul.

ZACHARIADOU, Elizabeth A. (Editör) (1997), **Osmanlı Beyliği (1300-1389)**, (çev: Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

MAKEDONYA TÜRK KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATINDA ESAT BAYRAM

Doç. Dr. Numan Yusuf Aruç*

1.HAYATI

Yazar, şair, eğitimci, çevirmen, gazeteci ve siyaset adamı Esat Bayram, 1934 yılında Makedonya'nın güzelim, şirin ve tatil şehri Ohri kasabasında doğdu. İlk ve orta öğrenimini doğduğu yerde tamamladı. Yüksek öğrenimini ise açık öğrenim şeklinde dışardan Belgrad Üniversitesinde mezun oldu.

İlk eğitimcilik kariyerine ilk öğretmenliğine attığı adım ile ilköğretim okulunda 1957 başladı ve kısa bir dönem geçirerek 1959 kadar devametti. Ardından yine kısa bir dönem 1959-1960 yılında Ustruga kentinin Türk okulunda Müdür görevinde bulundu. Bundan sonra 1960-64 yılında Ohri İlçe Belediyesinde Kaymakam görevine atanır. Kaymakamlık görevini tamamladıktan sonra 1964-1976 yılları içine alacak şekilde uzun süre sekiz yıllık okul müdürlüğü görevinde bulundu.

1976 yılında Ohri'den ayrılarak Makedonya'nın başkenti Üsküb'e taşındı. 1980 yılına kadar Makedonya Cumhuriyeti ile Kosova Özerk bölgede Türk dili üzerinde tedrisat gören öğrenciler için gereken kitaplar, türk dili üzerinde çıkan gazete ve dergilerin dağıtılması alanında sorumlu görevinde bulundu.

Özellikle o dönemde kendisi yukarıda zikrettiğim gibi bu özel işinin dışında çok sayıdaki siyasi, sosyal ve sivil kuruluşlar ve derneklere sorumlu görevlerde bulundu. Örneğin Ohride Gençlik Derneği başkanı 1960-1963, bu dönemde aynı zamanda Belediye Nişancılar Örgütü'nün de başkanıdır.

Üsküb Üniversitesi Mirçe Asev Kültür Güzel Sanatlar derneğinin 1986-1990 başkanlığında üyelik yaptı. Ohride iken nişancılar derneğinde katkısını sunduğu g.b. Üskübe taşındığı zaman da Ekşisu Belediyesi Nişancılar Birliğinin 1982-1986 yıllarında da başkanıydı ve Makedonya

*Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi-Üsküb.

Nişancılar Birliğinin de başkanlık üyesiydi.

Esat Bayram Ohri'de yaşadığı dönemde Ohri'nin Türk Kardeşlik Birlik Güzel Sanatlar Derneği'nin folklor oyuncusu ve daha sonra başkanlığını yapmıştır. Aynı zamanda Makedonya Cumhuriyeti Alkol ve Uyuşturucuya Karşı Birliğinin başkan görevinde de bulunmuştur. Özellikle bu yıllarda Cumhuriyet çapında merkez Üsküp'te Ohri temsilcisi olarak Makedonya Gençlerinin Merkez Komitesi Birliğinin Başkanlığında da üyelik yapmıştır. Bir dönem Kızılay Derneğinde de yöneticilik yaptı.

Esat Bayram, 1957 yılından beri Makedonya Yazarlar Birliğinin üyesi ve aynı zamanda Makedonya Çevirmenler Birliğinin de üyesidir.

Makedonya Sendikalar Birliği Başkanlığında da 1963-68 yılları döneminde sendikacılık hizmetinde bulunmuştur. 1965-1970 yılları içerisinde Ohri Belediyeler Sendikası başkanıdır.

O dönemin toplumsal ve siyasal alanın birçok görevinde bulunduğundan dolayı siyasal ve sosyal hayata yaptığı olumlu katkılardan ötürü birçok ödülle ödüllendirilmiştir. Bu şekilde bir çok devlet, sanat ve kültür şeref ödülüne sahip olmuştur.

Onun devletin siyasal ve toplumsal hayatında etkinliği 1993 yıllarına kadar devam eder. Bu yıllar içerisinde yakın on yıl 1980-1991 yılına kadar Üsküp'te Ekşisu Belediye Başkanı olarak görev yapmıştır. Ondandan sonra Makedonya Cumhuriyeti Sosyalist Birliği Başkanlığı üyesi olarak 1991-1994 yılları arasında görevlenmiştir.

Esat Bayram çalışma döneminde daha birçok toplumsal örgütlerde görevlenerek halkına hizmetleri çoktur. Oysa onun kayda değer hizmetleri eğitim, kültür, edebiyat ve çeviri alanlarında inkaredilemeyecek kadar çoktur.

Esat Bayram okul kitaplarında öykü ve şiirleriyle yer alırken, türk dili ve kültürünü yaşatırken, türkçenin öksüz düştüğü dönemde aynı zamanda okul kitabı müellifidir. Türk çocuklarının kendi ana dillerinde eğitimlerini tamamlamak için ve kendi ana dilini öğrenmesi ve ilerletmesi için Ana Dili Türkçe kitabını yazdı. Bu kitap Makedonya türk okullarında 1986 yılından 2003 yılına kadar okutuldu. Çocuklarımız kendi ana dilini anavatanından uzak olarak korumalarını bu kitaba özellikle kitabın yazarına borçludurlar. Sekizinci sınıf öğrenciler yıllarca Esat Bayram'ın kitabından eğitimlerini aldılar.

Çocuk yurtlarında çocuklara yardım sunan Biz ve Çevremiz kitabını Makedoncadan Türkçeye çevirmiştir.

Esat Bayram bazı bilim sempozyumlarına da katılmıştır. 1981 yılında Bursa'da Halk Edebiyatı Sempozyumunda "Ohri Kadınları Çarşaf Taşdıkları Döneminde Nasıl Eğlenirdi" bildirisini sunmuştur.

Emekliğe 1995 yılında ayrıldıktan sonra kendi çalışma alanını tama-

men edebiyat, kültür, çevirmenlik ve gazetecilik alanına tahsisetmiş ve de adamıştır. Özellikle bu alanlarda Makedonya Türk Kültür ve Edebiyatında çok verimli çalışmalara imza atmıştır. Birlik, Sesler, Tomurcuk, Tan ve Çevren dergilerinde çok sayıda makaleleri vardır.

Esat Bayram'ın gazeteciliği Makedonya Türk Milletinin sesi olan Birlik'le bitmiyor, onun Makedonyada çıkan Zaman Gazetesinde de Türkçe ve Makedonca dilleri bölümlerinde yıllarca yazıları görünürdü. Günümüzde de hala gazeteciliğe son vermedi gazeteciliği devam eder. Üç yıl önce başlayarak süreklü olarak Makedonca dilinde çıkan günlük gazete Makedonya Denes'de köşe yazarı olarak yazılarını yazmaktadır. Güncel sorunları öykü biçiminde dile getirerek öğütler ve eleştirilerde bulunur, makaleleri ile makedonyada özellikle makedon gazetelerinde gündem oluşturmaktadır ve de kamuoyunu yönlendirmektedir.

Zikredilmesi gereken ihmale dilemeyecek olan husus, halı hazırda halen hem Makedonya Yazarlar Birliği hem de Makedonya Çevirmenler Birliğinin de yönetim kurulu üyesidir. Özellikle yazarımızın Makedonyadaki edebiyat, kültür ve sanattaki konumu ve etkisinin ve hasaten bu alanda oynadığı rolü ve sergilediği hizmetin en büyük delili Makedonya Yazarlar Birliğinin çıkardığı edebiyat dergisi Stojerin editörü ve yayı yönetmeni olmasıdır.

Günümüzde bir çok ulusal ve uluslararası şiir festivallerinde Makedonya Cumhuriyetini temsil etmektedir. Makedonya ve diğer ülkelere çıkan antolojilerde Esat Bayram'ın şiirleri görünmektedir. Esat Bayram dört beş kere İki Struga Arası Türk Şairleri'nden yayınlanan şiir seçimlerinde dört beşkere en başarılı şiir yazdığı için Struga şiir akşamlarına katıldı, bu yıllar 1987, 1989, 1993, 1998, 2003, 2004 yıllarıdır ve bu yıl da katıldığını zikretmemiz gerekir.

Yoğun ve zengin eser alanındaki faaliyet ve çalışmalarını, eserlerini sayacağımız eserler bölümünde görmüş olacağız. Aynı zamanda alanında yaptığı çalışmalarını da zikretmekteyiz.

2. ESERLERİ:

A. Kendi Eserleri

1. **Örgüler**, Türkçe çocuk şiirleri kitabı. 1978 yılında basıldı.
2. **Bukvar Sırtse**, Makedonca şiirler kitabı. 1979.
3. **Yas i Çarşiyata – Dnevni Prošetki**, Makedonca şiir kitabı.1981.
4. **Türk Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirisi**, 1981 Bursa.
5. **Taşlanan Yürek**, Türkçe şiir kitabı.1981
6. **Bajdarina**, Makedonca şiir kitabı. 1982.
7. **Dete vo Godini**, Makedonca çocuk şiir kitabı. 1982.
8. **Ben ve Çarşı- Gece Gezileri**, Türkçe şiir kitabı.1986.
9. **Ağaçkakan Yürek**, Türkçe şiir kitabı.1989.
10. **Palata na Duşata**, Makedonca şiir kitabı. 1989.
11. **Aliveli**, Türkçe çocuk öyküleri kitabı. 1990.
12. **Okuma Kitabı**, Sekizinci sınıflar için1998.I, 1993.II baskı, 1998.III, 2002. IV. Baskı.
13. **Sekizinci Sınıf Alıştırma Defteri**, 1998.I, 2002 yılında II.
14. **Mutfak Pehlivanları**, Türkçe çocuklar için öykü kitabı. 1994.
15. **Zvezdeni Bakneji**, Makedonca çocuk şiir kitabı. 1994
16. **Divan**, Türkçe şiir kitabı.1995. Aynısı Makedonca 1996 ve Romen dilinde 1996.
17. **Veseli Detsa**, Makedonca çocuk şiir kitabı. 2002.
18. **Dünya Çelengi**, Türkçe şiir kitabı.2003.
19. **Nebesna Ubavitsa**, Makedonca roman 2005.

B. Tercüme Eserleri:

Türkçeden Makedoncaya:

- 1.**Ostra Strela Slobodata**, Fahri Ali'nin şiir kitabı.1982
2. **Vnatreşen Ref**, Nusret Dişo Ülkü şiir kitabı,1984.
3. **Tserneviça**, İlhami Emin'in şiir kitabı, 1986.
4. **Nebesni Sinevini**, Suat engüllü'nün şiir kitabı, 1986.
5. **Edna Lunarna Nok**, Avni Abdullah, öykü kitabı, 1994.
6. **Vo Lubovta İma Bereket**, Yahya Akengin'in şiir kitabı, 1998.
7. **Raskırvavena Pesna**, Dursun Özden'in şiir kitabı. 1999.
8. **Vo Nokta Razigrano Sırtse**, Ali Cengizkhan'ın şiir kitabı, 2001.
9. **İzveyana Lubov**, Bülent Ecevit'in şiir kitabı.2001.
10. **Mangal**, İsmail Bozkurt'un Romani, 2002.
11. **Raskrilen Son**, Eyüp şen'in şiir kitabı,2002.

12. **Guldin**, İlhami Emin'in şiir kitabı, 2002.
13. **Delba na Osamotenosta**, Fahri Ali'nin şiir kitabı.2003
14. **Makedoniya Neye Girtsija**, Erdoğan Öznal'in tarih kitabı.
15. **Sırtseto na Plaşilota**, Yalvaç Ural'in hikaye kitabı.2000.
16. **Antologiya na Sovremenata Turska Poeziya**, 2002.
17. **Turski Narodni Prikazni**, Eflatun Cem'in derleme masallar, 2003.

Makedoncadan Türkçeye Tercüme Eserler:

1. **Çocuk ve Çevresi**, Eli Makazliyeva i Nataşa Angelovska'nın okul öncesi çağında olan çocuklara deneme defteri. Üsküpte 1992.
2. **Yüzyıllarca Gemilerdeydik**, Yusuf Suleyman'ın şiir kitabı. Üsküpte, 1987.
3. **Canımın Armağanı**, Razme Kumbarovski'nin şiir kitabı, İstanbul, 1996.
4. **Saydamsızlıktan Bal Özü**, Vesna Açevska'nın şiir kitabı, İstanbul, 1999.
5. **Cennet Ada**, Razme Kumbaroski'nin şiir kitabı, Kıbrıs, 2004.
6. **Şen Yürek**, Nikola Klyusev'in şiir kitabı, Ankara, 2005.

3. ESAT BAYRAM'ın TÜRK KÜLTÜRÜ ve EDEBİYATINDA DÜŞÜNCE ve ETKİLERİ

Esat Bayram'ın kendisini yakından tanıma fırsatı ve şansına sahip olan herkesin kabul ettiği ve ittifak ettiği husus kendisinin çok mütevazı oluşudur. İnsanlara her zaman yardım etmek istekleri ve insancıl yüreği ile yaşadığı çevrede ve daha geniş alanda bütün dünyada bu güzel sıfatlarla temeyyüzetmiş bir kişiliğe sahiptir.

Meydana getirdiği eserlerinde de bu gibi güzel insancıl özellikleri hissedilmektedir. Onun meydana getirdiği halk edebiyatında ilham kaynağı olarak insan hayatının bütün kesintileri, çehreleri ve olan bitenleridir. Bütün bunları hikmetli ve hayat felsefesi gözüyle izleyerek dile getirir ve her yazdığı mısrasında yada şiir dizelerinde insanlara hikmet ve sevgi gözüyle bakmaktadır, hayata yönelik mesajlar vermekte ve hikmetli ve felsefi hayatın kaynağının ne olduğunu kendine mahsus edebi tarzıyla okuyucularına arzetmektedir. Kendisine insan duygularını hikmetli ve felsefi yönden coşturan ve dünyaya yansıtan bir yaratıcı olarak bakmak gerekir.

Türk kültürü ve Edebiyatındaki katkılarını halk edebiyatını izlemekle ve bu alanda eser meydana getirmekle geçirmiştir. Edebi uslubundaki hikmetli ve felsefi derinliği, hayatın mana ve güzelliğinin incilerini ve de insanın içiyle dışının aynı olması ve bu uğurda hayatını sarfetmesi özelliğini, özellikle halktan kopmaması ve halkla aynı hayat istikametinde ve manasında hareket etmesinin en bariz dayanağı kendisinin eserlerini yazarken ve yazdığı eserlerinde sergilediği derlemeler ve kullanmış olduğu dil ve delillerde çok bariz bir şekilde görmek mümkündür.

Yukarıda zikrettiğim özelliğini topladığı masalarda görmek mümkündür. Bol bol masal ve de bol bol atasözleri toplamış ve de onların birçoğunu kullanmıştır, masal ve atasözlerine geniş ve özel yer vermiştir. Onun Ben ve Çarşı şiirlerinde ister Makedon dili üzerinde yazdığı dizelerde ister Türk dilinde yazdığı dizelerde çok net görebiliriz. Çünkü eserine atasözleri ile başlar ata sözleri ile bitirir mısralarını.

Bu da onun kendisine has bir özelliği olarak kabuletmemiz mümkündür. Bunu çok açık bir şekilde yazılarında kullandığı vezinden de görebiliriz. Yazılarında kullandığı vezin serbest halk veznidir. Dili de halka yakın bir dildir, halkın rahatlıkla anlayabileceği bir dildir. Görüşü ve de düşüncesi hayata ve halka bakış tarzı da tamamen bir halkçı görüşü ve düşüncesidir.

Türk Edebiyatının önemli ve vazgeçilemeyen bir dalı olan çocuk edebiyatına yaptığı katkıları inkaretmek mümkün değildir. Esat Bayramı daha ayrıntılı tanımak istediğimiz zaman kendisini arayacağımız ve inceleyeceğimiz alan hiç şüphesiz çocuk edebiyatı ve bu alanda yaptığı katkılarıdır.

Çocuklar için kaleme aldığı eserlerine baktığımız zaman yazarımızın çocuklara ne kadar önem verdiğini, onlara üstün şefkat ve merhametle baktığını ve de çocukların kendi düşünce ve hayat dünyasında önemli bir yer edindiklerini farketmemek en büyük ihmalkarlıktır.

Çocuklar için yazdığı eserlerde genelde çocukların kognitif, zihinsel ve hayal dünyalarını hedeflemektedir. Çocukların zihinsel ve hayal özelliklerini korumaya ve onları doğru düzgün çocuğun fitratına uygun geliştirmeye ve ilerletmeye çalışmaktadır.

Muhteşem bir çocuk psikoloğunu aratmayacak şekilde, kendisi yazdığı eserlerde çocukların karşısına bir çocuk psikoloğu olarak çıkmakta ve kullandığı dil ve üslupla bu kitapları bir edebiyatçı ve kültür adamının değil bir psikoloğun ve eğitimcinin yazdığını zannedersiniz.

Çocuklar için yazdığı öykülerde cansız varlıkları bile canlı bir dille konuşurma kapasitesine ve edebi maharetine sahip edebi bir yazardır, ki bu tarz edebi üslup edebiyatın en ağır üsluplarından biridir, kolay ve hafife alınacak edebi bir tarz değildir. Çocuklara cansız varlıkları yakın-

dan tanıtmak için, onlara karşı sevgi ve saygılarını oluşturmada yardımcı olmada, varlıkların ad, şekil ve fonksiyonlarını öğretmek için ve de çocuklarımızın saf ve berrak belleklerinde bütün varlıkların hakkıyla yer edinmesi için cansız varlıkları ve eşyaları canlılaştırmaktadır ve de onları birer canlı varlık gibi konuşturup hareket ettirmektedir.

Bu çeşit edebi tarzla bunları çocukların belleğine sergileyerek çocukların geniş bilgilere sahip olmalarını temin etmektedir. Örneğin Mutfak Pehlivanları öykü kitabında mutfakta olan bütün eşyaların konuşmaları ve dertleşmeleri yukarıda anlattıklarımıza en büyük kaynaktır. Aynı zamanda Aliveli öykü kitabında da kendi dil uslubuyla tarif ettiği gibi yılın yavruları olan ayların özelliklerini ayların kendilerini konuştururarak çocuklara öğretmektedir. Böylece çocuklar yılın oniki çocuğu var diye öğrenirken aslında yılın oniki ayını dile getirmiş olurlar. Ya da ana haftanın yedi yavrusu yedi gününü yaşatır ve her satırında her günün özelliğini bildirir çocuklara.

Bilindiği gibi yazarımızın yaşadığı ortam çok kültürlü, çok dinli ve çok sayıda milletin yaşadığı bir ortamdır. Bu ortamda etkili olmak ve de kamuoyunu yönlendirmek çok zor. Bu gibi ortamlarda geniş vizyona, engin toleransa ve de herkesi kucaklayan bir hayat felsefesine sahip olmak elzemdir. İşte yazarımız Esat Bayram yaşadığı ortamı en iyi okumuş, çevredeki dengeleri en iyi yerinde oturtan ve kollayan bir şahsiyettir. Onun insancıl ve herkesi kucaklayan kosmopolit görüşü yazılarında hakimdir. Özellikle Çocuk Örgüler çocuk şiir kitabında yerleşen yavru şiiri hangi dinden, ırktan ve renkten olursa olsun herkesi kucaklayan, mangal yürekli ve dünyaya şefkatle bakan felsefi düşüncesinin en iyi delildir.

Bu şiirde şöyle demiştir şairimiz:

Sizler bizler işte varız bu dünyanın yavrularıyız.

Esat Bayram'ın anıldığı ve en çok zikredildiği alan dünya edebiyatlarını karşılıklı milletler arasında tanıtmaya ve tanıma arenasıdır. Çeşitli dünya edebi dilleri ve türleri birbirine yaklaştırmada, birbirlerini karşılıklı tanımda ve de kavram ve kelime alışverişlerinde büyük hizmet ve katkıları olmuştur. Romanya, Arnavutluk ve makedonya edebiyatları arasındaki işbirliğinin yanısıra, en çok ismi geçen ve katkısı asla ve asla inkaredilemeyecek olağanüstü hizmeti geçen edebiyat işbirliği alanı Makedonya ve Türkiye edebiyatlarının karşılıklı işbirliği alanıdır.

Yazarımız Makedonya ve Türkiye edebiyatları arasındaki köprüyü inşa eden başmimarlarından biridir. Bunu Türkçeden Makedoncaya ve Makedoncadan Türkçeye yaptığı tercümelemler ile ortaya koymuştur. İki ayrı millete ait edebiyat alanını iki karşılıklı kamu oyununa tanıtmıştır.

Türk edebiyatını Makedon kamuoyuna tanıtır iken, özellikle türk masallarının Makedonca çevirisini yaptığında önsözlerinde genelde karşı

tarafa türk kültürünü ve medeniyetini çok anlayışlı bir edebi dille tanıtmaya çalışmaktadır. Türk milletinin nekadar evrensel ve medeni düşünce ve duygular taşıdığını vurgulamakta, türk insanını Allah tarafından dünyayı güzelleştirmek için yaratılan bir millet olduğunu sergilemekte ve de türk milletinin dünya huzuru, refehi ve rahatlığı için çalıştığını güzel bir edebi, hikayevi ve şiirsel usulpla ortaya koymaya çalıştığını görürüz.

Özellikle türk insanının insacıl yüreğini çok net ve açık örneklerle ortaya koymaktadır. İnsanımızın insancıl olduğu ve her insana karşı sevgi ve saygısı eksikmediğini, hiç tereddüt etmeden sergilediğini, ve nekadar çok olduğunu özellikle çocuklara karşı gösterdiği ana baba sevgi ve saygılarını dile getirerek vurgulamaktadır. Çocuk konu edildiği zaman türk insanında ne malda ne mülkte gözü olmadığını söylüyor, çocukların en büyük değeri ve yeri olduğunu padişah örneğiyle anlatmaktadır. Bir padişahın çocuk için bütün varlığını ve mülkünü dünyaya hediye edebileceğini çeşitli tarihi ve hikayevi örneklerle gözönüne sergilemektedir. Bunların davranışlarını türk masallarında göstermektedir.

Her Türkün gönlünde özel bir yeri olan yavru vatan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine yazarımız edebi yönden yani, kendi alanından hizmet eden kişilerin başında sayılabilir. Kıbrıs Türk Edebiyatını Makedonya'ya taşıdı, Makedonlara tanıttı ve Makedonya kamu oyununa sergiledi. Kültür, sanat ve edebiyat erbabı olan Kıbrıslı yazar İsmail Boskurt Beyin Mangal romanını Makedonca çevirerek Kıbrıs edebiyatını Makedon edebiyatıyla yüzleştirdi. Diğer taraftan da Makedon şairi Razme Kumbaroski'nin de şiir kitabını Türkçeye çevirerek ve Kıbrıs'ta basarak Makedon edebiyatını Kuzey Kıbrıs Türk kamuoyuna tanıtmış oldu.

Esat Bayram son zamanlarda Makedon gazetelerinde ve Makedonca yazdığı eserlerinde makedon diline de büyük katkısı olan bir kişidir. Oluşmakta ve gelişmekte olan makedon diline de yeni kelimeler, kavramlar ve dil kalıpları oluşturmaktadır. Bunu çok iyi ana dili türkçe gibi konuştuğu makedon dilindeki kelime ve terimlerinin zengin dağılımından ve engin türk dilinin zenginliği sayesinde yaparak makedon dilini zenginleştiren aydın bir kişi sayılabilir. Özellikle Makedon diline türk kelimeleri ve kavramlarını sokmakla Türk kültürünü Makedon diline taşımaktadır. Bugün makedon dilinde çok türkçe kelimenin raslanması tesadüfi değildir, bunların sebebi yazarımız gibi kişilerin yaptığı dil alanındaki katkıları ve faaliyetleridir.

Türk kültürü ve medeniyetinin en önemli ayrıntı ve özelliklerinden biri ister tarihte ister bugün dili, edebiyatı ve şiiri seven kültür ve sanat aşığı ve bu alanda eser bırakan kişiler tarafından yönetilmesidir. Bizim çok sayıda sultanımız, hakanımız, diplomatımız ve paşamız şair iken çağdaş dönemimizde de sayısı azolmayan başbakanımız, diplomatımız ve

paşamız olan yöneticilerimiz ve devlet adamımız vardır. Başta Yahya Kemal bir diplomattı, Kıbrıs'ın fatihi Bülent Ecevit şiir kitabı olan başbakanı, şu andaki başbakanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın da şiir kaseti vardır, bilindiği gibi.

İşte Esat Bayram Başbakanımız Bülent Ecevit'in kitabını Makedonca'ya tercüme ederek Türk milletinin özel ve kendine mahsus özelliğini makedon kamuoyununa tanıtmıştır. Türk milletini yöneten kişilerin birer şair, sanat ve kültür adamı olduğunu ortaya koymuştur.

Rahatlıkla şunu söyleyebiliriz, Esat Bayram Makedonya Türk kültürünün yaşayan efsanesi, mihenk taşı ve vazgeçilemiyen sütunudur.

ŞEMSEDDİN SAMİ'NİN TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Yard.Doç.Dr.Zeki Gürel*

Ölümünü 100. yılında, mütekeffir, edebiyatçı, dilbilimci, ansiklopedist ve yayıncı ŞEMSEDDİN SAMİ'yi rahmetle anarak sözlerime başlamak istiyorum.

Böylesine abide bir şahsiyet olan Şemseddin Sami'ye sahip çıkarak onu yaşamak ve yaşatmak çabası içine girdiğiniz için siz Arnavut kardeşlerimi de tebrik etmek istiyorum.⁽¹⁾

Şemseddin Sami'yi iyi tanımak ve tanıtmak hususunda geç bile kalındığı kanaatimi belirtmeme müsaade ediniz.Şemseddin Sami, Arnavut ve Türk adıyla anılan iki kardeş milletin evlatlarının etrafında toplanıp birleşecekleri bir değerdir.

Şemseddin Sami'nin Türk Edebiyatındaki yerini ve önemini ortaya koyabilmek için, öncelikle onun hayat hikâyesine kısaca bakmamız gerekmektedir.

Şemseddin Sami'nin Hayat Hikâyesi:

Şemseddin Sami Yayna vilâyetinin Ergiri Sancağına bağlı Permedi kazasının Dağlı nahiyesinin merkezi FRAŞERİ'de 1850 (Rûmî 1266) yılı Haziranının birinci Çarşamba günü doğmuştur.Babası Fraşeri'nin tımar beyi Halit Bey; dedesi Fraşerili Durmuş Bey'dir.Annesi İmrahor ahfâdından Emine Hanım'dır ve 1866 yılında Fraşeri'de ölmüştür.Halit Bey'in beş erkek, iki kız çocuğu olmuştur.Şemseddin Sami bunların dördüncüsüdür.

Şemseddin Sami 1884 (1300) yılının 4 Mayıs'ında Edremitli Kazasker Sadettin Efendi'nin kızı Emine Hanım'la evlenmiştir.34 yaşında evlenen Şemseddin Sami'nin Sâmiye, Ali Sami (Yen), Sadiye, Sâdi isimli dört

*Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe'nin Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi Bolu-TÜRKİYE

Kiril ve Metodiy Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türkoloji Bölümü Misafir Öğretim Üyesi Üsküp-MAKEDONYA

çocuğu olmuştur.Hanımının ölümü üzerine (1893/1309), bir sene sonra akrabasından Belkıs Hanım'la evlenmiş ve ondan da İskender Sami adında bir oğlu olmuştur.

Okuma ve yazmayı babasının bir arkadaşından öğrenen Şemseddin Sami, 14 yaşına kadar kendisini yetiştirmiştir.14 yaşında Yanya'daki **Zosimeon** Rum Jimnası'na girmiş, yedi sene okuduktan sonra, 22 yaşında (1871 yılında) okuldan ayrılmıştır.

Genç Şemseddin Sami, bu okulda müsbet ilimlerin dışında Fransızca, İtalyanca ve Eski Yunanca'yı öğrenirken medreseye de devam etmiş, Arapça ve Farsça'yı öğrenmiştir.Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, Arnavutça, Rumca ve Eski Yunanca bildiği dillerdendir.

Okuldan ayrılınca bir müddet Yanya'da vilâyet kalemine devam etmiştir.1872 (1288) yılında İstanbul'a gelmiş matbuat kalemine memur olmuş, üç sene kadar da bu memuriyette kalmıştır.Bu müddet içerisinde kurduğu **Sabah** gazetesinde, yazdığı makaleler ve bilhassa neşrettiği eserlerle dikkati çekmeğe başlamıştır.1874 yılında Trablusgarb'a sürülen Şemseddin Sami'yi Trablus valisi Sami Paşa (Sezai Bey'in babasıdır) himaye etmiş ve onu, geçinebilmesi için Trablus adında Türkçe ve Arapça bir gazete çıkarmağa teşvik etmiştir.Şemseddin Sami, Trablusgarb'da bir yıl bulunmuş, Sami Paşa'nın delaletiyle affedilerek, İstanbul'a dönmüştür.1877 (1293) yılında Sâvâ Paşa'nın mühürdarı olarak Rodos'ta beş ay bulunmuş, sonra istifa ederek Yanya'ya gitmiştir.Yanya'da Abidin Paşa'nın reisliğinde kurulmuş olan sevkîyat-ı askeriye komisyonunun baş katipliğini yapmıştır.1888 yılında tekrar İstanbul'a dönerek yeniden matbuat ve neşriyat alemine katılmıştır.1880(1297) yılında Mabeyn'de teşekkül eden teftiş-i askeri komisyonun katipliklerinden birine, 1893 (1309) yılında da bu komisyonun başkatipliğine tayin olunmuş, ölünceye kadar da bu vazifede kalmıştır.

Şemseddin Sami elli dört yaşında iken 1 Temmuz 1904 (18 Haziran 1320) Cumartesi günü İstanbul'da vefat etmiştir.Erenköy'de Sahra-yı Cedid Camii'nin karşısındaki mezarlığa defnedilmiştir.⁽²⁾

Şemseddin Sami'nin Düşünce Dünyası:

Şemseddin Sami'nin yaşadığı zaman dilimi dünya siyasî tarihinin yeniden yapılanma yüzyılıdır.Osmanlı açısından ise bu yüzyıl geri sayışın ve çözümlenin önüne geçilemez bir hal aldığı yıllardır.

Bu dönemin edebiyat ve devlet adamlarının önde gelenlerinden Ziya Paşa'nın anlamlı bir tespiti vardır:

Bu dünyada her akile bir dert mukarrer.

Rahat yaşamış var mı ukaladan fuzeladan.

Şemseddin Sami'nin hayatındaki olaylar ve onun fikriyatını oluşturu-

ran mücadelesi de onun mütefekkir kimliğiyle yakından alakalıdır.

Söz konusu yıllarda Osmanlı Devleti'ni meşgul eden meselelerin başında Balkanlarda milliyet duygusuyla meydana gelen ayaklanmalar ile Ermeni meselesi geliyordu. Bunlardan birincisi aslında yeni değildi. Bu mesele taa 1800'lerde Yunan isyanıyla başlayan bir zincirin son halkalarından biriydi. 1789 Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan siyasî anlamda milliyetçilik duygusu, İmparatorluk şeklindeki devlet yapılarını sarsmaya ve giderek parçalamaya başlamıştı. Avrupa'da başlayan ve yine Batılılar tarafından körüklenen milliyetçilik hareketleri, Balkanlar yoluyla Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dalga dalga gelip dayanınca, Osmanlı devlet, siyaset, fikir ve edebiyat adamları, devleti çok unsurlu yapısıyla nasıl devam ettirebileceklerinin yollarını aramaya başladılar. Bu arayışların başında çok unsurlu devlet yapımızın, dilleri, dinleri ve milliyetleri farklı toplum yaşayışımızın dayanacağı yeni bir ortak noktanın bulunması geliyordu.

İkinci Mahmut döneminde gittikçe hızlanan bu arayışlara, devlet adamlarımızın yanında bilginler, fikir adamları ve edebiyatçılar da katıldılar. Osmanlı Devleti'ni çok milletli mevcut yapısıyla devam ettirmenin yollarını arayanların arasında edebiyatçıların ayrı bir yeri vardır. Onlar, sahip oldukları duyarlılık, düşünce ve bilgi birikimleriyle içinde yaşadıkları toplumu daha yakından tanıyor ve onun geleceğini sanki seziyorlardı. Bu sebeple onlar her yeni arayışın odak noktasında olmuşlar, seçilen her yeni yolu, her devirde eserleriyle halkımıza daha açık bir tarzda anlatmışlar ve göstermişlerdir. Siyasî arayışların sonuçlarından olan Tanzimat fermanı ile Islahat fermanının ilan edilmesi, Genç Osmanlılar cemiyetinin kurulması ve 1. Meşrutiyetin ilan edilmesi gibi siyaset, düşünce ve edebiyat tarihimizin mühim olaylarında edebiyatçılarımızın şu veya bu oranda hep rolleri olmuştur. Bu arayışlar devrinin edebiyatçılarından biri de Şemseddin Sami'dir. Onu, çağdaşı olan edebiyat ve fikir adamlarından ayıran en önemli özellik, Avrupa'da gittikçe yayılan milliyetçilik duygusunun gücünü tam zamanında anlamış olmasıdır. Bu erken kavrayış ve meseleyi ilmî yaklaşımlarla ele alışını onu Türk milliyetçiliğinin fikir önderlerinden birisi durumuna getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin hangi siyaset yolunu takip etmesinin daha uygun olacağı arayışlarının ve tartışmalarının o zaman için **Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük** şeklinde üç fikir akımı etrafında yoğunlaştığını görüyoruz. Daha sonra Yusuf Akçuraoğlu'nun Üç Tarz-ı Siyaset diye adlandıracağı (3) bu fikir cereyanları içinde Şemseddin Sami'yi Türkçülük akımının önderlerinden biri olarak görmekteyiz. Tanzimat yıllarında bu hareketin önderleri arasında üç isim öne çıkmaktadır: **Ahmed Vekif Paşa** (1823-1891), **Süleyman Hüsnü Paşa** (1838-1892) ve **Şemseddin Sami** (1850-1904). Şemseddin Sami'nin söz konusu hareket içindeki yerini tespit için

bu üç ismi tek tek ele almak gerekecektir.

Tanzimat yıllarındaki Türk milliyetçiliği, Avrupa'daki Türkoloji hareketinin bilinmesiyle başlar.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa'da bir taraftan müsbet ilimlerin gelişmesi, bir taraftan milliyetçilik ülküsü ve milli tarih sevgileri, bu ülkelerde tarih araştırmalarına büyük önem kazandırmıştı. Tarihçilik, insanlık tarihinin o çağlara kadar görmediği ciddi bir araştırma konusu oldu. Tarih, Avrupa kavimlerinin Asyalılarla olan münasebetlerini daha çok aydınlatınca, Avrupa milletlerinin mazisini araştıran tarihçilerin gözü, daha derin bir dikkatle Asya'ya çevrildi. Bu dikkat, yeni tarihçilere Asya'nın ana kavimlerinden olan Türk milletinin eski tarihini ve tarihteki yerini tanımak ve keşfetmek imkanını verdi. Bir kısım Avrupalı bilginler, Türk kavimlerinin dil, tarih, edebiyat, etnografya ve folkloru üzerinde ciddi incelemeler yaptılar. Ortaya konulan zengin ve merak uyandıran eserler, **Türkoloji** araştırmalarının büyük bir hızla gelişmesini sağladı. Türklerin Osmanlılardan önceki zengin medeniyetleri meydana çıkarıldı, Türklerin dünyanın en eski ve medeni milletlerinden birisi olduğu Avrupalı araştırmacıların çalışmalarıyla ortaya çıkarıldı. Bu araştırmalara, Alman, Danimarka, Rus, Fransız ve başka Avrupalı alimler katıldılar.⁽⁴⁾

Türk aydınları uzun zaman bu araştırmalardan habersiz, kendi millî tarihlerine yabancı kalmışlardı. Ancak XIX. yüzyılın ortalarında lise tahsilini Fransa'da yapan **Ahmed Vefik Paşa**, Batı ülkelerindeki Türkoloji çalışmalarını yakından gördü. Bu araştırmalara karşı derin ilgi duydu. Kendisi de Türk dili ve Türk tarihi üzerinde incelemeler yaptı. Onu **Süleyman Paşa, Ali Suavi, Şemseddin Sami** gibi diğer bir kısım Tanzimat yazarları takip ettiler. Böylelikle Türkiye'de XIX. yüzyılın ikinci yarısında, ilmi bir Türkçülük Hareketi başladı.⁽⁵⁾

Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirleri öncelikle siyasi bir tavır ve savunma mekanizması olarak görülmüş daha sonra edebî örneklerini vermiştir. Milliyetçilik ise, öncelikle dil hassasiyeti, mensubiyet şuuru, ortak uzak geçmişi arama, mazinin muhteşem devirlerine sahip çıkma, halkın eğitim ve kalkınmasından kendini sorumlu sayma düşünceleri bakımından yarı akademik araştırmalar ve edebiyat eserler ile oluşmuştur.

1969'dan itibaren **İkdam Gazetesi**'nin yayını⁽⁶⁾ ve **Türkçe Şiirler, Bağca Mecmuası** tecrübeleri ile Ahmet Vefik Paşa'nın **Lehçe-i Osmani'si**⁽⁷⁾, Necip Asım'ın **Türk Tarihi**, Süleyman Paşa'nın **Sarf-ı Türkî**⁽⁸⁾ denemesi, Şemseddin Sami'nin **Kamus-ı Türkî'si** ile Kahire'de yayınlanan **Türk Gazetesindeki Akçuraoğlu Yusuf, Ali Kemal ve Ahmed Ferit arasındaki Üç Tarz-ı Siyaset** tartışması ve Avrupa'daki **Meşveret**'te çıkan yazılar, siyasetten çok fikir zemininin de gelişen arayışların sonuçlarıdır.

Türk aydınlarındaki kendine dönüş hareketleri üç alanda görüldü: 1. Akademik faaliyet 2. Dernekçilik 3. Siyaset.⁽⁹⁾

Akademik milliyetçilik kavramından, duygu yönü en aza indirilmiş, dil, tarih ve sanat araştırmalarını anlıyoruz. Bu devrin aydınları milliyetçilik ve onun özel adı olan **Türkçülük** kavramının ilmî ve felsefî yönlerini ortaya çıkarmak üzere yerli ve yabancı kaynakları ele aldılar.

Şemseddin Sami'nin Türk düşünce tarihinde ve edebiyat hayatındaki yerine bu bilgiler ışığında bakmanın doğru olacağı kanaatindeyim.

Arayışlar Devri Türk Edebiyatı⁽¹⁰⁾ yazarları içinde Türk milliyetçiliği yolunda çalışan bir önemli şahsiyet de **Şemseddin Sami Bey**'dir.

"Şemseddin Sami, orta derecede bir edip, selahiyetli bir mütercim, bil-hassa büyük ve çalışkan bir dil ve lûgat âlimidir. Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya büyük ve değerli sözlükleriyle, Türk-Frenk kültür münasebetlerinin gelişmesi yolunda faydalı eserler hazırlamıştır. Onun **Kamûs-ı** Fransevî adlı bu eseri, kendinden sonraki bütün Fransızca-Türkçe sözlükler için bir kaynak ve örnek olmuştur. Altı cilt üzerine tertiplediği **Kamûsül'l-A'lam** isimli eseri de tek başına yazdığı bir tarih, coğrafya ve meşhur adamlar ansiklopedisidir.

Fakat bu çalışkan dilcinin en değerli gayretleri, Türk dilinin, eski, zengin, güzel ve bağımsız bir lisan olduğunu ileri sürerek, Türkçeyi sadeleştirmek ve millîleştirmek yolundaki bilgi ve ülkülük çalışmalarıdır.

Daha 1880'de **Hafta** mecmuasında neşrettiği **Lisan-ı Türkî** makalesinde ve önce **Tercüman-ı Hakikat** Gazetesinde yayınladığı **Lisan Ve Edebiyatımız** adlı yazısında, Türk dili ve edebiyatı hakkındaki ilmî görüşlerini millî bir dil sevgisiyle (Türkçe sevgisiyle) birleştirerek ifade eden yazar, yıllarca bu görüş ve düşünüşle çalışarak, nihayet Türkçenin en zengin lûgat kitabı olan iki ciltlik **Kamûs-ı Türkî** adlı eserini yazmıştır (1901).

Birinci makalesinde Türkçeye başka dillerden giren kelimelerin, çıkarılabileceğini söyleyen yazar, ikinci yazısında Türkçeleşmiş kelimeleri Türkçe saymakta ve lisanımızın, ses bakımından en güzel dillerden biri olduğunu söylemektedir.

"Türk dilini konuşan milletin adı nasıl Türk ise, onun konuştuğu dilin adı da Osmanlıca değil Türkçe'dir." Diyen yazar, büyük lûgat kitabını bunun için **Kamûs-ı Osmanî** yerine, **Kamûs-ı Türkî** diye isimlendirmiştir. **Lisan-ı Türkî** makalesinde Türk kelimesi için: "Bu isim intisabiyle iftihar oluncak bir büyük ümmetin ismidir." demesi, Şemseddin Sami'nin Türk milliyetine bağlılığını belirtir.

İşte bu görüş ve heyecanlarla, yıllarca çalışarak hazırladığı **Kamûs-ı Türkî**'de Şemseddin Sami, başta öz Türkçe kelimeler olmak üzere, Türkçe kullanılan Arapça, Acemce, Rumca, İtalyanca, Fransızca bütün

kelimeleri bir araya toplamaya çalışmıştır.Eser büyük boy 1574 sayfadır.

Kamûs-ı Türkî mukaddimesinde Türkçe'yi Şark Türkçesi ve Garp Türkçesi diye iki bölümde inceleyen yazar, Şark Türkçesi'ni daha doğru, daha Türkçe bulmakta, Garp-Osmanlı Türkçesi'nin ise daha zarif, daha güzel ve âhenkli bir dil olduğunu söylemektedir.Bununla beraber bu iki Türkçe'nin aslında tek bir dil olduğunu, Türkçe'yi zenginleştireceklerin, Şark-Cağatay Türkçesi'ni asla ihmal edemeyeceklerini düşünmektedir.

Bütün bu fikir, heyecan ve çalışmalarıyla Şemseddin Sami'yi Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşalar'ın dil alanında daha derinleşmiş bir devamı olarak kabul etmek doğrudur.

Onun Türkçülük alanındaki çalışmaları bunlarla da kalmamış, Şemseddin Sami hayatının son yıllarında **Radloff** yayımından faydalanarak **Orhun Yazıtları**'nı Türkiye Türkçesine çevirmiş, ayrıca Karahanlılar devri Türk edebiyatının ilk İslamî eseri olan **Kutadgu Bilig** üzerinde de, **Vambery**'nin yayımlarından istifade ederek, edebiyatımızda ilk incelemeyi o yapmıştır."⁽¹¹⁾

Onun Türklük bilimi bakımından ehemmiyeti aşikâr olan gayet ciddi iki eseri daha vardır:**Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye, Lehçe-i Türkiyye-i Memâlik-i Mısır** gibi.

Bu eserler içerisinde **Kamûs-ı Türkî**'nin özel bir yeri vardır.Bu eser Türkçe lûgatçilik tarihimizde Şemseddin Sami'yi özel bir konuma taşımıştır.⁽¹²⁾

Bilindiği üzere XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı aydınınında şuurlu bir **kimlik** arayışı dikkati çeker. Milliyet, tarih, siyaset, dil ve edebiyat kavramlarına bağlı olan bu **hüviyet tespiti** çalışmaları, akademik seviyede kalır. Şinasi'nin dar popülizmi, Namık Kemal'in mizacı ile şekillenen tarih ve edebiyat anlayışı, Ziya Paşa'nın çocukluk döneminin özelliklerini aksettiren şiir ve İnşa'sına yansıyanla, bir kimlik tespiti için yeterli olmaz.Dilde, tarihte ve edebiyatta Türk'ü arayış, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Cevad Paşa, Süleyman Paşa ve Şemseddin Sami gibi şahsiyetlerle, akademik bir seviye kazanır.⁽¹³⁾

Şemseddin Sami'nin Edebi Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri

Şemseddin Sami, kırk ikisi yayınlanmış elli dört eser bırakmıştır. Bu eserlerin Türk edebiyat tarihi açısından önemli olanlarının başında ilk roman olması bakımından Taaşşuk-ı Talat ve Fıtnat (1871-1872) gelir.⁽¹⁴⁾Edebiyat araştırmacısı Prof. Dr. Mehmet Kaplan şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Türk yazarları ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra Batı edebiyatının tesiri altında kaldılar ve onların yazdıkları tarzda piyesler ve

romanlar ele aldılar.Önce Batı dillerinden Türkçe'ye romanlar çevrildi.Bir devlet adamı olan Yusuf Kamil Paşa, eski ve süslü bir üslupla Fenelon adlı bir Fransız yazarının **Telemak** adlı eserini Türkçe'ye aktardı(1862).Daha sonra Ceride-i Havadis gazetesinde özet olarak Victor Hugo'nun **Sefiller** adlı romanı, **Hikâye-i Mağdurîn** adı ile tefrika edildi.Bunları Robenson Kruze, Monte Kristo, Atala, Pol ve Virjini gibi tanınmış romanların tercümeleri takip etti.1870 yılında Ahmet Mithat Efendi Kıssadan Hisse ve Letaif-i Rivâyet başlıkları altında ilk hikâye örneklerini verdi.1875 yılında Şemseddin Sami Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, 1876'da Namık Kemal **İntibah** adlı romanlarını neşrettiler. Böylece Türk edebiyatında, eski Türk destan ve hikâyelerinden çok farklı, batılı tarzda yeni bir hikâye ve roman geleneği doğmuş oldu".⁽¹⁵⁾

Konularını aşk ve tarihi vakalarla gündelik hayatın teşkil ettiği, tesadüflerin mühim bir yer tuttuğu, eserlerin ağırlıklı bir şekilde kendisini gösterdiği bu ilk eserler; batılı örnekler yanındaki bütün acemiliklerine rağmen, Osmanlı toplumunda, hem hikâye ve roman okuyucusunu hazırlamak, hem de bu vesile ile insanlarımızı eğiterek, bilgili kılmak ve ahlâken yükseltmek yolunda büyük hizmetler görmüşlerdir.Bu eserlerin Osmanlı toplum yapısına ve edebiyatına Avrupaî anlayışın gerçek anlamıyla yerleşmesi hususundaki rolleri de inkar edilemez.⁽¹⁶⁾

Türk romancılığında Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'ın yerini ve değerini iyice belirtmek için Doç.Dr.Gündüz Akıncı'nın **Türk Romanında Köye Doğru** eserinin giriş kısmında belirttikleri ise şunlardır:

"Süregelen bir alışkanlığa göre Tanzimat'ın ilk romanı olarak Hasan Tevfik'in 1868'de çıkan **Hayalat-ı Dil**'i anılır; oysa bu eser, Divan edebiyatımızın Hâbnameleri yolundadır.O da benzerleri gibi düşler içinde geçer, bir masallar karmasıdır, İsmail Hamî Danişmed (Cumhuriyet gazetesi, 25 Kasım 1942 günkü sayısı), onu Türk edebiyatının ilk romanı diye göstermekle yanılmıştır.Tanzimat'ın ilk romanı olarak Şemseddin Sami'nin 1872'de çıkan Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'ını almak daha yerinde olur.(Burada nedeni üzerinde durmayacağım; yalnız şu kadarını belirteyim ki, konunun işlenişi, romanı yürüten kişilerin canlılığı, eserin üzerinde bıraktığı inandırma duygusu beni bu yargıya götürdü.).⁽¹⁷⁾

Bu romanda, kadınlarımızın toplum içindeki yerlerini belirtme, evlilik ilişkilerimizi irdeleme, uygunsuz evliliklerin ortaya çıkardığı problemlere değinme söz konusudur.Görücü usulüyle evlenmenin acı sonuçları basit bir anlatım tekniğiyle, entrik unsurun mahareti, duygusal karakter çözümlenmeleri konuşma dili ile (mahalli ağızla) verilmiştir.⁽¹⁸⁾

Şemseddin Sami'nin telif eserleri yanında çevirileri de önemlidir.O çeviriler ki, devrinde oldukça etkili olmuşlardır. **İhtiyar Onbaşı** (1874), **Robenson** (1884) ve **Sefiller** (1880) bunlardan bir kaçıdır.⁽¹⁹⁾

Cemil Meriç, Tercüme konusunu anlatırken şöyle diyor:

“Tercüme ya soluk bir fotoğraf, yahut sadakatsiz ama renkli ve canlı bir taklit olmamalıdır. Tercüme bir yaratış, bence... şiir, gibi, deneme gibi ama onlardan çok daha güç. Edebiyatçılar, hiç olmazsa on büyük şair, on büyük romancı, on büyük tiyatro yazarı üzerinde anlaşabilirler, hangimiz on büyük mütercim sayabiliriz?

Evet, tercüme sanatların en gücü: Başka bir iklimde, başka bir çağda doğan düşüncenin kendi toprağımızda dirilmesi. Yalnız düşüncenin mi? Tercümede lafza teslimiyet ihanetlerin en büyüğü”

Şemseddin Sami'nin bildiği dillere hakimiyeti hiç tartışmasız kabul edilmesi gereken bir husus, onun iyi bir edebî tercüme ustası olduğu muhakkak.

Servet-i Fünûn edebiyatımızın usta kalemlerinden Halit Ziya Uşaklıgil, “Şemseddin Sami Bey'e Şükran, Muallim Naciye Kin” başlığı altında Şemseddin Sami'nin **Sefiller** tercümesinden ve **Şeytanın Yadigarları** tercümesinden övgü ile bahsetmektedir.⁽²⁰⁾Görülen o ki, Halit Ziya'nın tercüme ile uğraşmasında ve Fransızcasını geliştirmesinde Şemseddin Sami'nin eserlerinin büyük rolü olmuştur.

Şemseddin Sami'nin etkisi sadece Servet-i Fununcular üzerinde görülmez. O asıl tesirini Milli Edebiyat cereyanı mensupları üzerinde yapmıştır.

Türkçe yazma, hece vezni ile nazmetmenin küçümsenecek bir gayret sayıldığı zamanda, Serveti Fununcuların Fransızcadan başka okunacak ve üzerinde düşünülecek bir konu tanımadıkları zamanda Şemseddin Sami'nin Türkçe şiirlere verdiği destek oldukça manidardır.

Türk edebiyatında Mehmet Akif'ten önceki yıllarda millî şair unvanıyla anılmayı haketmiş, “Biz nasıl şiir isteriz?” sorusuna cevap ararken

Unutma ki şairleri haykırmayan bir millet

Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir

Gerçeğine ulaşan, manzum poetika yazarı Mehmed Emin Yurdakul'un 1898'de basılan **Türkçe Şiirler** adlı kitabına destek verenlerden biri de Şemseddin Sami'dir. Bu kitaptaki şiirlerden seçtiğim şu birkaç mısra Şemseddin Sami'yi anlatmaya ve anlamaya yeterlidir sanırım:

Ben bir Türküm dinim cinsim uludur

(Cenge Giderken)

Biz Türkleriz biz bu adla biz bu kanla yaşarız

(Yunan Sınırını Geçerken)

Bu kitâbdır(Kur'an): Her insana için dışın öğretin

Gökte yerde, tende, canda bir Yaradan sezdiren

(Kur'an-ı Kerim)

Hangi Türk'tür gerdesine urgan, kemend urdurur Hangi Türk'tür mescidine çanlı kule kurdurur

(Yunan Sınırını Geçerken)

“Bırak beni haykırayım” diyen Mehmed Emin'e sesini yükseltme zeminini hazırlayan yolda Şemseddin Sami'nin de izini görmekteyiz. Bu hususta Prof. Dr. Sadık Tural'ın değerlendirmeleri dikkate sayandır.⁽²¹⁾

Manastırda çıkmaya başlayan Hüsn ve Şiir dergisinin Selanik'teki devamı olan Genç Kalemler'deki “Yeni Lisan” başlıklı makalesiyle Millî Edebiyatın manifestosunu yazan ve Türkiye Türkçesi nesrinin klasiği olan Ömer Seyfeddin de öteki millî edebiyatçılar gibi Şemseddin Sami yolundadır ve onun hayranlarından birisidir.

Ömer Seyfeddin ki , Balkanlar gerçeğini bizzat yaşamış, Balkan savaşlarına bir asker olarak katılmış, Kumanova'ya kadar gelmiş daha sonra Yunanlılara esir düşmüş bir kalem eridir. O, Balkan Savaşı gün-
lüğünde, felâket ortamında Şemseddin Sami'yi nasıl hatırladığını şöyle anlatmaktadır:

15 Teşrinisâni (28 Kasım)

Bu gece çadırdı yattım. Biraz iyiyim. Eczacı Dikran Efendi makarna yaptı, kavurmalı. Bu biraz hayat verdi.

Şimdi Fraşar yolundayız. Her gördüğümüz Arnavut “yakın ” diyor.

Hava fena değil, sönük bir güneş, havayı hafifletiyor. Yollarda bir parça mısır ekmeğini on kuruşa satıyorlar.

Kıtlık bütün şiddetiyle başladı.

Geçtiğimiz yerler hep uçurum. Çaydan, çamurdan başka hiçbir şey yok. Bazen uzaklarda, taş renginde Arnavut köyleri gözüktüyor. Gökte daima yağmur bulutları dolaşiyor. Karman çorman olan askerler habire kurşun atıyorlar. Mermi taneleri bazen pek yanımıza düşüyor.

Fraşar, saat on iki

İki saattir buradayız. O kadar kafalı adamlar çıkaran bu köy bir kaya parçasından başka bir şey değil. Her taraf taş. Binalar büyük ve muntazam. Sokakta Arnavutlarla konuştum. Buranın çıkardığı büyük adamlardan, **Şemseddin Sami**'den, **Abdül Bey**'den ve diğerlerinden bahsettim. Bana uzakta bir takım taş binalar gösterdiler ve:

-Hepsi şimdi boş, dediler.

Ve anlattılar ki; onlar kasabalarda artık rahatı bulduklarından buralarını unutmuşlar. Hakikaten yaşanacak yer değil. Gözle görmek bile insanı üzüyor.”⁽²²⁾

Sonuç Yerine

1850'de Osmanlı kültür coğrafyasının bir beldesi olan Fraşeri'de doğan Şemseddin Sami, 23 yaşındayken payitaht olan İstanbul'a gitmiş ve orada kendine hatırı sayılır bir mühit edinmiştir. Özellikle, Türk dili üzerine yaptığı çalışmalarla günümüze kadar sarkan bir üne sahip olan Şemseddin Sami, Arayışlar Devri Türk Edebiyatı içinde üç tarz-ı siyasetten (Osmanlıcılık-İslamcılık ve Türkçülük) Türkçülükte karar kılmış ve çalışmalarında hareket noktasını bu anlayış oluşturmuştur. O'nun bu konudaki anlayışı siyasi olmaktan ziyade akademiktir. O, bu sahada Ahmed Vefik Paşa ve Süleyman Paşa'dan sonra adı mutlaka anılması gereken bir şahsiyet olarak Türk fikir tarihinde ve edebiyat tarihinde yerini almıştır.

O'nun ve arkadaşlarının oluşturduğu zeminde hareket eden Ziya Gökalp, Ali Canip ve Ömer Seyfeddin ve arkadaşlarının oluşturup geliştirdikleri Milli edebiyat cereyanı, bugünkü modern Türkiye'nin kuruluşunu sağlayan Milli mücadelenin ve milli iradenin kurucuları değil midir?

Şemseddin Sami, gerek fikir, gerek dil anlayışı gerekse çalışma disiplini açılarından özellikle metod ve seçtiği kavramlar açısından bir mihver kişilik olarak anılacaktır. Mesela **Osmanlıca** yerine Türkçe tabirini kullanmış olması, arka planı düşünüldüğünde derinliğine (tarihi) ve genişliğine (coğrafi) olarak o gün olduğu gibi bu gün de önümüzde yeni ufuklar açılacaktır.⁽²³⁾

Şemseddin Sami, eserlerini o çok sevdiği Türk dili ile kaleme almıştır. Arayışlar Devri Türk Edebiyatında Batılı anlamda ilk romanı yazıp yayınlamak ona nasip olmuştur. Bu manada o bir öncüdür. Kamûs-ı Türkî'si ve Kamus'ul Alam adlı eserleriyle de sahasında ilklere sahiptir.

Edebiyatın belki de en kısa ve en doğru tanımı "malzemesi dile dayatan sanat" olsa gerektir. Bu açıdan bakıldığında Şemseddin Sami Türk edebiyatının edebî bir şahsiyettir.⁽²⁴⁾ Onun eserlerini Arnavutçaya çevirerek Arnavut edebiyatını ve dilini zenginleştirmek hususu ise ancak alkışlanacak ve takdir edilecek bir davranıştır.

Vardar'ın suyunu şişelere doldurup dört bir yana götürseniz. Siz o suyun kaynağının Vrutok olduğunu unutturabilir misiniz? Şemseddin Sami'nin eserlerinin Türkçe ve ya başka bir dilde yazmış olması onun onun Osmanlı kültür coğrafyasının bir beldesinden Fraşeri'de doğmuş olduğu gerçeğini değiştirmez.

Bugün için bizlere düşen Şemseddin Sami gibi bir değer etrafında birleşmek, O'nun yaptığı gibi ilmin rehberliğinde hakikatin peşinden, Şemseddin Sami'nin açtığı yolda kardeşçe yürümektir.

Galiba bu organizasyon da bu kardeşliği sağlam temeller üzerine oturtmaya vesile olacaktır. Bence ilk adımımızda dilci ve edebiyatçı, mütefekkir, kültür adamı Şemseddin Sami'nin yolunda yürüyüp dört başı mamur Türkçe-Arnavutça/Arnavutça-Türkçe bir sözlük yazıp yayınlamak olmalıdır.⁽²⁵⁾

Dikkatinize teşekkür ediyorum, saygıları sunuyorum.

NOTLAR VE AÇIKLAMALAR

1. Geçmişlerine şuurulu bir şekilde sahip çıkmakla doğru bir iş yaptıklarına inandığım Arnavut kardeşlerimi tebrik ederken, Makedonya Türkleri ile ilgili bir üzüntümü de dile getirmek istiyorum.

Üsküp'te doğan ve 18 yaşında İstanbul'a geçeden şiirlerinde ve yazılarında hem Türkiye'yi hem de Makedonya'yı yaşatan büyük Türk şairi ve düşünürü Yahya Kemal Beyatlı'nın bu sene (2004) 120. doğum yıldönümü idi. Maalesef Makedonya'da bu konuda yapılmış bir faaliyete şahit olmadık. Yukarı Banisa'da bulunan Namik Efendi Derneği'nin Gostivar'da Haziran 2004 tarihinde yaptığı "Necati Zekeriya'dan Yahya Kemal'e Şiir Şöleni" nden başka.

2. Şemseddin Sami'nin hayatı ile ilgili olarak bakınız: Osman Fikri Sertkaya; "Şemseddin Sami ve Kâmûs-ı Türkî'si", **Türk Kültürü**, Haziran 1967, Sayı:56; Şükran Kurdakul, **Şairler Ve Yazarlar Sözlüğü**, 2. baskı, Ankara 1973, s. 357-358; Ağah Sırrı Levent, **Şemseddin Sami**, Ankara, 1967; Hikmet Turhan Dalliçoğlu, **Şemseddin Sami Hayatı Ve Eserleri**, 1934; Şecaattin Tural, **Şemseddin Sami**, İstanbul, 1999.

Şemseddin Sami, önce eşinin yanında Erenköy'deki mezarlığına defnedilmiştir. Daha sonra ise merhumun kemikleri 1968'de yeni aile kabristanının bulunduğu Feriköy mezarlığına nakledilmiştir.

Arnavutluk hükümeti, 1959'da Türkiye'den Şemseddin Sami'nin kemiklerini istemiş, ama ailesi buna razı olmamışlardır. O zaman Tercüman Gazetesi'nde Peyami Safa bu konuda çok anlamlı bir yazı yazmıştır.

ŞEMSEDDİN SAMİ'NİN MEZARI KİMİNDİR?

Arnavutluk Hükümeti, Kamüsül A'lam ve Kamusu Türkî müellifi Şemseddin Sami'ye sahip çıkıp O'na muhteşem bir mezar yaptıracakmış ve merhumun ailesinden izin istemiş. Çünkü Şemseddin Sami Arnavut'muş.

Evet, Şemseddin Sami Arnavut'tu. İstanbul'da da, zaruri sebeplerle, hala bir mezarı yoktur. Arnavutluk'ta kurulan Şemseddin Sami Müzesinin bir eşi de Türkiye'de yoktur. Hatta rahmetli lûgat üstadının gönlünde bir Arnavutluk idealinin yaşamış olduğunu idda edenlerin pek de haksız olmadıklarını söyleyebiliriz. Şemseddin Sami bir Arnavut alfabesi hazırlamış, Kamüsül A'lam'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa gibi su katılmamış Türk büyüklerini Arnavut gibi göstermeye çalışmıştır.

Fakat rahmetli bugün sağ olsaydı, gene Türkiye'de ölmek ve gömülmek isteyecekti. Arnavutluk'a karşı ırkî zaafını kat kat aşan bir sevgi

ile Türk Milletine bağlıydı. Türk dili üzerinde hummalı çalışmaları ve bıraktığı abidevi eserler, O'nun Türkçe'yi ve Türkiye'yi müfrit öz Türkçecilerden daha fazla sevdiğini gösterir. Fakat Arnavut Hükümetine kızmayalım. Tiran'da kurulan Şemseddin Sami Müzesi ve mezarının oraya nakli talebi yüksek bir kültür anlayışı ve ilme saygı ifade eder. Şemseddin Sami'yi bugüne kadar resmen, layık olduğu ölçüde değerlendirmedığımız için, bize kızmak değil, sıkılmak düşer. Rahmetlinin gelini Fahriye Hanımefendi, Arnavutluk Elçiliğinin ısrarlı taleplerini reddettikten sonra, mezarının ailece yeniden yaptırılacağını haber veriyor. Şemseddin Sami'nin mezarı Arnavutluk'un değil, Türklüğündür. Onun hatırasını tunçlaştıracak bir anıt inşasında Maarif Vekaletimizin de büyük bir yardım payı olmalıdır. Büyüklerimizi benimsemesek, birer ikişer onları elimizden kaparlar. Çünkü kanında Arnavut, Arap, Acem, Rum, Ermeni ve Bulgar kromozomları bulunan Türk büyükleri yok değildir. Her millette olduğu gibi. Onlar, benimsedikleri nispette Türk'tür.

Tercüman, 1959

Nevzat Köseoğlu, **Peyami Safa**, Alternatif Yayınları, Ankara, 2002, s.220

3. Şu ilginç tevafuka bakınız ki, bu sene Üç Tarz-ı Siyaset'in de 100. yılıdır. Üç Tarz-ı Siyaset, başlıklı uzun makalenin ilk yayın yeri Kahire'dir. Yusuf Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset", **Türk Gazetesi**, 25 Mart 1320/1904, Sayı:24; 10 Nisan 1320, 1904, Sayı:26; 22 Nisan 1320/1904, Sayı 27.

Bu uzun makale daha sonra Kahire, İstanbul ve Ankara'da kitap olarak da yayımlanmıştır.

Üç Tarz-ı Siyaset ile ilgili bir değerlendirme için bakınız:

Doç.Dr. Recep Duymaz, "Üç Tarz-ı Siyaset Yüz Yaşında", **Türk Kültürü Dergisi**, Temmuz-Ağustos 2004, Sayı 495-496, sayfa: 647-652 (Ankara).

4. Türklerle ve özellikle Türk dil ve diyalektleriyle uğraşan bilim koluna Türkoloji denilmektedir. Bu ad yerine "Türklük Bilimi"ni kullanmak daha doğru olacaktır. Türklük biliminin geçmişi Avrupa'da XIV.yüzyıla kadar çıkar. Ancak bu terim geniş kapsamıyla Türk boyları üzerine bilgi veren bilim kolu olarak alınacak olursa, eski Türk boyları üzerine bilgi veren Latin ve Bizans yazarları Türklük biliminin öncüleri sayılabilirlerdi.

Prof. Dr. Hasan Eren, Türklük bilimi üzerine çalışmalarıyla tanınan isimleri ve çalışmalarını tatman bir kitap hazırlamıştır. Bakınız:

Prof. Dr. Hasan Eren, **Türklük Bilimi Sözlüğü**(I. Yabancı Türklöğlar), Ankara 1998.

5. Bu konuda Nihad Sami Banarlı'nın değerlendirmeleri için, Nihad Sami Banarlı, **Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı-III**, İstanbul, 1981,

s.357-361'e bakabilirsiniz.

Türkçülük hareketinin doğuşu, gelişmesi, edebiyata ve devlet yönetimine yansımalarına dair daha geniş bir bilgi için ise; Doç.Dr. Yusuf Sarınoy, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi Ve Türk Ocakları**, İstanbul 1974 isimli esere bakabilirsiniz.

6. XX.yüzyılın başında Osmanlının payitahtı İstanbul'da Türkçülük fikrini öne çıkartan bir topluluk kurulmuştur; Fakat bu topluluk **siyasî** olmaktan çok **ilmîdir**.Bu topluluğun kurulmasında Türkler ile Almanların birbirlerine yaklaşmalarının rolü olduğunu belirtenler de vardır. Şemseddin Sami, Necip Asım, Veled Çelebi ve Hasan Tahsin bu topluluğun üyeleri olup **İkdam** gazetesi de bunların fikirlerinin yayıncısıdır.Topluluğun gelişmemesinin sebebi ise mevcut hükümetin bu topluluğa iyi bir gözle bakmamasıdır.

7. **Ahmed Vefik Paşa**, Tanzimat yıllarında bir ilim hareketi olarak başlayan milliyetçi çalışmaların ilk yazarıdır.Paris'te St.Louis Lisesi'nde okuyan Vefik Paşa, devlet hizmetinde bulunmuş, Paris elçiliği, Edirne, Bursa valiliği, Âyan azalığı, Darü'l fünûn müderrisliği, Dahiliye nazırlığı ve sadrazamlık gibi vazifelerde bulunmuştur.

Avrupa'daki Türkoloji hareketlerine büyük ilgi duyan Vefik Paşa, Türkiye'de milliyetçi bir görüş ve düşünüşle, dil, tarih, folklor alanlarında eserler vermiştir.Önce **Ebülgazi Bahadır Han**'ın **Şecere-i Türkî** isimli eserini Çağatay Türkçesinden Osmanlı Türkçesine aktarmış, bununla Orta Asya Türk-Moğol tarihinin Osmanlılarca bilinmeyen bir kısmı Türkiye Türklerine tanıtmak, bizim Osmanlılardan önce de büyük bir tarihimiz olduğunu belirtmektedir.

Daha sonra Anadolu Türkçesinin ilk sözlüğü olan **Lehçe-i Osmanî**'yi hazırlamış, bu eserin birinci cildinde yüzyıllardan beri ilk defa Türkçe kelimeler bir araya toplanmıştır.Bu eser kendinden sonraki milli lisan çalışmalarında örnek olmuş daha yeni ve geniş araştırmalar için değerli bir kaynak vazifesi görmüştür.Vefik Paşa, bu eserinde Türkçenin lehçeleri hakkında bilgiler vermiş, bunların Osmanlı coğrafyasında ve Türkistan'daki yayılış sahalarını belirtmiştir.Aynı eserde, Türk tarihinin Hicret'ten beş bin yıl önce başladığına işaret etmiş, Türklerin **Oğuzlar-Selçuklular-Osmanlılar** silsilesine dikkat edip, Oğuzların Türk aşiretinin en şerefli olduğunu belirtmeye lüzum hissetmiştir.

Ahmed Vefik Paşa'nın yine milliyetçi düşüncelerle hazırladığı üçüncü eser, **Atalar Sözü** isimli darbimesel mecmuasıdır.Tarihe ve Osmanlı tarihine ait daha başka eserleri de bulunan Ahmed Vefik Paşa, kendinden sonraki Türk milliyetçileri tarafından sevgiyle anılmıştır.

8.Arayışlar devrindeki ilmî Türkçülüğün ikinci önemli ismi Şıpka kahramanı **Süleyman Hüsnü Paşa**'dır.Süleyman Paşa, büyük bir asker, bilgili

bir milliyetçiydi. Askerî mektepler Nazırlığı yaptığı zaman, bu okullara millî-askerî terbiyeyi geliştirerek, bir yön vermiş, bu arada mekteplerde okutulacak kitapları sahanın uzmanlarına tercüme ettirmiş, kendisi de **Sarf-ı Türkî** isimli bir dilbilgisi kitabı yazmıştır. Süleyman Paşa'nın bu kitabına, o zamana kadar alışıldığı gibi, **Sarf-ı Osmanî** veya **Kavaid-i Osmaniyye** gibi isimler koymayıp, **Sarf-ı Türkî** demesi, Türkçeyi bütün Türk milletinin dili kabul eden doğru ve ilmî görüşü dolayısıyladır.

Süleyman Paşa, Servet-i Fünun Edebiyatının kurucularından Recaizade Ekrem'e yazdığı bir mektubunda **Osmanlı Edebiyatı** sözünün yanlış olduğunu; dilimizde Osmanlı dili ve milletimize Osmanlı milleti denilemeyeceğini söylüyor; "Osmanlı tabiri, devletin adıdır, milletimizin adı ise Türktür; bu sebeple lisanımıza Türk dili, edebiyatımıza Türk edebiyatı demek lazımdır." diyordu.

Süleyman Paşa'nın ilmî Türk milliyetçiliği alanındaki en önemli eseri ise **Tarih-i Âlem**'dir.

9. Türkçülük çalışmalarının görüldüğü bu üç alanla ilgili değerlendirme için bakınız: Prof.Dr.Sadık Kemal Tural, "II. Meşrutiyet Döneminde Türk Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1992, s.471-502; Sadık K. Tural, **Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında (1908-1920) Edebiyatımızda Türkçülük Akımı**, Ankara 1978 (Hacettepe Üniversitesi basılmamış doktora tezi).

10.XIX. yüzyılda Türk dünyasında ve daha bariz olmak üzere, Osmanlı sahasında askeri, siyasî, iktisadî, malî, idarî, sosyal ve estetik alanlarda mevcut birikimin aleyhine gelişen **arayışlar** başladı. Bu arayışlar ferdin hak ve hürriyetleri ile devletin siyasî, askerî, malî, hukukî ve idarî yapısında yeniden yapılanma etrafında gelişti. XIX. yüzyıl başından itibaren hemen bütün sahalarda hissedilen ve bu arada edebiyat başta olmak üzere sanatta da çok açık bu devreye **Arayışlar Devri Türk Edebiyatı** diyoruz.

Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-i Keşân'ının ve padişaha sunduğu ilk layihanın üslûp ve mantığını **Arayışlar Devri Türk Edebiyatı**'nın başlangıcı sayıyoruz.

Arayışlar Devri Türkiye Edebiyatı, kendi içinde bir takım dönemlere ayrılır:

- Klasik Edebiyattan Ayrılma Dönemi,
- Toplum İçin Edebiyat veya Eğitici Edebiyat Dönemi,
- Servet-i Fünun Topluluğu ve Çağdaşları Dönemi veya Batılı Eğitimin Meyvesini Toplama Dönemi,
- Edebî Fetret veya Edebî Hareketlerin İstanbul Dışına Çıktığı Dönem,
- II. Meşrutiyet Dönemi veya Ferdîyetçilik ile Millî Romantik Duyuş Tarzının Edebiyatlaştığı Dönem,

Milli Mücadele Dönemi,
Atatürk Dönemi,
Edebiyat Dünyasında Edebiyatsızlık ve İdeoloji,
Edebiyatta Siyaset Dönemi

Arayışlar Devri Türk Edebiyatını Prof. Dr. Sadık Kemal Tural bu şekilde devrelere ayırmaktadır.Bu devreler içinde Şemseddin Sami'nin ve arkadaşlarının özel bir yeri vardır.

Bakınız Sadık K. Tural; "II. Meşrutiyet Döneminde Türk Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı**, Cilt3, 2. baskı, Ankara 1992, s.471...

11. Şemseddin Sami ile ilgili bu değerlendirme edebiyat tarihçisi Nihat Sami Banarlı'ya aittir.Bakınız: **a.g.e.**, s.360-361.

12. Doç.Dr.Osman Fikri Sertkaya, doğumunun 117., ölümünün 63. yıldönümünde Şemseddin Sami için yazdığı bir yazısında **Kamus-ı Türkî'yi** değerlendirmiştir.Önemine binaan bu makalenin ilgili bölümünü buraya alıyorum:

(...)

"Lügatçilik tarihimizde Şemseddin Sami, mümtaz bir mevkiye sahiptir.Son asır içinde neşredilen sözlüklerde, yaşayan canlı Türkçeyi en iyi tespit etmiş olmak şerefini taşıyan sözlük Şemseddin Sami'nin Kamus-ı Türkî'sidir.Yayınlandığından bu yana 67 yıl geçtiği halde ondan sonra hazırlanan Türkçe sözlüklerin hiçbirisi onu aşamamıştır, hatta ona ulaşamamıştır.

Kamus-ı Türkî her şeyden önce, bize yeni bir sözlük anlayışı getirmiştir.Şemseddin Sami'nin ilk mühim hareketi eserinin adını seçerken gösterdiği titizliktir.Bilindiği gibi, o devre kadar yazıla gelen sözlüklerin çoğundaki **Lügat-i Osmanî** veya **Kamus-ı Osmanî** sözünü atmış ve yerine ilk defa olarak "**Türkî**" kelimesini kullanmıştır.Daha önce Ahmet Vefik Paşa tarafından yayınlanan ve yalnız Türkçe kelimeleri ihtiva eden lüğatin bile adının "**Lehçe-i Osmanî**" oluşu göz önüne alınırsa Şemseddin Sami'nin eserine isim seçerken gösterdiği bu dikkatin mânâsı daha iyi anlaşılır.O, bu durum için "**Kamus-ı Türkî Mukaddimesi'nde: Bizce müstâmel lügat-i arabîye ve fârisîyeyi câmi' olduğu halde bu kitabın"Kamus-ı Türkî"namiyle tesmiyesine belki itiraz edenler bulunur.Lakin lisanımız Lisan-ı Türkî'dir.Bu lisana mahsus lûgat kitabına dahi başka bir isim düşünmek abestir. Lisanımızda müstâmel kelimelerin cümlesi de herhangi bir lisandan me'huz olursa olsun hakikaten müstâmel ve ma'lum olmak şartıyla ma'dûddur."**demektedir.

Şemseddin Sami'nin getirdiği ikinci yenilik de en az birincisi kadar mühimdir.O zamana kadar yayınlanan sözlüklere, umumiyetle, Osmanlı Türkçesini meydana getiren kelimelerin yalnız Arapça ve Farsça olanları

alınmıştır. Türkçe sözler, ya hor görülerek veya “o ana dilimizdir, nasıl olsa herkes biliyor” düşüncesi ile alınmamıştır. Hatta bu sözlüklerin çoğu Osmanlıca da kullanılsın kullanılmasın, lüzumsuz Arapça, Farsça kelimelerle doldurulmuş olduğu için, yazı diline geçememiş nice Türkçe kelime de bu yüzden unutulmuştur. Şemseddin Sami bu durum için şöyle söylemektedir: **“Hâvi oldukları kelimelerin yüzde sekseni asla kullanılmayan ve kullanılmasına da ihtiyaç olmayan lügat kitaplarına “Lügat-i Osmanîye” namı verilmiştir de sırf Türkçe kelimelerin zapt ve tefsiri “malumu îlâm” kabilinden addedilerek lüzumsuz ve fâili lisânının lügatlerini zapt ve tefsire muhtaç olmaya idi, sırf arabîden arabîye müfessir Kamuslar, Suhanlar Luablar, Lisan-u Araplar, Mühitü’l mühitler, farisiden farisiye Buhanlar, Ferhengler, Fransızca’dan Fransızca’ya Büşreler, Laruslar, Littreler vücuda gelmezdi.”** Şemseddin Sami işte bu Türkçe kelime katliamını nispeten önlemiştir. O’na göre Osmanlıca diye bir dil yoktur. Dilimiz Türkçedir. Kullandığımız kelimelerin bir kısmı yabancı asıllı olsalar da, onlar, artık Türkçe’nin malı olmuştur, Türkçeleşmişlerdir. Onları dilden çıkarmanın hiçbir manası olmadığı gibi buna lüzum ve imkan da yoktur. Bu durum için: **“Lisanımızın Türkiyü’l asl olan kelimatını câmî’ olup da arabi ve farisi’den me’huz lügat ve ıstılâhat-ı müstâmele ve me’nusayi hâvî olmayan bir lügat kitabı mesela İngilizcenin fransızcadan müstear kelimâtını yani bu lisanın hemen nıfs-ı lügatini hâvî olmayan bir lügat kitabına benzer ki böyle bir lügat tertibini hiçbir ingiliz tasavvuf bile etmemiştir.”** demektedir.

Bu düşünce ile hareket eden Şemseddin Sami sözlüğüne, dilde kullanılan kelimeleri menşe gözetmeden almış, kullanılmayan kelimeleri ise Türkçe asıllı bile olsalar almamıştır. **“Lisanınız için tertip olunacak kâmûs bu lisanda müstamel, gerek türkiyü’l asl, gerek elsine-i sâireden me’hûz kelimat ve ıstilahatın cümlesini câmî’ ve lisanımızda müstâmel olmayan kelimelerden âri olmalıdır.”** **“Bir lisanın kamusu, o lisanda müstâmel kaffe-i lügat-i câmi’ ve o lisanda kullanılmayan kelimelerden âri olmak şarttır. Bu halde, lisanımızda müstâmel ve gayr-i müstâmel olan kelimât-ı arabiye ve farisiyeyi câmî’ olup da asıl Türkçe kelimelerden âri olan lügat kitapları lisanımızın malı olmadığı gibi, sırf Türkçe kelimeleri hâvi olup da bizce müstamel kelimât-ı arabiye ve farisiyeyi ve ıstilahat-ı mütenevviayı câmî’ olmayan kitaplara da lisanımızın mükemmel kamusu nazarı ile bakılmaz.”** Şemseddin Sami’nin bu davranışları onun lügatçiliği hakkında bize bir fikir vermektedir. O’na göre mükemmel bir lügat şöyle olmalıdır: **“Fikr-i âcizaneme göre bir Kamus-ı Türkî mükemmel olabilmek için, Türkiyü’l-asl olan kelimelerin kaffesini**

câmi' olmak iktiza eder. Halbuki lisanımızın kelimelerini cem ve zapt hususunda şimdiye kadar pek az himmet olunmuş, ve her kavim ve "ümmetde lugaviyyûnun esâmi ve terâcimi mücelledât teşkil ettiği halde, bize bu ilimle tevaggul etmeyi, kimse düşünmeyip, lisanımızın kelimatı hemen gayr-ı mazbût bir halde kalmış olduğundan, böyle bir eserin mükemmeliyeti mümkün olabilmek için, Türkçe'de muharrer kâffe-i âsârın tettebbûu ile iktifa olunmayıp, bu lisanın sözlendiği memâlikin cümlesine tûl-i müddet seyahat ve lisanlarını iyi bilen sunûf-i muhtelif-i ahâli ile sohbet edilerek en nâdirelerine varılınca kadar kâffe-i lûgat zapt ve kayd olunmak iktizâ eder. Bu ise bir adamın bütün ömrünü buna hasretmesine mütevaflık olduğu halde yine vehle-i ulâda pek o kadar mükemmel olmayıp birbirini takip edecek lûgaviyyûnun tet'âbu-i mesâi ve himemâtiyle ve mürûr-i zamânla tekemmül edebilir." Yani Şemseddin Sami: Mükemmel bir lûgat, Türkçe kullanılan kelimelerin hepsinin tespiti ile olabilir, bu tespit işi bugüne kadar yapılmadığından, bugün yapılacak iş, Türkçe'nin konuşulduğu memleketlerde dolaşp, Türkçe'nin en nâdir kelimelerine varıncaya kadar hepsinin tespit edilmesidir. Bu şekilde meydana gelen lûgat bile mükemmel sayılamaz, mükemmeliyete, ancak birbirini takip edecek lûgatçilerin kendinden evvelki eserleri ikmâl ve düzeltmesi ile ulaşabilir demektir.

En koyu bir milliyetçilik duygusu ile Türkçeyi koruyup bu konuda gayet hassas davranan değerli münevverimiz, daha 67 yıl önce en doğru bir görüşü tespit etmiş iken, şimdi o yoldan tamamen uzaklaşmıştır.

Bugün dilde tam bir kelime anarşisi mevcuttur. Dildeki canlı kelimeler bir yandan bilgisizlik, diğer yandan ideolojik sebeplerle atılmakta, yerine uydurmaları teklif etmektedir. Yaşayan Türkçe katledilip, yerine bir kuş dili konulmak istenmektedir. Yarım asır önce Şemseddin Sami tarafından işaret edilen doğru yol tutulmadığı için, bugün Kâmûs-ı Türkî'nin yazıldığı yıllardan çok daha geri duruma düşülmüştür. Halbuki bu hususta eseri tekâmül ettirmeli idi. Bugün, Türkçe tahrip edilirken muhakkak ki Şemseddin Sami'nin de kemikleri sızlamaktadır.

13. Prof. Dr. Sadık Kemal Tural, **Şahsiyetler ve Eserler**, Ankara 1993, s.49-50.

14. Gazete ve tiyatrodan sonra, Batılılaşma Yolunda Türk edebiyatına giren edebî türlerden birisi de hikâye ve romandır. Klasik Edebiyat döneminde (Divan Edebiyatı) hikâye ve roman ihtiyacı, mesnevî tarzında yazılan **Leylâ ile Mecnun**, **Ferhat ü Şirin**, **Vamık ile Azra...** gibi manzum hikâyeler yanında halk arasında dilden dile dolaşan **Kerem ile Aslı**, **Tahir ile Zühre**, **Hazreti Ali'nin Cenkleri**, **Köroğlu**, **Battalname**, **Saltukname...** eserlerle karşılanıyordu.

Batılı örneklerle uygun şekilde hikâye türünün başlaması ise önce tercüme ile olmuştur. Batılı anlamda hikâyelerin ilk Türkçe telif çalışmaları ise, Ahmet Mithat Efendi'nin 1870'den itibaren neşretmeye başladığı **Kissadan Hisse** ve Letâif-i Rivâyât dizisi ile başlar. Emin Nihat Bey'in 1873-1875 yılları arasında kaleme aldığı **Müsameretnâme**'de bu yoldaki ikinci teşebbüsdür. Bunlar sırasıyla:

- 1875'de Şemseddin Sami Bey'in **Taaşuk-ı Talat ve Fitnat**,
- 1876'da Namık Kemal'in **İntibah**,
- 1880'de Namık Kemal'in **Cezmi**,
- 1887'de Sami Paşazâde Sezai Bey'in **Sergüzeşt**,
- 1889'da Recai Zade Mahmut Ekrem'in **Araba Sevdası**,
- 1890'da Sami Paşazâde Sezai Bey'in **Küçük Şeyler**,
- 1890'da Nabizâde Nazım'ın **Karabibik**,
- 1896'da Nabizâde Nazım'ın **Zehra**,

adlı eserleri takip eder.

15. Mehmet Kaplan, **Edebiyat-2**, İstanbul, 1977, s.31-32

16. **Türk Dünyası El Kitabı**, c.3, s.390.

17. Doç. Dr. Gündüz Akıncı, **Türk Romanında Köye Doğru**, Ankara 1961, s.10.

Daha sonra **Taaşuk-ı Talat ve Fitnat**'ı yeni harflerle yayına hazırlayan Dr. Sedit Yüksel'de Akıncı'nın bu görüşüne katıldığını belirtmektedir. Bakınız: **Taaşuk-ı Talat ve Fitnat**, Hazırlayan: Doç. Dr. Sedit Yüksel, 2. baskı, Ankara 1979, s. IV

18. Bu roman önce cüz cüz basılmıştır. 18 Kasım 1872 tarihli basiret gazetesinde böyle bir bilgi bulunmaktadır.

19. Sefiller (1862), ünlü Fransız yazarı Victor Hugo'nun romanı (Les Miserables). Roman, kürek mahkumu olan Jan Valjan'ın hayat hikâyesi üzerinde kurulmuştur. Sosyal hayatta cehennemî bir hayat ve bu hayattan kurtuluş noktası hayatın odak noktasını oluşturur. Bu yüklü vak'a içinde sosyal hayatın değişik kesimlerinden renkli tipler sivrilir ve olayların akışını yönlendirir. Roman, o dönemin Paris hayatını çok yönlü yansıması ile dikkatleri üzerine toplamıştır.

Sefiller, Türk edebiyatına ilk defa 1862'de **Mağdurîn** Hikâyesi adı altında eserin bazı bölümlerinin Arapça'dan tercüme edilmesiyle kazandırılmıştır. **Ceride-i Havadis** gazetesinde tefrikası yapılmıştır. Bu romanı bir bütün olarak ilkin Şemseddin Sami Türkçeye aktarmıştır.

20. Sadece hikâyenüvis olmalıydım, birçok şeyler olmak isteyince hiçbir şey olmayanların âkıbetine düşmek mukadderdi.

Hikâye!... Hayatı da bir hikâye nev'inden telâkıyye meyyal olmalıydım ki her şeyden bunun mübtelâsıydım. Fransızcada kâfi bir vukuf elde ettikten sonra Şemseddin Sami Bey'in "Sefiller" tercümesi istisna edilirse

Türkçe roman okumaz olmuştum. İlk okuduğum Fransızca roman Piere Zaccon'un "Ölüme kadar düello" kitabı oldu. Bunu sıra ile o asrın bütün büyük hikâyeleri takip etti. Eugene Sue, Paul Feval, Frederic Soulie ve saire... Nihayet Alexandre Dumas'da tevekkuf ettim. Onun meftunu idim; ve onun tarihî hikâyelerinden aşılana bir zevk iledir ki tarihe merak ettim.

İlk önceleri bu eserleri tamamen anlar mıydım? Elbette değil, fakat anlamadığım satırlarda tevakkuf etmeyerek, hatta lûgate müracaat etmeyerek, koşa koşa seri' bir at seyranında zaptedebilen manzaralarla iktifa edencesine, okurdum. Lisan öğrenmek isteyenlere bu usûlü tavsiye ederim. Lûgat kitaplarının vesâyetine müracaat etmeyerek, tabir caizse her kelimeyi bizzat kendi şahsiyetinde ve kendi mevkilerinde, kendi havalarında tanımak için en iyi çare bu olduğuna kaniim.

Sonra terceme... Fakat bunun için behemehal lûgate müracaat lazımdır.O tarihte Fransızca'dan Türkçe'ye Bianchi'nin kullanılmaz bir eseriyle Kalfa'nın ihtiyaca vefa etmez küçük cep lûgatinden başka bir kitap yoktu.İşte bu sırada Şemseddin Sami'nin o güzel lûgati imdadıma yetişti.Cüz cüz intişar ederdi, ve her cüzünü ben sabırsızlıkla intizar ederdim.

Memleketin irfanına en büyük hizmetlerden birini yapmış olan, vücûde getirdiği eserlerle bilhassa "Kamusü'l- Âlâm" ve "Lûgat-i Osmâniye" siyle başlı başına bir kütüphane te'sis eden bu şayanı hayret faliyet menbainin feyiz verici dalgaları ta o tarihte başlayarak bütün bizim neslimizi ihya etmiştir.Ben onu terceme ettiği "Şeytanın yadigârları" ve Victor Hugo'dan tercümesine başlayıp ikma! edemediği "Sefiller" ile, bir de "Hafta" risalesiyle tanırdım.

Jaba'nın nezareti altında başlayan tercüme tecrübesine artık müstakilen devam edebilirim: Bu sırada Alexandre Dumas'dan "Kraliçe Margo"yu, Scribe'den "Bir macera-yı aşk"ı bir hamlede tercüme ettim.Bunlardan ikincisinin nasıl kaybolduğuna vâkıf değilim.O ruhsat almadı, fakat müsveddeleri de bana iade edilemedi, bu bir çok zamanda arada halledilememiş bir mes'ele olarak kaldı.Bu adamla her temasımda kendinden nahoş bir te'sirle ayrılacağımın ilk tezahürü bu vesile ile vukua gelmişti.

Bir aralık mütercimlikte dâiyeperverliği yükseldim.Manzum bir hâile terceme etmek istedim. Jean Racine'nin "La Thebadie" namındaki eserini... fakat nesren, Türkçe'ye.-Kim bilir nasıl bir Türkçe idi?-çevirdim ve bunun birkaç parçasını haftada bir gece odamda toplanan refiklerime okurdum.Onlar ne büyük sabır ile dinlerlerdi! Sade sabır değil, büyük bir hayret de bu sabra refakat ederdi.Hep çocukluk; bizi hayrete düşürmek için bir küçük vesile kifayet ederdi.

Asıl hayrete şayan olan bendeki cür'etti, öyle bir cür'et ki daha ne

Fransızca'da iktidarı ne Türkçe'de gösterilecek bir lisanı olmadan beni İstanbul risalelerine, hatta vilâyetin resmî ceridesine yazılar göndermeye sevketti.Lâkin bu cür'etten daha ziyade hayrete şayan olan o yazıların kabul ve neşredilmiş olmasıydı.

İşte muharrirlik hayatımın mebâdisini bunlar teşkil eder.

21. Prof. Dr. Sadık Tural, "Bir Hayat Hikâyesinin Ana Çizgileri:Milli Şair", **Şahsiyetler ve Eserler**, Ankara, 1993, s.43-61.

22.Ömer Seyfeddin, **Bomba**, 5.baskı, Erdem Yayınları, İstanbul, 2002, s.150.

23.Osmanlıca mı Türkçe mi? Tartışması Şemseddin Sami'den beri yapıla gelmiştir.Bu konuda millî edebiyatçılarımızdan Ömer Seyfeddin de Şemseddin Sami gibi düşünmektedir:

"Osmanlı namı altında bir millet yoktur.Halbuki lisan mutlaka bir milletin olur.Yalnız bir Osmanlı devleti vardır.Lisanlar ülkelere değil milletlere nispet olur.Şimalî Amerika'da konuşulan lisana Amerikanca denilmez, İngilizce denir."

Ömer Seyfeddinle ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Zeki Gürel, **Ömer Seyfeddin**, Alternatif Yayınları, Ankara, 2002

24.Prof. Dr. Sadık Tural, edebiyat terimini şu şekilde tarif etmektedir:

Edebiyat insanın yaratılış sebebine ait uyarımlardan tefekkür zemininde yeşeren; daha hoş, daha güzel, daha ulvînin peşinde olmanın sonucu olan, duygu ağırlıklı bir yaklaşımla dilin özel imkanlarından faydalanarak kompozisyonlaşan dile bağlı bütünlüklerdir.Edebiyatçı ve edebiyat bilimci şeklinde iki ayrı kavram kullanmak şartı ile, malzemesi dil olan kompozisyonlar meydana getirenlere edebiyatçı diyelim."

Bakınız: Yard.Doç.Dr. Zeki Gürel, **Türkistan Yazıları**, Berikan Yayınları, Ankara, 2004, s.174.

25.Benim görebildiğim üç sözlük var Türkçe-Arnavutça:

* Sami Neziri, **Türkçe-Arnavutça Sözlük**, Tirana, 2003.

* Prof. Dr. Rian Dişçi, **Arnavutça Konuşma Kılavuzu**, Türkçe-Arnavutça/Arnavutça-Türkçe Sözlük, Fono Yayınları, İstanbul, 2000.

* Hysen Voci, **Fjalo Tukisht-Shokip**, Tirana, 2002

BALKAN MÜSLÜMANKARINDA DİN-KİMLİK BÜTÜNLEŞMESİ

Bölüm II

Dr. Musa MUSAI

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

5.1 Balkan Müslümanlarında Dinî Hayat (Dindarlık) ve Demografik Özellikler

Din ve kimlik ilişkileri üzerinde yapılan araştırmalar, dinî inanç ve tutumların bireyin diğer insanlarla ilişkileri, ahlaki davranışları, dünya görüşü, duygu ve düşünceleri üzerinde az veya çok belirleyici ve derin etkiler bırakabildiğini göstermektedir. Mesela kişiliğin sonradan kazanılan ve daha ziyade kişinin çevresinden gelen sosyo-kültürel özellikleri ifade eden karakterin oluşması ve yapılanmasında dinin rolünü ve etkisini kabul etmemek mümkün değildir.

Bu açıklamaları yaptıktan sonra aşağıda da görüleceği gibi dinî hayatın bütün boyutlarıyla ilgili elde edilen bulgular ve veriler ayrı ayrı değerlendirilip tartışılacaktır.

5.1.1 Demografik Değişkenler ve Dindarlık İlişkisi

Cinsiyet, medeni durum, ülke, tahsil, gelir gibi demografik özellikler ile dinî hayat arasında nasıl bir ilişki vardır? Balkan Müslümanlarının dinî hayatlarında hangi demografik faktörlerin etkisi ve katkısı vardır? Bu ve benzeri sorulara cevap aramak için araştırma bulguları çerçevesinde dinî hayatı (dindarlığı) oluşturan faktörler bağımlı değişken, demografik özellikler ise bağımsız değişken kabul edilerek analizler yapılmıştır.

Bu analiz sonuçlarına göre bağımlı değişkenler yani dindarlık değişkenleri üzerinde bazı bağımsız değişkenlerin farklara yol açtığı görülmüştür. Mesela dindarlığın ikinci boyutunu oluşturan “*dinî inançlara bağlılık*” diye isimlendirdiğimiz ve dindarlığın üçüncü faktörünü oluşturan “*dinî ve sosyal dayanışma bilinci*” diye ifade ettiğimiz bu iki boyuta giren tutum ve davranışlar bakımından kadınlar ile erkekler arasında manidar

bir farklılığın olmadığı gözlenmiştir. Dinî hayatın bu iki boyutu bakımından kadınlar ile erkekler arasında anlamlı fark bulunmaması, onların dinî hayatlarında ortak tutum ve davranışlara sahip olduklarının bir göstergesidir. Bu bulgu bizim “*Balkan Müslümanlarının ortak ve benzer dinî tutumlara sahip olduğu*” yönündeki hipotezimizi destekler mahiyettedir.

Bununla beraber benzerliklerin yanında erkekler ile kadınlar arasında dinî hayat (dindarlık) boyutlarından ikisinde farkların da olduğu gözlenmiştir. Araştırma bulgularına göre “*cinsiyet, yaş, farklı ülke, etnik köken, gelir durumu, medeni durum ve yöre*” değişkenleri, dinî hayat (dindarlık) üzerinde fark yaratmıştır. Cinsiyet faktörü ile dinî hayat ilişkisini incelediğimizde, cinsiyet faktörünün dinî hayatın üç boyutunda (inançlılık, dinî ve sosyal dayanışma bilinci ve dinî ve sosyal algı) farklılığa yol açmadığı tespit edilmiştir. Diğer iki boyutunda ise farklılık doğurduğu gözlemlenmiştir.

Bu duruma göre dindarlığın iki boyutundaki tutum ve davranışları yansıtan ortalamalar, dikkate alındığında Dinî hayatın “*İbadet ve sosyal ilişkiler*” boyutuna giren özellik ve davranışlar açısından erkekler, kadınlara kıyasla daha önde görünüyorlar. Çünkü başka bir ifadeyle “*Kur’an okuma, camide namaz kılma, eş seçiminde dinî aidiyete önem verme, kurban kesme, giyim tarzında dinden etkilenme, alışverişlerde dinî önerilere önem verme, komşuların dindar olmasına dikkat etme, dinî kurumlara yardımda bulunma, sosyal hayatlarında dinî önerilere önem verme vb.*” gibi ibadet ve sosyal yönü ağır basan tutum ve davranış tarzlarını benimseme eğilimi, kadınlara kıyasla erkeklerde daha yüksektir. Zira erkeklerin ortalama puanları (3.68) kadınların ortalamasından (3.44) daha yüksektir. Bu iki ortama puanı arasında $p < .01$ düzeyinde anlamlılık olması, cinsiyet faktörünün dindarlığın bu boyutunda anlamlı fark doğurduğunu göstermektedir.

Dinî hayatın “*geleneksel ve dinî değerlere saygı*” boyutuna giren “*mevlit okutma, ilim ve din adamlarına saygı gösterme*” ve benzeri dinî sosyal faaliyetler açısından ise erkeklerin puanının kadınlardan daha düşük olması, erkeklerin kadınlara nazaran bu tür geleneksel dinî faaliyetlere karşı daha az ilgi gösterdiklerini veya bu konulardaki tutumlarının daha zayıf olduğunu göstermektedir.

Psiko-sosyal araştırmalar, genelde yaşın ilerlemesiyle birlikte insanların dine bakışında, dinî duygu, düşünce, tutum ve davranışlarında daha olumlu değişimler olduğunu, başka bir ifadeyle kendilerini dine daha yakın hissettiklerini ortaya koymaktadır. Nitekim Din Psikolojisi alanında yapılan araştırma bulgularına göre, genel bir eğilim olarak dine ve dinî

pratiklere atfedilen önem ve ilginin en az olduğu dönemin, ilk yetişkinlik yılları (21-25 yaş) olduğu dile getirilmektedir.⁵ Ancak Araştırma bulgularımız bunun Balkan Müslümanlarında böyle olmadığını göstermektedir. Çünkü araştırma bulgularımız inanç boyutu bakımından en zayıf ortalamaya 60 yaş ve üstü (4.28) deneklerin sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bulgular doğrultusunda Balkan ülkelerinde ileri yaş dönemlerinde bulunan deneklerin "*inançlara bağlılık*" boyutunda diğer yaş gruplarından daha düşük ortalamalara sahip olmaları, değişim süreçlerinin başlamasından önceki süreçlerle ilgili olabilir. Çünkü bu insanların yaşadıkları dönemlerde devlet veya diğer toplumsal kurumlar vasıtasıyla din üzerinde baskı yapılmıştır. Bu baskılar sebebiyle 60 yaş ve üstü deneklerin bu etkiyi halen taşıdıkları söylenebilir.

Ülke faktörüne göre yapılan incelemelerde dinî hayatın "*ibadet ve sosyal ilişkiler*" boyutuna giren tutum ve davranışlarda hangi ülkede olursa olsun Balkan Müslümanlarının olumlu düşüncelere sahip oldukları gözlenmiştir. Ülkeler bazında tutumları yansıtan ortalamalar incelendiğinde, Arnavutluğun "*ibadet ve sosyal ilişkiler*" boyutunda diğer ülkelere nazaran daha düşük ortalamaya sahip olduğu dikkati çekmektedir.⁶ Keza "*İnançlara bağlılık ve Dinî-Sosyal Dayanışma Bilinci*" boyutlarında da aynı durum söz konusudur.

Bu bulgulardan yola çıkarak, Arnavutluk ile diğer ülkeler arasında anlamlı bir farkın çıkmasını, komünizm döneminin bu ülkedeki dini hayat üzerinde yaptığı olumsuz etkisiyle açıklamak mümkündür. Araştırmamızda ulaşılan bulgularla daha önce yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular karşılaştırıldığında ise, Arnavutluk halkının dinî tutum ve davranışlarında belirgin bir artışın olduğunu söyleyebiliriz.⁷

Dindarlığın "*ibadet ve sosyal ilişkiler, inançlara bağlılık, dinî ve sosyal dayanışma bilinci*" boyutlarında Makedonya, Kosova, Bosna-Hersek ülkeleri arasında anlamlı bir fark çıkmaması, bu ülkelerde yaşayan Müslümanların din-kimlik bütünleşmesi konusunda benzer tutum ve davranışlara sahip olduklarının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bu bulgular Balkan Müslümanları arasında din-kimlik bütünleşmesi açısından benzerliklerin olduğunu öngören hipotezimizi desteklemektedir.

Araştırmamızın bulguları yukarıda adı geçen dinî ve sosyal faaliyetlerin geçmişte uygulandıkları sıklıkta olmadığını da ortaya koymaktadır.

⁵ Peker; Din Psikolojisi, s. 174; Hökeleki; Din Psikolojisi, s.280-281.

⁶ William Plomer; Yanya Sultanı, çev. Murat Belge, Doğan Yayın Holding A.Ş., İstanbul 1995, s. 12-20.

⁷ Ayrıca bkz; M. Ali Basha; a.g.e.

Arnavutlukta yaşayan deneklerin dinî hayatın beş boyutundan üçünde en düşük ortalamaları elde etmeleri bizim hipotezlerimizi doğrulamaktadır. Arnavutluk deneklerinin bu kadar düşük ortalamalara sahip olmalarının, komünist rejimin dine çok düşmanca tavır uygulamasından kaynaklanıyor olabileceğini yukarıda belirtmiştik. Bu 45 yıllık rejim dayatmalarının sonucu olarak Arnavutluk halkının halen o rejimin izlerini ve etkisini yansıtmakta olduğu söylenebilir.

Dinî hayatın (dindarlığın) bütün boyutlarında araştırmaya katılan denekler en yüksek ortalamaları “*inançlara bağlılık*” boyutunda elde etmişlerdi, bu durum, Balkan Müslümanları arasında dinî inancın çok sağlam olduğunu ve onların bu konularda hiç endişeleri olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda bu araştırmanın sonuçları, bu ülkelerde inançsızların daha doğrusu “*Allaha inanmayanların*” sayıca en düşük seviyede olduğu dönemlerin yaşandığını göstermektedir. Çünkü daha önce yapılan araştırmalarda (1970 veya 1980’li yıllarda yapılan araştırmalarda) bu bölgelerde, Müslümanlar arasında bile “*inançsız*” olarak kendilerini algılayanların oranı % 10 ile %20 arasında değişmekteydi.⁸ Fakat bu araştırmada inançsızların oranı %1-2 ile sınırlı kalmıştır.

Araştırmada incelenen diğer bir faktör ise, deneklerin ırklarının (etnik kökenlerinin) dinî hayatta farklılığa yol açıp açmadığıdır.

Bu araştırma bulgularına göre etnik köken ile dinî hayatın alt faktörlerini oluşturan “*ibadet ve sosyal ilişkiler, inançlara bağlılık, dinî ve sosyal dayanışma bilinci, geleneksel ve dinî değerlere saygı, dinî ve sosyal algı*” boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

ANOVA sonuçlarına göre, dindarlığın “*dinî inançlara bağlılık, geleneksel ve dinî değerlere saygı*” boyutlarında Balkan Müslümanlarının etnik köken bağımsız değişkeni bakımından aralarında manidar farkın çıkması, yukarıda adı geçen boyutlarda Balkan Müslümanları arasında homojenliğin olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi Balkan Müslümanlarının Osmanlı-İslam çatısı altında geliştirilmiş ve korunmuş olan kültürel benzerlikleridir.

Dindarlığın “*ibadet ve sosyal ilişkiler, dinî ve sosyal dayanışma bilinci, dinî ve sosyal algı*” boyutlarında ise, Balkan Müslümanları arasında farkların bulunduğu gözlenmiştir. Bunun göstergesi olarak “*ibadet ve sosyal*

⁸ Pantić, J. Dragomir; Klasična i svetovna religioznost:socijalno-psihološko istraživanje stanovnika beogradskog regiona, Univerzitet u Beogradu-Institut Društvenih Nauka, Centar za Politikološka istraživanja i javno menje, Beograd 1988. 27-30.

ilişkiler ve dinî ve sosyal dayanışma bilinci" boyutlarında Torbeş/Pomak ve Boşnak etnik kökenli deneklerin ortalamaları ile Arnavutların ortalamaları arasında farkın anlamlı çıkması, bu iki etnik grubun Arnavutlara nazaran daha olumlu tutum ve davranışlara sahip olduklarını göstermektedir.

Bu bulgular ışığında ve araştırma örneklemeyle sınırlı kalmak kaydıyla, Balkan Müslümanlarının etnik kökenlerinin dinî hayat konusunda farklılıklara yol açtığını söyleyebiliriz. Ancak bu halkların hiçbiri etnik kimlikleri gibi dini kimliklerinin de yok olmasını asla düşünmüyorlar. Çünkü onlar için din de etnik kimlik kadar hayatta kalma mücadelesinde en önemli etkenlerden biridir. Bütün bu bulgular, Balkan Müslümanları arasında din-kimlik bütünleşmesini göstermekte olduğu gibi hipotezlerimizi de destekler mahiyettedir.

Yapılan ANOVA sonucunda *"inançlara bağlılık ve dinî ve sosyal dayanışma bilinci"* boyutlarında sosyo-ekonomik bakımdan orta düzeyde olanlar ile yüksek düzeyde olanlar arasında anlamlı bir fark görülmüştür. Bu bulgular her iki uca (sosyo-ekonomik bakımdan yüksek ve düşük düzeyler) gidildikçe dindarlığın azalmakta olduğunu göstermektedir. Bu durum dinin, *"hem zenginliğin hem de fakirliğin insanların inancını zayıflatacağı"* hadisiyle de uyumaktadır.⁹

Araştırmada, dinin dört boyutunda en olumlu düşünce ve tavırların "orta" gelirli deneklere ait olduğu tespit edilmiştir. Yüksek gelirli deneklerin ise bu konuda diğer iki gruptan daha olumsuz bir çizgide buldukları ortaya çıkmıştır.

Genel olarak bu bulgular doğrultusunda Balkan Müslümanlarında dinin, kimlik üzerinde bütünleştirici bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu bulgular Eski Yugoslavya'da yapılan bir araştırmanın sonuçlarıyla çelişmektedir. Zira Kostovski kendi araştırmasında dinin bütünleştirici bir rolünün olmadığını iddia etmiştir.¹⁰

5.3 Dine ve Ahlaka Aykırı Davranışlar ve Bazı Demografik Faktörler

Gruplar arası karşılaştırmalar için istatistik analizler yapılmış ve ortalamalar arasında anlamlı fark olup olmadığına bakılmıştır. Bu karşılaştırmalarda *"yaş, gelir, etnik köken ve yöre"* gibi kimlik özellikleri ile *"dine ve*

⁹ İlgili hadis; Resulullah (s.a.), "her şeyi unutturan fakirlik ile insanı azdıran zenginlik karşısında uyanık olmayı" tavsiye etmiştir, Tirmizî, Zühd 3.

¹⁰ Kostovski, M. Stefan; Religijata kaj selskoto naselenie vo Dolni Polog, Institut za sociološki i političko-pravni istrazuvanja, Skopje-1972, s. 119.

ahlaka aykırı davranışlar”a karşı çıkma eğilimleri veya tepkileri bakımından gruplar arasında anlamlı fark çıkmamıştır. Bu da gösteriyor ki, dinî kimlik ile diğer kimlik özellikleri arasında yakın bir ilişki vardır. Dolayısıyla bu bulgular, Balkan Müslümanlarındaki din-kimlik bütünleşmesinde dinin etkili olduğunu vurgulamaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, Balkan Müslümanlarının Dine ve ahlaka aykırı davranışlara karşı çıkma eğilimleri bakımından Kur’an-ı Kerim’deki ayetlerin ahkâmına uygun bir şekilde hareket ettiklerini söylemek mümkündür.¹¹

Ancak yapılan analizler, “*dine ve ahlaka aykırı davranışlar*” bakımından “ülke, etnik köken, tahsil, cinsiyet” değişkenlerinin etkili olduğunu ve gruplar arasında anlamlı bir fark bulunduğunu göstermiştir.

Mesela “*ülke*” faktörünün dine ve ahlaka aykırı davranışlar bakımından farklılık yaratmasına örnek olarak, Makedonyalılar (Ort.= 4.77) ile diğer ülkeler arasında çıkan farkı zikredebiliriz. Bu durum, sosyo-kültürel kimlik faktörü olarak, yaşanan ülke deneklerinin tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle bu bulgular, söz konusu tutum ve davranışların yoğunluğunda ülkelere göre farklılık olabileceğini göstermektedir.

Ancak diğer üç ülke (Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kosova) arasında anlamlı bir farkın çıkmaması, genelde tutum ve davranış benzerliklerinde dinî faktörlerin daha ağır bastığı şeklinde de yorumlanabilir.

Tutum ve davranışlarda farklılığa yol açan diğer bir etken de etnik kökendir. Boşnaklar ile Torbeşler ve Arnavutlar arasında tutum ve davranışları gösteren ortalamalar bakımından anlamlı bir fark gözlenmiştir.

Bu bulgular, Boşnakların diğer etnik gruplara nazaran dine ve ahlaka aykırı davranışlara daha az dikkat ettiklerini akla getirmektedir. Nitekim bu konuda daha önce Bosna-Hersek’te yapılan çalışmalar da bunu destekler mahiyettedir.¹²

Ülke ve Etnik köken faktörleri yanında tutum ve davranışlarda etkili olan bir diğer faktör de “*tahsil*” faktörüdür. Bulgulara göre “*ilkokul mezunları*” (Ort.= 4.71) ile sadece “*yüksek okul mezunları*” (Ort.= 4.54) arasında anlamlı fark bulunmuştur.

¹¹ Zira Şûrâ sûresinde mü’minlerin kötü davranışlardan uzak durdukları ifade edilmektedir. Bkz. Şûrâ sûresi 42/37; İçki ve kumar yasağı ile ilgili bkz. En-Nisa, 4/43; Zina yasağı ile ilgili bkz. El-En’am, 6/151, El-İsra, 17/32.

¹² Daha geniş bilgi için bkz. Malcolm, Noel; Povijest Bosne, Erasmvs Svjedocanstva, s. 293-295.

Bulgular doğrultusunda tahsil yükseldikçe, Balkan Müslümanları arasında dine ve ahlaka aykırı davranışlar gösterme eğiliminde bir artış olduğunu söylemek mümkündür.

Dindarlıktaki “*Dinî ve sosyal dayanışma bilinci*”ne giren tutum ve davranışlar ile sadece Müslüman’da aranan özellikler ölçeğinin ölçtüğü özellikler arasında anlamlı ve pozitif ilişki çıkması, sosyal dayanışma davranışları geliştikçe Müslüman’da aranan özellikleri benimsemelerinin de arttığının göstergesidir.

Geleneksel ve dinî değerlere saygı boyutunun, hem Müslüman’da aranan özellikler ve hem de dine ve ahlaka aykırı davranışlar arasında $p < 0,5$ seviyesinde anlamlı ilişkisinin çıkması, Balkan Müslümanları arasında geleneksel ve dinî değerlerin Müslüman’da aranan vasıflarda olumlu gelişmelerin kaydedilmesi konusunda etkili olduğuna ve bu etkinliğin dine ve ahlaka aykırı davranışların azalması konusunda da sürdüğüne işaret etmektedir.

5.7 Balkan Müslümanlarının Beklentileri Üzerine

Balkan Müslümanlarının beklentileri ile ilgili görüş ve düşüncelerinin ne olduğu konusunda, araştırmaya katılan deneklere dört soru yöneltilmiştir. İncelenmeye alınan ilk soru Balkan Müslümanlarının yaşamak istedikleri ülke ile ilgilidir.

Balkan Müslümanları %40.9’luk bir oranla ilk sırada “*din ve vicdan hürriyeti*” olan bir ülkede yaşama arzusunu dile getirmişlerdir. Ayrıca deneklerin etnik kökeni ile, (Arnavut, Boşnak, Türk ve Torbeş) yaşadıkları ülke ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Etnik köken faktörüne göre “*din ve vicdan hürriyeti*” olan bir ülkede yaşama arzularını yansıtan en yüksek yığışmanın (%68.8’lik bir oranla) Torbeş’lerde, en düşük yığışma oranının ise (%36.1) Arnavut kökenlilerde görülmesini, “*Torbeş*”lerin dini kimlikle tanımlanmak istemeleriyle bağlantılandırabiliriz. Arnavutların ise dini kimlikten ziyade milli kimlikle tanımlanmak istemeleri yönündeki eğilimleriyle ilgisi bağlamında değerlendirebiliriz.

Ülke ve cinsiyet faktörleri ile “*din ve vicdan hürriyeti*” bulunan bir ülkede yaşama isteği arasındaki ilişkilere gelince, bu konuda ilk sırada Makedonyalı Müslümanların (%52.9), son sırada ise Arnavutluktakilerin (%30) bulunmasını, Makedonyalı Müslümanların din ve vicdan hürriyeti bakımından diğerlerine oranla daha fazla sıkıntı yaşadıklarının işareti olarak düşünebiliriz.

Arnavutluk Müslümanlarının “*din ve vicdan hürriyeti*” isteme yönünde-

ki eğilimlerinin diğer ülke Müslümanlarından daha az olması iki açıdan değerlendirilebilir. İlki, Arnavutluk halkının 45 yıllık komünizm döneminden yeni çıkmış olmaları ve din konusunun ilgilerini yeni yeni çekmeye başlamış olmasıdır. İkincisi ise Arnavutluk halkının komünizm döneminde yaşadıkları sıkıntılardır. 1990'lı yıllardan itibaren bu sıkıntıların ortadan kalkması, hürriyet ve serbestliği cazip hale getirerek dine ilgiyi daha geri planda bırakmış olabilir.

Genel bir değerlendirme olarak, Balkan Müslümanlarının "*din ve vicdan hürriyeti*" yanında "*milli kimlik ve milli kültürü geliştirmeyi*" bir arada vurgulamış olmaları, onların din-kimlik gibi konuları birbirleriyle bütünleştirdiğini ve bu ikisini bir arada düşündüklerini akla getirmektedir. Bu bulgular bizim hipotezimizi doğrular mahiyettedir.

Balkanlarda yaşayan Müslümanların kendi ülkelerinden beklentileri, "*ülkenizden beklentileriniz nelerdir*"? sorusuna verdikleri cevapların dağılımına göre şöyledir: 1. "*siyasi istikrar ve güvenlik*" (%37.1) 2. "*Avrupa Birliği Üyeliği*" (%15.5), 3. "*İslam ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirme*" (%14.4). Bu bulgulara göre Balkan Müslümanlarının ülkelerinden en büyük beklentilerinin barış ve dayanışma olduğunu söylemek ve bunun Balkanlarda yaşanan çatışmalı durumlara bir tepki olduğunu düşünmek mümkündür.

Etnik köken açısından Torbeşlerin %55'inin, Türklerin %45.7'sinin "*siyasi istikrar ve güvenlik*" yönünde beklenti içerisinde olmaları, bu etnik grupların yaşadığı bölgelerde diğer etnik gruplara nazaran istikrar ve güvenlik açısından daha fazla endişelerinin bulunduğuna işaret etmektedir.

Ne tür etnik kimliğe sahip olursa olsun deneklerin "*beklentim yok*" (%19.1) düşüncesi ikinci bir tercih olarak görülmüştür. Beklentim yok seçeneğinin bu kadar yoğunlukla tercih edilmesi, deneklerin kendi ülkeleriyle ilgili memnuniyetsizliklerinin ve kaygılarının ifadesi olarak görülebilir.

Bu insanlar artık savaş ve çatışma ortamından bıkmış durumundadırlar, tek istedikleri kendi kimlik ve kültürlerini serbestçe yaşatabilecekleri, din ve eğitimlerini yapabilecekleri, barış, güven, huzur, serbestlik, insanlar arasında sevgi ve hoşgörünün hakim olacağı bir ülkede yaşamaktır.

ÖZET**BALKAN MÜSLÜMANLARINDA DİN-KİMLİK BÜTÜNLEŞMESİ**

Bu araştırma, Balkan Müslümanları arasındaki din-kimlik bütünleşmesinin etki ve etkileşimini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca deneklerin demografik özellikleriyle (cinsiyet, ülke, etnik köken, yaş, sosyo-ekonomik durum, yaşanan yer vb.) hem din-kimlik bütünleşmesi hem de dindarlık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Uygulama sonucunda elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, Balkan Müslümanlarının demografik özellikleri din-kimlik bütünleşmesi düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Dindarlık Ölçeği ile Müslüman'da aranan özellikler ve Dine-Ahlaka aykırı Davranışlar ölçekleri arasında anlamlı ilişkiler görülmüştür. Balkan Müslümanları arasında dindarlık boyutlarda büyük benzerliklerin ve anlamlı ilişkilerin yanında bazı konularda aralarında dindarlık ile ilgili görüş ve tutumlarda bazı farkların bulunduğu da gözlenmiştir.

Özetle genel bir değerlendirme yapacak olursak ulaştığımız kaynaklar Balkan Müslümanlarını oluşturan her etnik grubun "*etno-merkezcilik*" doğrultusunda hareket ettiğini gösteriyordu. Ancak araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular, bu durumu kısmen doğrulasa da kendi etnik grubunu öne çıkarma yanında bunu aşan bir üst kimlik olarak dinin halen etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Bu üst kimliğin (Din-İslam), araştırmamızın kapsamına giren ülke Müslümanlarını beraber bir çatı altında topladığı görülmüştür. Aynı zamanda bazı geleneksel ve kültürel değerleri paylaşma konusunda dinin önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT**RELIGION-IDENTITY'S INTEGRATION IN THE BALKAN MUSLIMS**

This research has been carried out for determining relationship and encounter between religiosity and identity at the Muslims Population in the Balkans. Moreover relations between demographic features of Subjects (gender, state place, national identity, age, place, social-economic status etc.), both Identity and Religiosity has been researched. In

this Research which was applied on 1131 Muslims of Balkan states (Like Albania, Bosna and Hertzegovina, Macedonia and Kosova), "Religiosity Scale" and "Muslim Personality Inventory, POI" was used. The data obtained through the measures analyzed by a statistical program, called SPSS.

The findings show that there isn't a significant relation between Religiosity and Identity's Integration. Moreover findings show that most of subjects incline to religious attitude and spesifically in faith dimension of religiosity all of them have a homogenetic structure.

If we make a general wiew about our research, it so clear that the Balkan Muslims are so closely with the religious identity, who is get together and create a kind of solidarization between them. Also, between the Balkan's Muslims sharing the cultural and traditional value is an important factor.

Finally, this investigation has outlined that social-cultural and religious elements played an important role in the realizing of religious-identity integration process. Finding about personal and social anowledgments give us a possibility to make some conclusion and comments in the psychology and psychological religious perspective.

Kaynakça:

Maria Todorova; *Imagining the Balkans (Balkanlar'ı Tahayyül Etmek)*, Türkçe'ye çeviren Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

H.T Norris; *Islam in the Balkans Religion and Society between Europe and the Arab World*, Hurst & Company, London 1993.

Ilija Aceski; "Etnocentrizmot, Konfesionalnata Pripadnost i Opşestvenata Dezintegracija", *Bezbednost, revija za kriminalistički, kriminologji i krivično parvo*, Yıl: 33, br. 1 1993, Skopje.

Bieber Florian; "Muslim Identity in the Balkans Before the Establishment of Nation States", *Nationalities Papers*, Vol. 28, No. 1, 2000.

Ali M. Basha; *İslami në Shqipëri gjatë Shekujve*, Tiranë 2000.

Nuray Bozboru; *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.

Srdjan Vrcan; "The War in ex-Yugoslavia and Religion", *Social Compass*, 41 (3), 1994.

Faton Abdullahu; *Dimensionet e Identitetit Qytetërues*, Kultura, Feja, Politika-Rilindja, Prishtine 1998.

Aleksandre Popoviç; *Balkanlardaki İslam, Türkçesi: Komisyon, İnsan Yayınları*, İstanbul 1995.

Bogdan Szajkowski ve Diğerleri; "İslam and Ethnicity in Eastern Europe", *Muslim Communities in the Europe*.

Jens Reuter; "From Religious Community to Nation-The Ethnogenesis of the Bosnian Muslims", *İslam The Balkanas and The Great Powers (XIV-XX Century) International Scientific Conference 1996*, Historical Institute, Belgrade 1997.

Allcock, B. John; *Explaining Yugoslavia*, Hurst & Company, London 2000.

Bahadır Gürbüz; *Balkanlar ve Türkler*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.

Yusuf Hamzaoğlu; *Balkan Türklüğü (Araştırmalar, İncelemeler Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Dünyası Edebiyatı, Ankara 2000.

Hysamedin Feraj; *Skicë e Mendimit Politik Shqiptar*, Logos-A, Shkup 1999.

Balkanonline 1, [http://www. Balkanonline. Net/ulkeler/Kosova.html](http://www.Balkanonline.Net/ulkeler/Kosova.html), (27 Ekim 2001).

Mustafa Selver; *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve BOSNA*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2003.

VEYSİ ÜSKÜBİ’NİN KASİDELERİ VE ”İSTANBUL KASİDESİ” NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mr. Fadıl HOCA*

Veysî'nin yaşadığı dönem XVI. asrın sonu ile XVII. asrın birinci yarısıdır. Bu dönemde Divan siiri, İstanbul haricinde imparatorluğun diğer şehirlerine bir önceki yüzyıldakinden daha fazla yayıldığı için Bağdat, kahire, Peşte, Üsküp, Saraybosna, Prizren vb. gibi şehirlerde de edebi ortamların belirmesi ve güçlü şairlerin yetişmesine imkân sağlamıştır. Veysî de, böyle uygun bir zemin ve ortamda yetiştiği için, Divan şiirinin incelik ve sanatına vâkıf olarak, nesir yanısıra, edebiyatımıza başarılı şiirler de bahşetmeye muvaffak olmuştur. Bu konuyu seçmemizin sebebi, uzun zaman Rumeli’de, yani Üsküp’te kadılık görevinde bulunarak bu şehri çok sevip adeta vatan edinmesi ve Üsküp’te vefat etmiş olması yanısıra, bir şair olarak Veysî'nin şiirlerinin – kasidelerinin şimdiye kadar tahlil edilmemiş olmasındandır.

Veysî Divanı'nın kaside, terhib-i bend, tesdis ve tahmislerini ele aldığımızda, tahlil metodu olarak önce bu nazım biçimlerini şekil bakımından (vezin, kafiye, beyit veya mısra sayısı, ismi geçen şahıslar gibi) inceledik. Daha sonra ise, bilhassa kasidelerde nesib, girizgâh, medhiye, tegâzül, fahriye ve dua gibi bölümleri muhteva bakımından ayrı ayrı ele alarak değerlendirmeye çalıştık. Haliyle kasideler, genel olarak devletin ileri gelenlerine medhiye olarak yazılan nazım biçimleri oldukları için, burada en ağırlıklı konular, ilgili şahısların meziyetlerini öven konulardır. Şâir, bu zatları överken, kendilerinin devlet ve millete hizmetleri hususunda çok büyük ehemmiyet arzettiklerini ve bu yüzden de kendilerinden lutf ve ilgi görmeyen olağan bir hadise olduğunu belirtmektedir. Bu şiirlerde şâirin, fahriye bölümünde kendi şiirlerini öven sanatlı beyitler de kaleme aldığını tespit ettik. Divan'ın başlangıcında Peygamber Efendimizi (s.a.v) öven iki na'tı inceledik. Kasidelerin sonunda "İstanbul Kasidesi" olarak adlandırılan uzun bir şiir de mevcuttur. Yalnız bu kaside, diğerlerinin aksine bir medhiye değil, şâirin yaşadığı zamandan şikâyet ettiği bir eleştiri şiiri olarak karşımıza çıkmaktadır.

* Üsküp Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi

VEYSÎ'NİN KASİDELERİ HAKKINDA UMUMİ BİLGİLER

Veysî Divanı'nda 2 na't, 26 kaside ve İstanbul Kasidesi olmak üzere toplam 29 kaside mevcuttur. Bu kasidelerdeki toplam beyit sayısı 801'dir. Kasidelerde en az beyit sayısı 5 (na't) ile 67 (İstanbul Kasidesi) beyit arasındadır. Beyit sayısına göre kasidelerin dağılımı şöyledir: 5 beyitlik 1 kaside, 9 beyitlik 2 kaside, 10 beyitlik 1 kaside, 11 beyitlik 2 kaside, 12 beyitlik 1 kaside, 13 beyitlik 2 kaside, 16 beyitlik 1 kaside, 18 beyitlik (na't) 1 kaside, 19 beyitlik 1 kaside, 21 beyitlik 1 kaside, 26 beyitlik 2 kaside, 27 beyitlik 1 kaside, 31 beyitlik 2 kaside, 34 beyitlik 1 kaside, 35 beyitlik 1 kaside, 39 beyitlik 1 kaside, 42 beyitlik 1 kaside, 44 beyitlik 1 kaside, 45 beyitlik 1 kaside, 46 beyitlik 3 kaside, 49 beyitlik 1 kaside ve 67 beyitlik 1 kaside.

VEYSÎ'NİN KASİDELERİNDE KULLANILAN VEZİNLER

Veysî'nin kasidelerinde aruz vezninin düz kalıp olarak 7, yarı karışık olarak 12 ve tam karışık olarak 10 kalıbı kullanılmıştır. Mevcut 10 bahirden 6 çeşidi kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla şöyledir:

- 1) Bahr-i Hecez:
 - a) Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
Kaside no: 2 (na't), 14, 24, 25, 27
- 2) Bahr-i Recez:
 - a) Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
kaside no: 13, 22
- 3) Bahr-i Remel:
 - a) Fâîlâtün fâîlatün fâîlatün fâîlün
Kaside no: 7, 10, 18, 20
 - b) Feilâtün feilâtün feilâtün feilün
Kaside no: 1, 9, 11, 12, 15, 16, 19, 23
- 4) Bahr-i Muzârî:
 - a) Mef'ûlü fâîlatü mefâîlü fâîlün
Kaside no: 1(na't), 4,8
- 5) Bahr-i Müctes:
 - a) Mefâîlün feilâtün mefâîlün fa'lün
Kaside no: 2, 3, 5, 6, 17, 21
- 6) Bahr-i Haffî:
 - a) Fâîlâtü mefâîlün fa'lün
Kaside no: 26

Yukarıdaki listeden de görüleceği üzere Veysî, bahr-i remelin toplam 2 veznini 12 kasidede, bahri müctesin 1 veznini 6 kasidede, bahr-i hezecin 1 veznini 5 kasidede, bahr-i mûzârînin 1 veznini 3 kasidede, bahr-i recezin 1 veznini 2 kasidede ve bahr-i haffin 1 veznini 1 kasidede kullanmıştır.

KASİDELERDE GEÇEN ŞAHİS ADLARI

Veysî'nin kasidelerinde 125 yerde toplam 59 isim geçmektedir. Bu isimlerden bazıları bir defa geçmesine rağmen, bazıları birden fazla yerde kullanılmıştır. En çok zikredilen isimler Süleyman, Cem, Cemşîd, Sultan Osman, Rüstem, İskender v.b.'dir. bu şahısları birkaç başlık halinde şöyle sıralamak mümkündür:¹

1) Mitolojik – efsanevi şahıslar: Behrâm (2), Cem (6), Cemşîd (4), Dâra (1), Efrasyâb (1), Efridûn (1), Firdevs (1), Hüsrev (1), İskender (4), Keyhusrev (1), Keykubâd (1), Nerîmân (2), Rüstem (4), Sâm (3), Selmân (1), Zâl (1).

2) Peygamberler: Adem (2), Ahmed (Muhammed, 2 defa), İsa (Mesîha, 3 defa), Süleyman (7), Yusuf (2).

3) Kutsal kitaplarda zikredilen ünlü şahıslar: Âsâf, (3), Firâvûn (1), Havvâ (2), Mehdi (1), Meryem (1), Şeddâd (1).

4) Mutasavvîf şahsiyetler: Geylânî (1), Veysel Karânî (1).

5) Meşhur aşk kahramanları: Ferhâd (1), Leylâ (1), Züleyhâ (1).

6) Tarihi ve edebi şahsiyetler: Abdülkerim Efendi (1), Ali Ağa (1), Ali Paşa (1), Adnânî (1), Ahmed Hân (2), Ahmed Paşa (1), Aziz Efendi (1), Bayram Paşa (1), Cem Sultân (1), Halil (1), İbrahim Paşa (1), Mehmed Efendi (1), Mehmed Hân (1), Molla-zâde (1), Mustafa Efendi (1), Nasuh Paşa (2), Pertev (1), Sultân Murâd (1), Sultan Osman (5), Sunullah Efendi (2), Yahyâ Efendi (1), Veysî (26).

7) Diğer şahsiyetler: Benî Hâşim (1), Ebû Bekir (1), Ebul Kasım (2), Ebû Muslim (1), Ömer (2).

Yukarıda zikredilen şahıslar hakkında daha geniş bilgi için bakınız.²

1. Parantez içinde verilen rakamlarla, ilgili ismin kasidelerde kaç defa geçtiği gösterilmiştir.

2. a) Tökel, Dursun Ali; 'Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar' (Şahıslar Mitolojisi), Akçağ Yayınları, Ankara, 2000; b) Devellioğlu, Ferid; 'Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat', Aydın Kitapevi, Ankara, 1992; c) Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; 'Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü', Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

”İSTANBUL KASİDESİ”

Kaside biçiminde yazıldığı halde Veysi Divanı'nın içinde diğer kasidelerle birlikte yer almayan İstanbul Kasidesi'nin³ varlığından ilk olarak haberdar eden edebiyat araştırmacısı ve tarihçi E.J.VV.Gibb'dir.⁴ Ayrıca Fahir İz de, 52 beyit olarak bu kasideye kitabında yer vermiştir.⁵

Bizim yaptığımız bir tespite göre de, Veysi'nin İstanbul Kasidesi'nin, Heinriche Friedrich von Diez tarafından 1811 yılında Almanca'ya tercüme edildiği ve meşhur Alman şairi Goethe tarafından çok beğenildiği iddia edilmektedir.⁶

İstanbul Kasidesi'nin büyük bir ihtimalle şairin sıkıntılı olduğu bir dönemde kaleme alındığı tahmin edilebilir. Çünkü, üzerinde durduğu ahlâksızlık, bozgunculuk, rüşvet, yolsuzluk, dini hükümlere saygısızlık, devlet erkânı ve memurların sadece şahsi menfaatlerini gözetip halka zulüm yapmaları gibi mefhum ve olgular, büyük bir ihtimalle, bu kasidenin yazılışından önceki dönemde de mevcuttu. Şairin refah içinde yaşadığı bir dönemde, bu olumsuzluklara dikkat çekmesini, ihtimal haricinde bir tavır olarak değerlendirmek mümkün olabilir. Fakat insanın kendisi, böyle olumsuzlukların girdabına kapılıp da, acısını bizzat hissetmesinden sonra, dünyaya bakış açısı elbette ki değişebilmektedir. Veysi'nin İstanbul'un halini olumsuz ve karamsar bir tablo halinde çizmesi, idarecilerin kabiliyetsizlik ve becerisizliklerinden bahsetmesi, halkın fakirlik ve çaresizliğinden söz etmesinden dolayı, bazı devlet adamlarının hışmına ve gazabına uğramamak için bu kasideye Divanı'nda yer vermemesini tabii bir hal olarak karşılamak gerekir. Sözün kısası, bu kaside her ne kadar, Veysi'nin o anda içinde bulunduğu ve yaşadığı olumsuzlukların şahsi bir şikayet ve terennümü olsa dahi, zamanının ictimai hayatını değişik yönleriyle yansıtmaya, cesurca bu konuları ele alıp işlemesi ve eleştirmesinin önem arzettiği kanaatindeyiz.

Zehra Toska'nın yüksek lisans tezinde toplam 67 beyit olarak verilen İstanbul Kasidesi '-âh' (Rûhullah, Beytullah, Allah, istikrâh, bed-hâh, şâh, dergâh, billâh ... vb. gibi) heceli kafiye ile aruz vezninin 'Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün' kalıbıyla yazılmıştır. Kasidede Mehdi, Firavn, Şeddâd, Havvâ, Âdem, Ahmed, Süleyman ve Üveys isimleri zikredilmektedir.

3. Kasidenin orjinal adı bu değildir. Yazmalarda kaside Kaside-i Veysi olarak, yada başlıksız geçiyor. Genel olarak İstanbul'dan söz ettiği için bu isimle anılmaktadır. A.g.t. s. 32.

4. E.J.VV.Gibb, A History of Ottoman Poetry, London, 1904, C. 3, s. 213.

5. İz, Fahir; 'Eski Türk Edebiyatımızda Nazım', Akçağ yayınları 1. C. Ankara, 1999, s. 117-119.

6. Bayraktaroviç, Fehim; 'Uticaj İstoka na Getea', Drzavna Stamparije Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1938, s.38

Kasidenin ilk beytinden itibaren İstanbul halkına seslenen şair, olup bitenlerin büyük bir uyanıklık ve titizlikle araştırılması gerektiğini, aksi takdirde, bir gün ansızın Allah'ın gazabının ve cezasının ulaşabileceğini hatırlatmaktadır. Daha sonraki beyitlerde dünyanın ictimai dengesinin bozulmuş olmasından dolayı, Resulullah'ın ümmetine haber verdiği kıyametin kopmasının ve Mehdi'nin zuhur etmesi zamanının yaklaştığını belirttiği görülmektedir. Toplumda ahlâksızlıklardan birisinin de, genel olarak halkın dini hükümlere saygı göstermeyip aşırı derecede dünya işleriyle meşgul olmaları ve ahiretten çok, dünya hayatına değer vermeleri olduğunu belirtmiştir. Onların bu hareketlerini Firavn ve Şeddâd ile karşılaştırarak, insanların, bu azılı Allah düşmanlarını da aşacak ölçüde, onlardan daha yüksek binalar inşa etme yolunu seçtikleri bildirilmiştir. Dünya hayatının huzuru için yapılan bu faaliyetlere karşılık mazlumun ahı gözetilmez ve şefkat gösterilmeyerek yetimin malına göz göre göre el konulmuşur. Fakat, toplumu içten kemiren bu gibi olumsuz fiiliyata karşı Allah'ın razı olmadığını da asla hatırdan çıkarmamak gerekmektedir.

***"Kuzât ahvâlini dîrsen ne mümkindür beyân itmek
Eger hasmun ise kâzî efendi yarıcun Allah"***

(İ.K.,9.B.)

*(Kadılar ahvalini dersen, onların halini beyan etmek ne mümkündür.
Eğer kadı efendi hasmın olursa, Allah yardımcın olsun.)*

Veysi, ictimai hayatın bir başka boyutunu, yani hukuk ve kanun sisteminin savunucusu konumunda olan kadıları da ele alarak, onların haki görev ve sorumluluklarından uzak kalmak suretiyle halka zulüm ve eziyet yaptıklarını beyan etmeye çalışmıştır. Bir kimse bir kadı efendinin hışmına uğrar da onunla düşman olursa, o kişiyi Allah'tan başka kimsenin kurtaramayacağı belirtilmektedir. Yani, hak ve adalet, doğrudan doğruya kadıların şahsi iradelerine bırakılmış birer zulüm mekanizması konumuna gelmiştir. Mahkemelerin de, birer yalan tuzağı haline getirilerek, Peygamberin (s.a.v.) sünneti ile Şeriat hükümlerinden çok uzak kalmak suretiyle, bir baskı unsuru olarak kullanılmaya başlandığı ileri sürülmektedir. Devlet erkânının paraya tapıp her türlü yolsuzluğa karışması ve halkı zulme uğratması gibi hal ve hareketlerin, Allah ve Peygamber ile değil, insanların din düşmanı olan şeytanla dost olmasından kaynaklandığını iddia etmektedir.

Veysi, İstanbul halkının zulüm ve fesatta haddi aştiğini, bu yüzden yakın bir zamanda ansızın bir belâyaya maruz kalacaklarından endişe ettiğini

ni dile getirmektedir. Hâin ve imansız kimselerin mevkiye gelmeleri, imanlı kimselerin mevkilerden uzak tutulmaları ise, ülkenin emin insanlar tarafından değil, bilakis hainler tarafından idare edildiğinin bir delilidir. Halbuki Allah, adaletle hükmeden padişahı her türlü hatadan ve beladan koruyarak, hem bu dünyada, hem de ahirette emin bir kişi olarak himayesi altına almaktadır. Bu

sebepden dolayı şair padişaha seslenerek, etrafındaki vezirlere itimad etmemesi gerektiğini ve devlet içinde her türlü kötülüğün onlardan kaynaklandığını belirtmektedir. Vezirlik makamına oturan bir sürü kabiliyetsiz insan, kendi şahsi menfaatlerini gözeterek din ve devlete hizmet etmemektedirler. Bu ikiyüzlü insanlar mevkileri ellerinde tutup bu dünyanın boş olduğunu sanmaktadırlar. Halbuki boş değil, bilakis bu dünyada halka, Hakka ve devlete çok büyük hizmetler yapabilecek veliler ve ilimadamlarının mevcut olduğunu haber vermektedir. Fakat bu hizmet erbabı, yukarda zikredilen ikiyüzlü ve ehliyetsiz kişiler tarafından bir kenara itilmişlerdir. Her tarafı fitne kapladığı ve dünya bu ateşe tutulduğu için, İstanbul'un bir gün mutlaka felakete maruz kalacağını iddia etmektedir.

“Bozulmasına dünyanın sebep paşalar ağalar
Fesâd u fitneye bâ'is bulardur şübhesiz vallah” (İ.K.,28.B.)

(Dünyanın bozulmasına sebep, paşalar ve ağalardır. Vallahi fesat ve fitneye sebep olan da yine bunlardır.)

Sosyal tabakalaşmada paşalar ve ağalar toplum içinde belli bir mevki ve konuma sahip olmalarından dolayı, o toplumun asayiş, güven ve adaletini korumakla mükelleftirler. Fakat Veysi'nin iddiasına göre, buldukları mevkileri kötüye kullanmak suretiyle, dünyanın bozulmasına esas sebep olarak bunlar gösterilmektedirler. Toplumun düzenini bozan fesat ve fitnenin de bunlardan kaynaklandığını iddia etmektedir. Yine toplum içinde, doğrudan doğruya para işlerinden sorumlu olan kâtip ve defterdarların da, kendilerine şeytanı rehber seçerek, halkı talan etmekle meşgul oldukları bildirilmektedir.

Hiç şüphesiz bu da, toplum düzenini temelinden sarsan önemli unsurlardan birisidir. Veysi'nin iddiasına göre yankesici ve hırsızlar aslında, yine devlet memurları olan gece bekçileri ile subaşılardır. Kazaskerler dahi bunlardan daha büyük zulümler yaparak, rüşvet yoluyla memleketi harabeye çevirmiş durumdadırlar.

Bütün bunlara rağmen alimlerin fakirlik içinde kıvrandıkları ve ömürlerinin büyük bir sıkıntı ve zillet içinde geçtiği belirtilmekte, buna mukabil,

rüşvet yiyen cahillerin toplum içinde saygın ve itibarlı bir yere sahip olduğu haber verilmektedir. Toplum yapısının bu ölçüde tahrip edilmiş olmasının sebebini ise “Balık baştan kokar” tabiriyle, ülkenin yönetici kadrosu içinde en üst makamda oturan kimselere bağlamak suretiyle, yolsuzluğun had safhaya ulaştığını ifade etmeye çalışmıştır. Bu makamların kendilerine Allah tarafından verildiğini ve bu konuda sorumluluk taşıdıklarını hatırlatmaya çalışmaktadır. Görevini lâıykıyla adalet, lutuf ve ihsanla yerine getiren mevki sahipleri, yarın yüzü ak olarak Allah’ın huzuruna çıkacak, bunun aksini yapanlar ise, şiddetli bir cezaya maruz kalacaklardır.

Şairin bu kasidede önemle üzerinde durduğu bir başka konu da, âlim ve kâmil insanların, yapılan haksızlıklar neticesinde bir kenara itilip, sükûta ererek gizlenmek zorunda kaldıklarını ifade etmesidir.

“Eğer bir er zuhûr itse kerâmet gösterüp halka
Ana şeytânîdür dirler dimezler kim veliyullâh” (İ.K.,42.B.)

Eğer bir kişi ortaya çıkıp halka keramet gösterse, ona evliya demeyerek, şeytan olmakla suçlamaktadırlar.)

İctimai değerlerin altüst olduğu, rüşvetin alıp yürüdüğü, ehil olmayan kişilerin mevkiye geldiği bir ortamda hakiki dindar ve keramet sahibi evliyalar ortaya çıkıp da, yoldan sapmışlara rehberlik yapacak olsa, hemen şeytanlıkla suçlandıkları bildirilmektedir. Böyle bir ortamda, veliler rahatça faaliyet yapabilecekleri bir imkâna sahip olamazlar. Diğer yandan, görev başında bulunan şeyh ve vaizlerin ise, hak yol üzerinde değil de bir sapıklık içinde olmaları sebebiyle, onların yolundan giden halk da, sapıklık batağına boğulmuştur. Bu yüzden, halkı doğru yola iletmek için, büyük bir samimiyet ve ihlasla Allah’ı zikretmek ve ibadet etmek gerektiği ileri sürülmektedir. Kalbinde zerre kadar Allah sevgisi olanlar, hiçbir zaman dünya malına göz dikmez, görevlerini lâıykıyla yerine getirirler. Bu dini görevlerini ücret karşılığında yapma hevesi içinde olan din görevlilerinin, halk arasında itibar kaybettiklerini ve sözlerinin dinlenmez olduğunu bildirmektedir.

İstanbul Kasidesi’nde Veysi’nin üzerinde durduğu bir başka konu da, kendisinin sonsuzluk deryasına nispet bir damla kadar küçük olmasına rağmen, Allahın ilimlerinin sırlarının keşfedildiği nadir bir zat olduğundan bahsetmektedir. İçinde yaşadığı toplumda olup bitenlerin farkına varmazken, Allahın lutfu sayesinde bu gaflet uykusundan uyandığını ve hakikatleri görmeye başladığını dile getirmektedir.

“Uyurdum Hak nazar itdi gözümnden perdeler gitdi
Ag u karayı fark itdi bi-hamdillâh bi-hamdillâh” (İ.K.,53.B.)

(Uyurdum, Hak nazar ederek gözümnden perdeler kalktı. Allaha şükürler olsun ki, akla karayı seçmeye başladım.)

Şair, bütün bu zulüm, haksızlık ve olumsuzlukların kol gezdiği bir ortamda yaşamasına rağmen, uzun bir dönem bunların farkında olmadığını, fakat daha sonra, Allahın lutfu sayesinde gözlerinden gaflet uykusunun perdesinin kalkarak akla karayı görebilmeyi başardığını ifade etmektedir. Bunu böyle ifade etmiş olması, hiç şüphesiz, şairin belli bir dönem refah ve bolluk içinde bir hayat sürmesinden, fakat daha sonra azledildiği bir dönemde sıkıntıya düşmesinden kaynaklanmış olabilir. “Hekimden sorma, çekene sor demişler” atasözünden hareket ederek, çaresiz bir duruma düştükten sonra, yoksul halkın içinde bulunduğu sıkıntıyı farketmeyi, yani hayatın acımasız tarafını da hisstemeyi ve bizzat yaşamayı başladığını tahmin ediyoruz. Böyle bir haleti ruh içinde olan Veysi, bey ve paşalardan bir medet ummadığını, aksine sadece Allah rızası için hizmet yapmak istediğini dile getirmektedir. Bu uğurda kendisi için, fakir bir kimsenin hayır duasını yeterli görmektedir. Gönlünde zerre kadar kötü bir maksadı olmadığını, yegâne amacının Allah rızası için hizmet etmek olduğunu söylemektedir.

“Getürme kalbüne şübhe günâha yok yire girme
Her işde var durur elbette bir hikmet murâdullâh” (İ.K.,62.)

(Kalbine şüphe getirerek günaha girme. Allahın hikmeti sayesinde mutlaka her işte bir hayır vardır.)

Bütün bu olumsuz ve karamsar tabloya rağmen, kasidenin sonunda Veysi, Allahın kudretinden süpheye düşmek gibi bir vehme ve düşünceye kapılmamak maksadıyla, Allahtan ümidini kesmemek gerektiğini, çünkü olup biten her şeyin Allahın iradesi ve bilgisi dahilinde cereyan ettiğini dile getirmektedir.

ÖZET

Veysi'nin yaşadığı dönem XVI. asrın sonu ile XVII. asrın birinci yarısıdır. Bu dönemde divan şiiri, İstanbul haricinde imparatorluğun diğer şehirlerine bir önceki yüzyıldakinden daha fazla yayıldığı için Bağdat, Kahire, Peşte, Üsküp, Saraybosna, Prizren vb. gibi şehirlerde de edebi ortamların belirmesi ve güçlü şairlerin yetişmesine imkân sağlamıştır. Veysi de, böyle uygun bir zemin ve ortamda yetiştiği için, Divan şiirinin incelik ve sanatına vâkif olarak, nesir yanısıra, edebiyatımıza başarılı şiirler de bahşetmeye muvaffak olmuştur.

Bu konuyu seçmemizin sebebi, uzun zaman Rumeli'de, yani Üsküp'te kadılık görevinde bulunarak bu şehri çok sevip adeta vatan edinmesi ve Üsküp'te vefat etmiş olması yanısıra, bir şair olarak Veysi'nin kasidelerinin şimdiye kadar tahlil edilmemiş olmasındandır.

Kaside biçiminde yazıldığı halde Veysi Divanı'nın içinde diğer kasidelerle birlikte yer almayan İstanbul Kasidesi'nin varlığından ilk olarak haberdar eden edebiyat araştırmacısı ve tarihçi E.J.VV.Gibb'dir. Ayrıca Fahir İz de, 52 beyit olarak bu kasideye kitabında yer vermiştir.

Bizim yaptığımız bir tespite göre de, Veysi'nin İstanbul Kasidesi'nin, Heinriche Friedrich von Diez tarafından 1811 yılında Almanca'ya tercüme edildiği ve meşhur Alman şairi Goethe tarafından çok beğenildiği iddia edilmektedir.

ABSTRACT

Veysi lived between the end of the 16th and the beginning of the 17th century when 'Divan' (classical Ottoman poetry) was spread in every city of the Empire except Istanbul, as a result of the previous century. In cities like Baghdad, Cairo, Budapest, Skopje, Sarajevo, and Prizren literature circles and many powerful poets had emerged. Veysi, who was brought up in this sort of environment, as a poet who knew the art and delicacy of 'Divan' has granted us and the literature of the time not only with prose but also with some powerful poetry.

The reason why we have chosen this topic is that, although he was known to have lived and worked as a 'cadi' long time in Rumelia and that he loved the city of Skopje like his hometown where he also died, Veysi's 'kasidas' were not studied at all previously.

Although the Kasida of Istanbul is written in the form of kasida, it was not among the others of Veysi's 'Divan' (collection of poems). The first to inform us about it was the literature researcher and historian E.J.W. Gibbs.

In addition, Fahir İz has also written this kasida in 52 'beyits' (couplets) in his book. According to a research we have done, Veysi's The Kasida of Istanbul was translated into German by H.F.von Diez in 1811, and it is claimed that German poet Goethe liked it very much.

SENİHA ZEYNİLOVIÇ'İN "MAKEDONYA DEMOKRATİK SÜREÇLERİNDE TÜRKLER " ADLI KİTABI - DEĞERLENDİRME

Mr. Sami İSLAMOĞLU *

Seniha Zeyniloviç'in " Makedonya Demokratik Süreçlerinde Türkler " adlı kitabı , Makedonya Cumhuriyeti Kültür Bakanlığının katkılarıyla , 2005 yılı sonunda " Birlik – Media " yayınlarınca yayınlanmıştır.

Kitabın teknik olarak tasviri ve değerlendirilmesi ele alındığında kitabın 5'ci sayfasından 25'ci sayfasına kadar 23 bölümden oluşan Makedonya demokratik süreçlerinde , Türklerin toplumsal siyasi konumu ile ilgili 1990 – 2002 yılları arasında gazete makaleleri yer almaktadır. 355'ci sayfasından 361'ci sayfasına kadar ise, kitabın hazırlanmasında taranan gazeteler – bibliyografya ve 363' cü ile 367'ci sayfalararası içindekilerden oluşan söz konusu kitap , toplam 369 sayfadan ibaret olup , ön kapak sayfası Makedonya Cumhuriyeti haritasında Türk ve Makedonya milli sembolleri (bayrakları) , arka kapakta ise müellifin fotoğrafı ve öz geçmişi yer almaktadır.

Seniha Zeyniloviç'in " Makedonya Demokratik Süreçlerinde Türkler " kitabının teknik tasvirinin ardından , kitabın ikinci tasviri olarak muhteva bölümünün aydınlatılmasıyla devam ediyoruz .

Kitap genel olarak değerlendirilirse , daha önce de ifade ettiğimiz gibi , kitabın muhteva kısmı 23 bölümden oluşup , 1990-2002 yılları arasında , Makedonya demokratik süreçlerinde Türklerin toplumsal siyasi konumu ile ilgili gelişmeleri kronolojik bir biçimde anlatan makaleler yer almaktadır.

Efendim , kitabın muhteva kısmında yer alan makaleler , sizin de tahmin edebileceğiniz gibi , ikinci dünya savaşının sona ermesiyle 2004 yılının mart ayına kadar Makedonya Türkleri'nin yaşamlarını , eğitim , sosyo-ekonomik , kültürel ve siyasi sorunları ile gelişmeleri 60 yıl aralık-

* Bu tebliğ , 06.03.2006 tarihinde yukarıda adı geçen kitabın tanıtımı sırasında okunan metindir.

** Çağdaş Türk Edebiyatı Masteri – Vrapçişte (Gostivar)

sız izleyen "Birlik " gazetesinin taranması sonucu elde edilmiştir.

Fırsattan faydalanarak , İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar , Makedonya Türklüğünün gelişmesinde önemli rol oynayan "Birlik" gazetesi hakkında birkaç söz söylemeden geçecemeyeceğimi ifade etmek istiyorum.

Efendim , Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk "Tarihi yazmak bazan tarihi yaratmaktan zordur " demiştir. "Birlik" gazetesinin ilk sayısından , son sayısına kadar bütün sayfalarını taramış ender kişilerden biri olarak , "Birlik" in Makedonya Türklüğünün Tarihi olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Altmış yıl içerisinde bizlerle ilgili her alanda cereyan eden olayları öğrenmek istiyorsak "Birlik " gazetesinin sayfalarını taramak zorundayız. "Birlik" gazetesi , Makedonya Türkleri'nin yalnız siyasi değil , her alandaki gelişmelerini izleyen ve sorunlarının çözümünde katkısı olan en önemli kurumlarımızdan biriydi.

"Birlik" gazetesinin altmış yıllık varlığı , kendi varlığımızın bir gerçeğidir. Bu gerçeği en iyi, en onurlu bir şekilde yaşatıp sürdürmek ve bizden sonraki nesillere günlük gazete olarak devretmek, bu topraklarda yaşayan tüm Türklerin onur borcudur.

Ancak , biz bugün Seniha Zeyniloviç'in söz konusu kitabı üzerinde durmaya çalışacağız.

Kitabın muhteva kısmını, 90'lı yıllarda Yugoslavya'da başlayan demokratik süreçler ve bu süreçlerden diğer milletler gibi Türkler'in de yararlanma girişimleri ile günümüze kadar devam eden siyasi faaliyetlerini kronolojik bir biçimde kapsayan gazete makaleleri oluşturmaktadır.

Efendim,kitabın başında yer alan makalelerde ,demokratikleşmenin beraberinde çok hareketli bir siyasi hayatı da getirdiği görülmektedir. Neticede çok partili bir düzen kuruldu. Bu durum karşısında , Türkler de kendi milli ve manevi varlıklarını korumak için aralarında örgütlenmekten başka çıkar yolun olmadığını farkına vararak , Yugoslavya'da dolayısıyla Makedonya'da yaşayan milletlerin milli esaslara dayanan siyasi parti , cemiyet , dernek ve ya başka teşkilatlar kurmaları ardından , Türkler de eğitim, sosyo-ekonomik , kültürel ve siyasi sorunlarına çözüm getirmek amacıyla , milli esaslara dayanan TDB (Türk Demokratik Birliği) adında bir derneğin kurulduğunu ve bu derneğin başkanı olarak değerli hukukçularımızdan merhum Mugbil Beyzat'ın seçildiği görülmektedir.

Ancak , Yugoslavya'da dolayısıyla Makedonya'da yaşayan milletler, hatta o güne kadar adı duyulmayan toplulukların bile, kendi milli ve manevi çıkarlarını korumak için siyasi partiler kurdukları , Makedonya'da üçüncü millet olan Türklerin kendi milli ve manevi çıkarlarını dernekle korumayı tercih etmeleri , demokratik süreçlerin daha başında , diğer milletlerin çok gerisinde yarışa başlamayı kabullenmekten başka bir şey

olmadığı görülmektedir. Bu yanlış adımların faturası, ilerdeki dönemlerde bile eğitim, sosyo- ekonomik , kültürel ve siyasi sorunlarımıza çözüm getirmekte , diğer milletlerin hep gerisinde kalma zeminini hazırlamış olduğu görülmektedir.

Seniha Zeyniloviç'in söz konusu kitabının muhteva kısmının devamında , Yugoslavya çapında kurulan TDB derneğinin , Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgeleri ziyaret edip , derneğin şubelerini kurmak ve halkımızı 1990 yılında yapılan ilk sözde demokratik seçimlere hazırlama faaliyetleri yer alıyor. Neticede TDB bir dernek olmasına rağmen seçimlere katıldığını , ancak seçim yasasının demokratik dışı olması neticesinde mecliste temsil edilemediğimiz ve böylece ilk darbenin Makedonya siyasi sahnesinden alındığı görülmektedir.

Kitabın devamında , bu yıllarda Makedonya'da olayların ard arda geldiği de görülmektedir. 1990 seçimlerinden sonra , 1991 yılında yapılan genel nüfus sayımları ile ilgili makaleler yer almaktadır. Arnavutların boykot ettiği bu sayımları , Türkler olarak yine anayasal görevimizi yerine getirerek sayımlara katıldığımız , Sayım sonuçlarına göre Türklerin Makedonya nüfusunun % 4,79'unu oluşturduğunu , Ancak, bu oranın bazılarının hesabına uymadığını ve bir süre sonra bu oranın % 4'ün altına indirilmesiyle ikinci darbeyi yediğimiz görülmektedir.

Devamda , yediğimiz darbelere rağmen , 1991 yılında Makedonya'nın bağımsızlığı için yapılan referanduma , Türkler olarak yoğun bir biçimde katıldığımız ve evet oyunu kullandığımız görülmektedir. Ancak , 1990 yılına kadar aynı konumda olduğumuz Arnavutlar , ülkede demokrasi adına yürütülen demokrasi dışı politikalara karşı çıkarak 1991 nüfus sayımlarında olduğu gibi , referandumu da boykot ettikleri görülmektedir.

Ülkede bütün bu gelişmeler olurken , TDB'de de bir takım değişmelerin yapılması gereği gündün güne ağırlık kazanıyordu. Neticede ,1991 yılının Haziran ayında TDB'nin ilk kurultayının düzenlendiğini , derneğin başına gazeteci-yazar Avni Engüllü'nün getirildiği görülmektedir.

Yeni seçilen başkanın ilk görevi , en kısa zamanda derneğin partiye dönüştürülmesine hız kazandırıp , diğer milletler gibi biz Türklerin de kendi sosyo-ekonomik, eğitim , kültürel ve siyasi sorunlarımıza çözüm getirme mücadelesini dernekle değil , siyasi parti ile verilmesi gerektiği anlaşıldığını , bu doğrultuda yapılan çalışmalar neticesinde , 1992 yılının Haziran ayında TDB'nin II'ci olağanüstü Kurultayı düzenlenerek dernek , TDP (Türk Demokratik Partisi)'ne dönüştürüldüğünü ve partinin başına Erdoğan Saraç'ın getirildiği görülmektedir.

Ancak , TDP'nin bir siyasi parti olarak faaliyete başlamasıyla , Makedonya siyasi sahnesinde , merkezi Gostivar'da olan Aziz Şen liderliğinde "Güven Türk Partisi"adında ikinci bir Türk partisinin kurulduğunu ,

Ancak , kısa bir süre faaliyet gösteren bu partinin , Makedonya siyasi sahnesinde hiçbir iz bırakmadan kaybolduğu görülmektedir.

Söz konusu kitabın devamında , Makedonya'da demokratik süreçlerin başlamasıyla , devletin Türklere yürüttüğü baskıcı ve demokrasi dışı politikalara karşı verilen mücadele yer almaktadır. Makedonya Türkleri TDP önderliğinde ilk ciddi mücadele sınavını ,1992 yılında Merkez Jupa Türkleri'nin eğitim sorunlarına çözüm bulmak amacıyla verilen mücadelelenin olduğu görülmektedir.Bilindiği gibi bu yıllarda görevde bulunan Makedonya Hükümeti'nin , Merkez Jupa Türkleri'nin , Makedon Müslümanları olduklarını ileri sürerek , bu soydaşlarımızın anayasal haklarına kısıtlama getirerek , anadilleri olan Türkçe eğitim görmelerini yasakladıkları görülmektedir. Ancak , Makedonya Hükümeti'nin Türklere uyguladığı asimilasyon ve demokrasi dışı politikalarına karşı , başta Merkez Jupa Türkleri'nin verdikleri olağanüstü mücadele ve TDP'nin de bu konuda siyasi platformda on yıla yakın bir süre mücadelesi neticesinde 2000 / 2001 eğitim öğretim yılında Merkez Jupa Türkleri anayasal haklarına kavuşup Türkçe eğitim görmeğe başladıkları görülmektedir. Bu soydaşlarımızın anayasal haklarına kavuşmalarında , 1999 yılında kurulan THP'nin ve dönemin Hükümetinde Devlet Bakanı görevinde bulunan Adnan Kahil'in katkılarının da olduğu görülmektedir.

Kitabın devamında , 1992 yılında partiye dönüştürülen Erdoğan Saraç liderliğindeki TDP'nin , 1994 yılında yapılması öngörülen Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili yapılan çalışmalar ve olağanüstü nüfus sayımları konusundaki faaliyetler yer almaktadır. Yapılan çalışmalar neticesi olarak , TDP 1994 yılındaki parlamento seçimlerinde bir milletvekili ile parlamentoya girmeyi başardığını , 19.seçim biriminden TDP Milletvekili seçilen Dr.Kenan Hasip'in , demokratik süreçlerinden bu yana Türklerin ilk milletvekili olma ünvanını elde ettiğini ve dört yıl süresince sorunlarımızın parlamento kürsüsünden dile getirme fırsatının yakalandığı görülmektedir.

Ancak , Makedonya Türkleri'nin bu seçimlerde daha demokratik , daha çağdaş bir seçim yasasıyla birden fazla milletvekiliyle temsil edilmesi sağlanabileceğini , fakat Makedonya'da demokrasinin yerleşmesi ve vatandaş esaslarına dayalı bir devlet anlayışının yerleşmesi için daha çok zamana ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bu seçimlerde bir de Makedonya'nın Cumhurbaşkanı seçildiğini , Türkler'in genelde oylarını Kiro Gligorov'a verdiği görülmektedir. Aynı yılda yapılan olağanüstü nüfus sayımlarında , yine tam sayımız gösterilmediğini görmekteyiz.

Kitabın devamında , 1994 seçimlerinden hemen sonra ,1996 belediye seçimleri hazırlıklarının başladığını ve bu seçimlerle ilgili yapılan çalışmalar neticesinde ,TDP Merkez Jupa ve Aşağı Banitsa olmak üzere iki

belediye Başkanlığını kazandığı görülmektedir.

Ancak , her iki yılda seçimlerin yapıldığı ülkede , bu sefer partiler 1998 yılında yapılması öngörülen parlamento seçimleri ile ilgili çalışmalar yer almaktadır.

TDP bu sırada bir milletvekili ile parlamentoda temsil ediliyordu. TDP Milletvekili Dr.Kenan Hasip ülkede adaletli bir seçimin yapılması için , önerdiği yasa değişiklikleri kabul edilmediğini , yine bundan önceki seçimlerde olduğu gibi, bu seçimlerde de Makedon ve Arnavutlara uygun çoğunluk ve nispi seçim modeli getirilip uygulandığını görmekteyiz.

1998 seçimlerinde TDP , Romların Bütünsel Emansipasyon Partisi , Boşnakların Demokratik Eylem Partisi ve Romların Demokratik Progresif Partisi ile oluşturulan seçim platformu üzerine ,Kültürel Hoşgörü ve Vatandaş İşbirliği Hareketi'nin kurulduğunu , bu hareketin Makedonya Sosyalist Partisi ile seçim ittifakı yaparak seçimlere katıldığını , ancak yapılan son derece yanlış ittifak sayesinde TDP'nin bu seçimlerde hüsrana uğradığı görülmektedir.

1994 yılında Makedonya Parlamentosunda bir Milletvekili ile temsil edilen TDP'nin , 1998 seçimlerinde birden fazla Milletvekili ile temsil edilmesi ve Hükümette ortak olması beklenirken hüsrana uğraması , Makedonya Türkleri arasında büyük memnuniyetsizliklere yol açtığı görülmektedir. Alınan neticeler itibariyle , TDP'de birtakım değişikliklerin yapılması zamanı geldiği düşüncelerinin günden güne ağır bastığını , tüm ısrarlara rağmen partide yeniden yapılanma doğrultusunda hiçbir çalışmanın yapılmaması, daha önce de partide muhalefet rolünde olanlara , yeni bir Türk partisinin kurulması için çalışmalarına hız kazandırdığı görülmektedir. Neticede , 1999 yılının Ekim ayında THP (Türk Hareket Partisi) adında , Makedonya Türkleri'nin yeni bir siyasi partisi kurulduğunu , Merkezi Üsküp'te olan bu partinin başına 1998 Hükümetinde Devlet Bakanı görevinde bulunan Adnan Kahil'in getirildiği ve bundan sonraki dönemde Makedonya siyasi sahnesinde iki Türk partisinin faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Kitabın devamında , parlamento seçimlerinden sonra , 1999 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili faaliyetler yer almaktadır.98 Parlamento seçimlerinde hüsrana uğrayan TDP , Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde VMRO adayını Boris Traykovski'yi destekleyerek , Parlamento seçimlerindeki kaybını kapatmak istediği görülmektedir.

Ancak , Komünizmin çöküşünden sonra , 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Makedonya , ülke olarak yeniden yapılanma sürecini yaşadığını , bundan dolayı Parlamento , Belediye ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri olmak üzere , ülkede her yıl ya da her iki yılda seçimlerin düzenlendiğini , böylece siyasi partiler bir seçimden çıkarken , başka bir seçimi düşün-

mek zorunda kaldığını , seçimler dışında da ülkede hiçbir şey yapılmadığını ve partilerin bir çete görüntüsü sergileyerek, ülkenin tüm enstitülerinin , kurum ve kuruluşlarının partileştirildiği görülmektedir. Neticede , her alanda karşılaşılan sorunların yığınlaştığını ve ülkenin daha büyük krizlere sürüklenmesi zemininin hazırlandığı görülmektedir.

İşte böyle bir havada 2000 yılında Belediye seçimleri yapıldı. Bu seçimlere iki Türk partisi TDP ve THP kendi adaylarıyla katıldığını , TDP'nin iki Belediyede Merkez Jupa ve Vrapçište'de Belediye Başkanlığını kazandığı , ancak , bugün Makedonya'da demokratik seçimlerin yapılmadığını öne süren ADP (Arnavutların Demokratik Partisi) , kaba kuvvet kullanarak ve seçim sonuçlarını lehine değiştirerek, Vrapçište Belediye Başkanlığını TDP'den geri aldığı görülmektedir. Ancak ,TDP'nin Ülkemizin bir hukuk devleti olduğunu ve ilkel bir biçimde haklarının alınamayacağını düşünerek ,mahkemeye başvurduğunu ve altı ay süren mahkemeden sonra , VMRO Hükümetinde ortak olan ADP'nin mahkemeye baskı yaptığı ve Vrapçište Belediyesi Başkanlığını kazanmasıyla sona erdiği bilinmektedir.

Ancak , bu durum Makedonya'nın bir hukuk devleti olmadığını , ülkenin günden güne çöküşe sürüklendiğini , demokrasinin yerini dayatma ve kaba kuvvetin aldığı görülmektedir.

Kitabın devamında , İşte böyle bir ortamda , 01 Mart 2001 tarihinde kimliği bilinmeyen bir grup silahlı Arnavut ve Makedonya Cumhuriyeti polis ile ordu birlikleri arasındaki silahlı çatışmayla 2001 krizi patlak verdi.Ülkenin üst düzey yöneticileri , siyasi partiler ,Uluslararası camia, bütün ülkeler olayları kınayarak, herkes Makedonya'nın toprak bütünlüğüne , egemenliğine destek ifade ediyor ve saldırı ve ya şiddet yoluyla siyasi amaca ulaşılmasının , kabul edilemez olduğunu belirtiyordu.Türk siyasi partileri TDP ve THP de olayları kınayarak ,sorunun diplomatik yoluyla çözüme kavuşturulması için Makedonya Cumhurbaşkanı ve Hükümetinin bu doğrultuda sarf ettikleri çabalarını destekledikleri görülmektedir. Ancak, krizin bir Makedon – Arnavut meselesine dönüşmesi , ülkedeki diğer toplulukları olduğu gibi Türkleri de tedirgin etmeğe başladı. Ülkedeki durumumuzu görüşmek üzere 10 Nisan 2001 tarihinde bir panel yapıldı.Daha sonra 31 Mayıs 2001 tarihinde Makedonya Radyosu Türkçe Yayınları himayesi altında "Makedonya'da Mevcut Toplumsal-Siyasi Gelişmeler İçinde Türkler " konulu ikinci bir panel ve 23 Haziran 2001 tarihinde TDP organizasyonunda Makedonya'da Türklere Yer Var Mı "konulu üçüncü bir panel düzenlendiği görülmektedir.

Yapılan panellerde ülkede mevcut sorunların çözümü konusunda , sadece Makedon ile Arnavutlar arasında görüşülmesi , Türkler için kabul

edilmez bir durum olduğu ifade edilmişse de, gereken düzeyde kamuoyu yaratamamızdan ve anavatandan gereken desteği göremememizden dolayı ,ülkedeki ihtilafın çözümü konusunda Türklerin saf dışı edildiği görülmektedir. Neticede , Uluslararası camia başta olmak üzere görüşmelerin Makedon ile Arnavutlar arasında yapılmasının onaylanması , ülkenin vatandaşlığı esas olarak alan demokratik bir devlete dönüştürülmesi fırsatının kaçırıldığını ve Makedon ile Arnavutlar tarafından paylaşılması zemininin hazırlandığı görülmektedir. Neticede , bu krizin Ohri çerçeve anlaşmasıyla son bulduğunu ve anlaşmada yer alan maddelerin pratikte uygulanmasına geçilmeye başladığını ,bu sürecin günümüze kadar devam ettiği görülmektedir.

Ancak , Ohri çerçeve anlaşmasıyla Makedonya'nın yeni bir döneme girdiği de görülmektedir. Bu yeni dönem için ülkenin tüm kurum ve kuruluşları yeni bir yapılanmaya girdi. Bu doğrultuda, Türk siyasi partilerinin de yeni bir yapılanması güncellik kazandığı görülmektedir. İlk aşamada , Türk siyasi partilerinin birleşmeleri konusunda çalışmalar başladı. Ancak , bu konuda yürütülen çalışmalara T.C.Üsküp Büyükelçiliğinin tavsiye ve yardımlarına rağmen uzlaşmanın sağlanamadığı görülmektedir.

Kitabın devamında , birleşmenin sağlanamaması ardından , her iki Türk partisi kendi programları çerçevesinde faaliyetlerine devam etme kararı aldı. Ancak, THP'ye kıyasen TDP'de yeniden yapılanma çalışmaları devam etti. Parti Başkanlığından istifa eden Erdoğan Saraç'ın yerine , geçici Başkan olarak Dr.Kenan Hasip getirildi. TDP geçici Başkanını zor görevler bekliyordu. Partiyi 2002 Parlamento seçimlerine hazırlayıp başarıya ulaştırmak.Başarılı bir seçimden sonra da partinin profesyonelleşmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda yapılan yoğun çalışmalar neticesinde , "Makedonya İçin Birlik" ittifakı bünyesinde yer alarak , 2002 parlamento seçimlerine katıldığı ve kuruluşundan bu yana ilk kez iki Milletvekili ile Parlamentoya girmeyi ve Hükümet ortağı olmayı başardığı görülmektedir. Elde edilen başarının ardından partinin profesyonelleşmesi konusunda çalışmalar başladı.

Hükümet ortağı olarak parti yönetiminde bulunan kadroların , devletin yüksek mevkilerinde yer alarak partide öngörülen profesyonelleşmenin de gerçekleştirilmeye başladığı görülmektedir. TDP'nin iktidarın bir parçası olması sonucu ,Her alanda karşılaştığımız sorunlara çözüm getirmek ve Parlamento'daki çalışmalarıyla yasaların lehimize çıkması doğrultusunda , Makedonya siyasi sahnesinde daha etkin bir politika yürüttüğü görülmektedir.

2002 Parlamento seçimlerinde VMRO-DPMNE listesinde Milletvekili adayı olarak yer alan THP Başkanı Adnan Kahil de Milletvekili seçilerek , ülkede demokratik süreçlerinin başlamasından bu yana , 2002 seçim-

lerinde Makedonya Parlamentosunda üç Türk asıllı Milletvekilinin yer aldığı da görülmektedir.

2002 Parlamento seçimleri arifesinde , Makedonya Türklerinin Kalkınma Partisi adında yeni bir sözdeTürk partisinin siyasi sahnede yer aldığı görülüyor. Başkanı İdris Şahin olan bu parti , 2002 seçimlerine DEB (Demokratik Entegrasyon Birliği) partisiyle ittifak kurarak Milletvekili çıkaracağını umuyordu. Ancak , Türkler

tarafından hiçbir desteği olmayan bu partinin çok düşük oy potansiyeli nedeniyle Parlamentoda temsil edilemeyerek siyasi sahneden kaybolduğu görülmektedir.

Sonuç olarak da , 90'lı yıllarda başlayan demokratik süreçlerle çok sancılı bir dönüşümü yaşadığımızı , Komünizmin yıkılışından sonra yeni şartlara adapte olmak ve dünyayla entegrasyonda güçlülüklerle karşılaştığımız görülmektedir. Ancak , ani yıkımın doğurduğu karmaşa, beraberinde yeninin inşasını kolaylaştıran avantajlar da sunuldu. Biz ise henüz zihniyet yapımızı payandalayarak geleceğe taşımamızın derdindeyiz. Dünya ile entegre olmaya çalıştığımız ve 15 yılını muasır seviyesine çıkma mücadelesi verdiği görüntüsü çizen ülkemizde , bu doğrultuda atılan adımların memnun edici olmadığı , sözkonusu seviyeye ulaşılması için , vatandaş esaslarına dayalı devlet anlayışını benimseyerek, ülkenin yalnız iki millete ait olduğu görüntüsü veren politikalardan vazgeçmesi gerekmektedir. Ancak , kitapta da görüleceği gibi , TDP'nin başlangıcından günümüze kadar tek başına ve ya diğer partilerle ittifak kurarak bütün yerel ve parlamento seçimlerine katıldığını ,bunlardan bazılarında çok başarılı , bazılarında ise başarısız olduğu görülmektedir.Sorunlarımızın çözümünde de aynı performans gösterilmiştir.Ancak, Başarısızlıkların sebeplerini sadece devletin , diğer parti ve milletlerin TDP'ye ve Türklere uyguladıkları politikada aramamak lazımdır. Onları Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra , özellikle 1991 anayasasının getirilmesi ile 2001 Ohri çerçeve anlaşmasının imzalanması ve son olarak yeni bölgesel bölünme yasasının getirilmesiyle ortaya çıkan durumlara gereken tepkiyi gösteremeyip kamuoyu yaratamamızda ve bu konuda anavatandan gereken desteği göremememizde de aramak lazım.

Ancak ,Makedonya Türklerinin dil, din, tarih ve kültür birliği ve bütünlüğü , Türk eğitimi , bilim , kültür , sanat , ekonomik ve siyasi sorunlara çözüm getirilmesi Makedonya Devletinin biz Türklerle daha fazla ilgilenmesi ve bize uyguladığı hatalı politikalardan vazgeçmesi , bütün devlet müesseselerinde Türklerin de alınması , Makedonya'nın bir parti devletinden vatandaşlığı esas alarak demokratik bir devlete dönüştürülmesi ile Türklerin geleceği açısından hayati önem taşıyan tüm diğer sorunların çözüme kavuşturulması için, başta TDP olmak üzere

diğer siyasi partilerimiz , sivil toplum teşkilatlarımız , aydınlarımız ile tüm Türk kurum ve kuruluşlarımız aralarında işbirliğini en yüksek seviyeye çıkararak , aleyhimize ortaya çıkacak durumlara kamuoyu yaratıp daha aktif bir politika izlenmesiyle mümkün olacaktır.

Söz konusu sorunların zamanında ve yerinde halledilmesi göç ile asimilasyonun durdurulması ve Makedonya Türkleri'nin geleceğinin sağlanması , halledilmemesi ise göç ile asimilasyonun devam edilmesi , hızlandırılması ve Makedonya Türklüğü'nün yok edilmesi demektir.

Efendim , 90'lı yıllardan bu yana Makedonya Türkleri'nin siyasi çalışmaları hakkında bilgi edinmemizi sağlayan bu eseri, bizlere hediye ettiğinden dolayı kitabın müellifi Seniha Zeyniloviç'i tebrik eder, Başarılı çalışmalarının devamını dilerim. Fırsattan faydalanarak siyasi partilerimize de 2006 Parlamento seçimlerinde başarılar dilerim.

DERGİNİN YAYIN İLKE VE PRENSİPLERİ:

-ADEKSAM'ın İلمي Araştırmalar Dergisi HİKMET, öncelikle Makedonya, Balkanlar, Türkiye ve Türk Dünyası'yla ilgili eğitim, dil, din, kültür, sanai, milli ve manevi değerler, toplumsal ve sosyal sorunlar, ekonomi, çevre, spor ve medya konularını içeren makale, inceleme ve kitap tahlillerini yayınlar.

-Dergide yayınlanacak yazılar öncelikle özgün, orjinal, analitik ve ilmi objektiviteyi kendinde taşımalıdır.

- Dergiye gönderilen yazılar dipnotları ve kaynakçası ilmi standartta olması gerekir.

- Yazılarla birlikte yazarın özgeçmişi ve makalenin kısa bir özeti Türkçe ve İngilizce gönderilmelidir.

- Yazılar bilgisayarda yazılıp hem kağıda dökülmüş olarak, hem de disket veya e-posta halinde gönderilmelidir.

- Dergiye gönderilen yazıların yayınlanıp yayınlanmaması konusu ve hakkı HİKMET'e aittir.

- Bu dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnız yazarlarına aittir. Bunlar, her zaman ADEKSAM'ın genel düşünce ve görüşlerini yansıtan metinler olarak mütalaa edilemezler.

- Bu dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla İktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

- Bu dergi hakemli dergidir.

- Derginin dili Türkçe ve İngilizce'dir.

DERGİNİN TİRAJİ:

500 adettir.

İSTEME VE YAZIŞMA ADRESİ:

ADEKSAM, İvo Lola Ribar Sokağı no: 30. GOSTİVAR - MAKEDONYA. e-posta: adeksam@hotmail.com Editör: eredzep@hotmail.com Tel:+38942214319

Basımevi: